

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΑ 40 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ

ΕΤΟΣ Ζ • ΤΕΥΧΟΣ 67 • 68 • ΜΑΡΤΙΟΣ • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1984 • ΑΔΑΡ Β' • ΝΙΣΑΝ 5744

עֲלֵיהֶם לְבָנִיכֶם סִפְרוּ וּבְנֵיכֶם לְבָנֵיהֶם

«Διηγέσθε πρὸς τὰ τέκνα σας περὶ τούτου καὶ τὰ τέκνα σας πρὸς τὰ τέκνα αὐτῶν»
(Γωήλ, 1:3)

Στή Μνήμη ενός χαμένου κόσμου

Τό τεύχος αυτό είναι αφιερωμένο στά 40 χρόνια από τό τραγικό Όλοκαύτωμα τών Έβραίων τής Ελλάδος

Τά στοιχεῖα πού περιέχονται, προέρχονται από διάφορες πηγές, κυρίως ἐκτός τοῦ Έβραϊσμοῦ, γιατί, ὅπως εἶναι φυσικό, οἱ Ἰσραηλιτικές Κοινότητες πού ἐπλήγησαν δέν ὑπάρχουν πιά οἱ περισσότερες. Κι ἐκεῖνες οἱ Κοινότητες πού ἐξακολουθοῦν νά ὑφίστανται δέν ἔχουν μετά τό διωγμό ἀρχεῖα καί στοιχεῖα.

Ό Έβραϊσμός τής Ελλάδος ἔχει τό τραγικό προνόμιο νά εἶναι ὁ τρίτος (μετά τή Λιθουανία καί τήν Έσθονία) ἀπό πλευρᾶς ἀφανισμοῦ στόν Εὐρωπαϊκό χώρο μιά κι ἐξοντώθηκε κατά ποσοστό 86%.

Οἱ χάρτες πού δημοσιεύονται στό τεύχος αυτό, μαζί μέ τά ἐπεξηγηματικά σχόλια, ὅταν δέν ἀναφέρεται ἄλλη πηγή, εἶναι ἀπό τό βιβλίο «Atlas of the Holocaust» τοῦ Ἱστορικοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τής Όξφόρδης Martin Gilbert, (Λονδίνο, 1982).

Τό τεύχος αυτό ἀφιερώνεται στή Μνήμη ἐκείνων πού τόσο ἄδικα κι ἀπάνθρωπα χάθηκαν στά χιτλερικά στρατόπεδα, καθώς καί στήν ψυχή καί τό πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ πού μέ αὐτοθυσία συμπαραστάθηκε στό δράμα τών Έβραίων συμπολιτῶν του.

In memory of a lost world

This issue is dedicated to the 40th anniversary of the tragic Holocaust of Greek Jews.

The evidence contained herein has been obtained from various sources, mainly other than Jewish, because, as is obvious, most of the Jewish Communities were wiped out. Those which survived the persecution have no records or files in their possession.

Greek Jewry has the tragic privilege of ranking third in Europe (after Lithuania and Estonia), with 86% of its members being exterminated.

The maps, as well as the explanatory notes published in this issue, unless other reference is mentioned, are taken from the book "Atlas of the Holocaust" by Martin Gilbert, historian at Oxford University (London, 1982).

This issue is dedicated to the memory of those who perished in so unjust and inhuman way at the Nazi concentration camps. It is also a tribute to the soul and spirit of the Greek people who stood with self-sacrifice by their Jewish fellow-citizens.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ 40 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ

Μέ τήν εὐκαιρία τής συμπληρώσεως 40 χρόνων ἀπό τό Όλοκαύτωμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Έβραϊσμοῦ, τό Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος ὀργανώνει τίς παρακάτω δημόσιες ἐκδηλώσεις:

Τήν Πέμπτη, 26 Ἀπριλίου, ὥρα 20.00: Έκδήλωση στήν αἴθουσα τής Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Πανεπιστημίου 22). Θά μιλήσει ὁ Ἀκαδημαϊκός Καθηγητής κ. Κ. Μπόνης μέ θέμα: «Ἀπό τοῦ Μαρτυρίου εἰς τήν ἀναφαίρετον δόξαν». Θά προλογίσει ὁ πρόεδρος τής Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Καθηγητής κ. Γ. Μιχαηλίδης - Νουάρος.

Τήν Κυριακή, 29 Ἀπριλίου, ὥρα 10.30: Ἐπιμνημόσυνη δέηση στό Γ΄ Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν (Ἰσραηλιτικό Τμήμα).

Οι απώλειες του έβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδος από τό γερμανικό διωγμό 1943 - 44

Table showing losses of Jewish population after German persecution of 1943 — 1944

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ COMMUNITIES	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΠΡΟ ΤΟΥ ΔΙΩΓΜΟΥ POPULATION BEFORE PERSECUTION	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΔΙΩΓΜΟ POPULATION AFTER PERSECUTION	ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΕΙΩΣΕΩΣ PERCENTAGE OF DIMINUTION
ΘΡΑΚΗ — THRACE			
1. Κοινότης Διδυμοτείχου — Didymoteikhon	900	33	- 96%
2. Κοινότης Νέας Όρεστιάδος — Nea Orestias	197	3	- 98%
3. Κοινότης Άλεξανδρουπόλεως — Alexandroupolis	140	4	- 97%
4. Κοινότης Κομοτινής — Komotini	819	28	- 96%
5. Κοινότης Ξάνθης — Xanthe	550	6	- 99%
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ — MACEDONIA			
6. Κοινότης Καβάλλας — Kavalla	2.100	42	- 98%
7. Κοινότης Δράμας — Drama	1.200	39	- 97%
8. Κοινότης Σερρών — Serres	600	3	- 99%
9. Κοινότης Θεσσαλονίκης — Thessaloniki	56.000	1.950	- 96%
10. Κοινότης Βερροίας — Veria	460	131	- 72%
11. Κοινότης Καστορίας — Kastoria	900	35	- 96%
12. Κοινότης Φλωρίνης — Florina	400	64	- 84%
ΘΕΣΣΑΛΙΑ — THESSALY			
13. Κοινότης Τρικάλων — Trikkala	520	360	- 31%
14. Κοινότης Λαρίσης — Larisa	1.120	726	- 35%
15. Κοινότης Βόλου — Volos	872	645	- 26%
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ — STEREA HELLAS			
16. Κοινότης Χαλκίδας — Chalkis	325	170	- 48%
17. Κοινότης Άθηνών — Athens	3.000	4.930	+ 64% *
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ — PELOPONNESUS			
18. Κοινότης Πατρών - Άγρινίου — Patras — Agrinion	265	152	- 43%
ΗΠΕΙΡΟΣ — EPIRUS			
19. Κοινότης Ιωαννίνων — Ioannina	1.850	163	- 91%
20. Κοινότης Πρεβέζης — Prevesa	250	15	- 94%
21. Κοινότης Άρτης — Arta	384	60	- 84%
ΝΗΣΙΑ — ISLANDS			
22. Κοινότης Κερκύρας — Corfu	2.000	187	- 91%
23. Κοινότης Ζακύνθου — Zante	275	275	
24. Κοινότης Χανίων — Canea	350	77	- 98%
25. Κοινότης Ρόδου - Κω — Rhodes -Kos	1900	200	- 89%
ΣΥΝΟΛΟ — TOTAL	77.377	10.226	- 86%

* Σημείωση: Οι απώλειες της Κοινότητας Άθηνών ανέρχονται περίπου σέ 1.000 άτομα. Ή σημειούμενη αύξηση οφείλεται στή συγκέντρωση πληθυσμού στήν πρωτεύουσα από άλλες περιοχές τής χώρας.

Note: Losses in Athens Jewish Community are about 1.000 persons. The after war increase it is due to the settlement of other Communities members in the capital.

ΜΕΡΟΣ Α'

Μαρτυρίες γιά τήν καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

Χάρτης: Δύο χιλιάδες χρόνια ἐβραϊκῆς παρουσίας στήν Εὐρώπη (6)
ΕΜΜΕΤΡΑ: Ποιήματα **Σοφ. Μαυροειδή - Παπαδάκη** (7), **Ν. Κόντου** (8)
Τ. Ὀλύμπιου (8) Δημοτικά τραγούδια (8)
ΚΕΙΜΕΝΑ: Χ. Κούνιο: Τά караβάνια τοῦ θανάτου (9 - 11),
Ι. Γεωργιάκη: Ἡ καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ (12 - 14),
Λ. Κορομηλά: Εἰς μνήμην 6.000.000 ψυχών (15 - 16),
Γ. Βαφόπουλου: Ἡ τραγωδία τῶν Ἑβραίων (17 - 19),
Α. Κουλόπουλου: "Ενας δήμιος μιλάει γιά τούς Ἑβραίους τῆς Ἑλλάδας! (20 - 22),

5 - 24 -

Ἡ καταστροφή τῶν Κοινοτήτων

ΜΕΡΟΣ Β'

Χάρτης τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου τῶν ἀποστολῶν τῶν ἐκτοπίσεων τῶν Ἑβραίων (24)
Ἡ Ἑβραϊκή παρουσία στήν Ἑλλάδα (25 - 27)
Στήν μνήμη τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Θεσσαλονίκης (28),
Ὁ ἀφανισμός τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Θεσσαλονίκης (29 - 31),
Μακεδονίας - Θράκης (32), **Καστοριάς** (32 - 33), **Βέροιας** (34),
Τρικάλων - Λαρίσης (35), **Ἄρτας - Ἰωαννίνων** (36), **Ἀθήνας** (37 - 38),
Χαλκίδας (39), **Κέρκυρας** (40 - 41), **Ζακύνθου - Κρήτης** (42), **Δωδεκανήσων** (43),
Βόλου (44), **Ἀγρινίου — Πατρῶν** (45),

23 - 46 -

Κείμενα γιά τόν διωγμό τῶν Ἑβραίων

ΜΕΡΟΣ Γ'

Ἀρχιεπισκόπου **Δαμασκηνοῦ**: Διαμαρτυρία γιά τούς διωγμούς τῶν Ἑβραίων (48 - 49) — Μιά ἱστορική διαμαρτυρία (49),
Γ. Ἀποστολάτου: Ἡρωισμοί Ἑλληνοεβραίων (50 - 51),
Τό Ἰσραήλ τιμᾷ τήν Ἑλληνική Ἀστυνομία (51),
Γ. Θεοτοκά: «Ἀσθενεῖς καί Ὀδοιπόροι» (51).
Χάρτης: Ἐπιζήσαντες Ἑβραῖοι καί ἐπιστρέψαντες ἀπό τήν ὁμηρεία τό 1945 (52)

47 - 52 -

Παράρτημα — English Texts

ΜΕΡΟΣ Δ'

Historical Survey of Jewish presence in Greece (54 - 55)
In memory of 6,000,000 souls, by **Lambros Koromilas** (56)
Archbishop Damas Kinos: Virtue and courage (57 - 58).

53 - 58 -

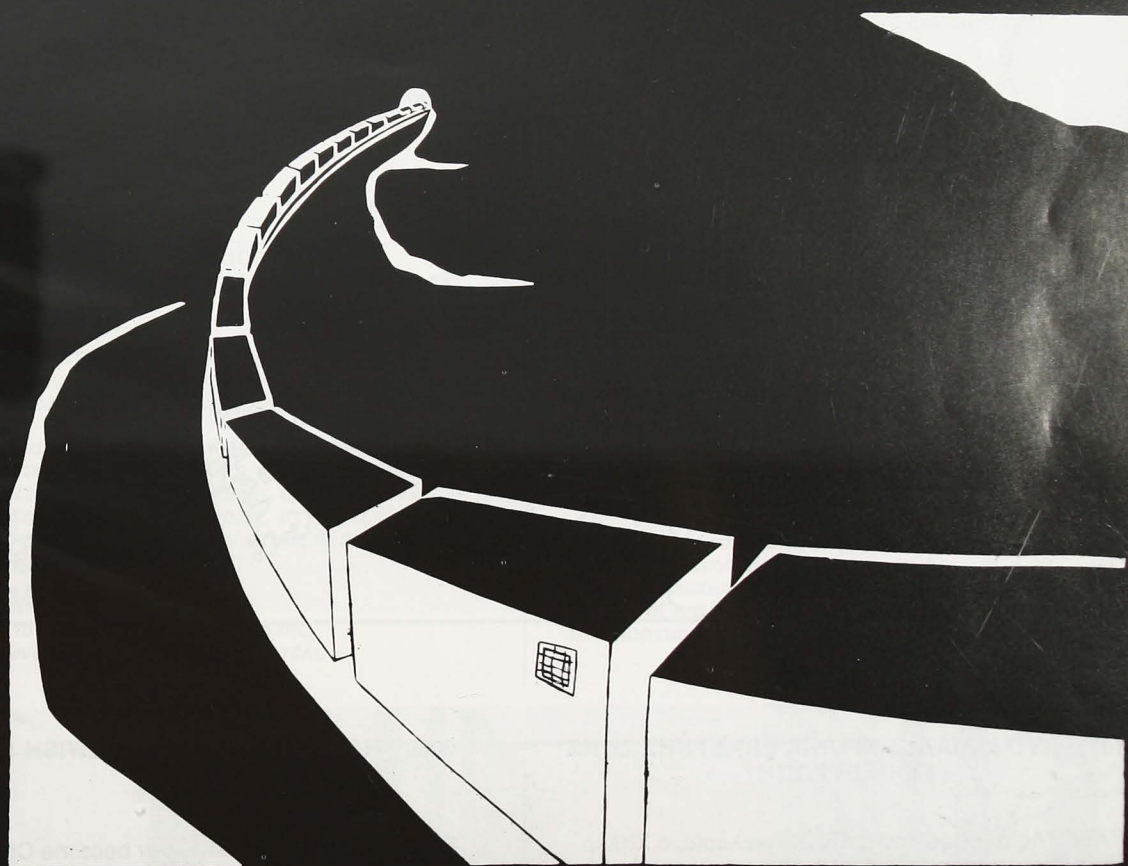
ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Μνημεῖο γιά τόν γιατρό Korczak καί τά παιδιά τοῦ Γκέτο. Γλυπτό τοῦ Boris Sachsajer, στό Μουσεῖο «Γιάнт Βασέμ» στήν Ἱερουσαλήμ.

ΕΙΚΟΝΑ ΟΠΙΣΘΟΦΥΛΛΟΥ: Σύγχρονο μνημεῖο στή μνήμη τῶν θυμάτων τῶν στρατοπέδων συγκεντρώσεως.

Μαρτυρίες

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ

TWO THOUSAND YEARS OF JEWISH LIFE IN EUROPE BY 1933

1933: ΔΥΟ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΧΡΟΝΙΑ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Από της ανόδου του στην Καγκελαρία, ο Χίτλερ εργάστηκε συστηματικά για την μετατροπή μιάς από τις πλέον πολιτισμένες χώρες της Ευρώπης σε μία ολοκληρωτική δικτατορία, καθώς και για την εξάλειψη της δυσχιλιετούς Εβραϊκής παρουσίας στην Ευρώπη.

Η αρχαιότερη Εβραϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή ήπειρο είναι η Ελληνική, που τό 1933 είχε ζωή και ιστορία 2.233 χρόνων.

2000 THOUSAND YEARS OF JEWISH LIFE IN EUROPE

From the moment that Hitler became Chancellor of Germany, he worked to transform one of Europe's most civilised states into a totalitarian dictatorship, and for the destruction of two thousand Jewish presence in Europe.

The most ancient Jewish Community in Europe is the Greek Jewish Community with a life and history of 2.233 years by 1933.

«ΠΟΤΕ ΠΙΑ»

Τό διαλαλούν σ' όλες τις γλώσσες
στόματα άφωνα, άνοιχτά
σ' άπίθανες γκριμάτσες,
πρόσωπα άλλοσούσουμα άπ' τή φρίκη,
κορμιά κουλουριασμένα
στό στερνό σπασμό τους.
— Αύθεντικές φωτογραφίες,
άπό εύλάβεια, γιά τήν 'Ιστορία, κρατημένες,
άπτά, καυτά στοιχειά,
γιά τήν τεκμηρίωση του Μουσείου!

Τό λέν, μέσα άπό πλαίσια μεγαλόπρεπα,
πολύγλωσσες επιγραφές στους τοίχους.
Πυρό μελάνι: *Nimmer mehr!*

Never again!

Jamais plus!

νά γίνει μάθημα τρανό στην οικουμένη.

«*Never again!*» ποτέ πιά, μήν άξιωθεί
χαμένου ζώου νά πάρει ό άνθρωπος μορφή,
ό «κατ' εικόνα του Θεού» πλασμένος,
στά τέσσερα νά σέρνεται στή γή,
σκυλί, σκυλήκι, πίθηκος δαρμένος,
σ' άνέλπιδη Ικεσία,
χωρίς φωνή.

'Ανθρώπου γλώσσα — «*Nimmer mehr!*» —
μήν άκουστεί,

νά μουκανιέται

νά βρυχιέται

νά γρυλλίζει,

«φωνή βοώντος», σέ μιά κόλαση έφτασφράγιστη,
τήν ώρα πού ανοιγόκλειναν οί θόλοι,
τών αερίων τό κύμα νά δεχτεί.

Τά στόματα των κλίβανων πού χάσκουν,
βιαστείτε, άνθρωποι, φράξτε τα μέ λούλουδα,
βιαστείτε, άνθρωποι, πνίξτε τις κραυγές τους,
μήν πάν, μακάβριες μαρτυρίες, στ' άλλα τ' άστρα,
μήν πάν στους γαλαξίες και στους ήλιους,
και τή ρότα τους αλλάξουν!

Βιαστείτε, άνθρωποι,
τούτο τόν προθάλαμο τής κόλασης,
πού ζώνει άκόμα, άγκαθερό, τό τέλι,

έτούτο τό λειβάδι τ' αύχημρό,
πού μήτε ένας ασφάδελος δέν τό γλυκαίνει,
όργώστε το μέ τά γυνιά,
τά φτυάρια, τις σκαπάνες,
τά σπλάχνα του ανασκάψετε μέ τά τρακτέρ,
φυτέψετε τριαντάφυλλα και δέντρα,
νά κελαηδούν πουλιά στις φυλλωσιές τους,
νά τό λαλάν τ' άηδόνια
και νά διώχνουν τά φαντάσματα,
πού στοίχειωσαν, σ' ασάλευτη, άγωνία,
μέσα σ' αυτά τά Τάρταρα, πού ξεέφυγαν
άκόμα και τή φαντασία του Δάντη!

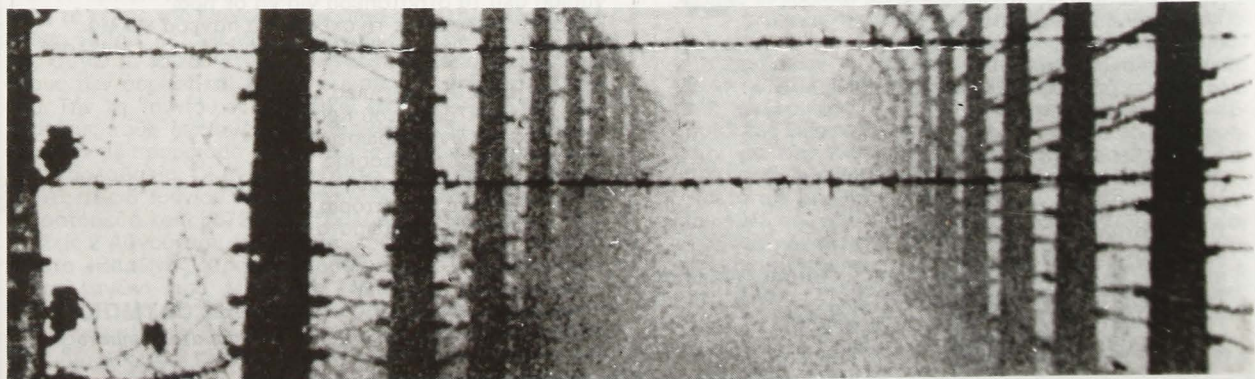
Ποιός νά τό πει
και πώς νά τό πιστέψουν
πώς σβήστηκεν ή Γέννα του Πυρός,
νά πάνε πιά στον τάφο τους νά ξεποστάσουν!
Πώς νά τό δούν
και πώς νά τό πιστέψουν
πώς έγιναν Μουσεία τά κρεματόρια
κι οί θάλαμοι των αερίων
Πινακοθήκες!

Και πώς οί τοίχοι
είναι σοφά διακοσμημένοι:
μέ τά στερνά τους γράμματα,
τά λόγια,
τά σκαλισμένα στ' άγκωνάρια όνόματα τους,
τήν τελευταία τους πνοή,
πούγινε σίχρος!

Πυρό μελάνι: *Nimmer mehr: Never again: Jamais plus:*
στούς τοίχους, στίς προθήκες, στίς καρδιές μας'
έπος χρυσό, σέ νέους Δελφούς, νά χαραχτεί,
τραγουδι στην ήχώ νά μείνει,
νά τό κρατήσει ή 'Ιστορία ή χρησμοδός,
νά τό πετά, πυρακτωμένο μύδρο,
πάνω στην περηφάνεια των ανθρώπων.

Νά γίνει πίδακας ζωής εύφραντικός,
άέναος κρουνός ειρήνης,
νά τό πιστέψουν κι οί νεκροί κι οί ζωντανοί
πώς είναι πιά συγγνή προϊστορία
τών μαρτυριών οί τόποι και τά Μουσεία.

ΣΟΦΙΑ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ — ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Δημοτικά τραγούδια στά στρατόπεδα συγκεντρώσεως

Τά πιά κάτω δημοσιευόμενα δύο «τραγούδια» — πηγαία έκφραση τής ανώνυμης Έλληνικής Λαϊκής Μούσας — δείχνουν τόν ενσπερνισμό τών πατροπαράδοτων ελληνικών αισθημάτων τών Έλλήνων Έβραιων τó θρήσκευμα, πού θάφτηκαν στά στρατόπεδα τής εγώνιας καί τού θανάτου.

Μαύρη μωρέ μαύρ' εἶν' ἡ ζωή πού κάνουμε
Μέ φόβο τρώμε τό ψωμί, μέ φόβο περπατάμε
Στή βρύσ' μωρέ, στή βρύση νά πάω δέν μπορῶ
Παντοῦ μου λέει ὁ σκοπός «εἶσαι φυλακισμένη,
γερμανοκρατούμενη».

Δέν ἔκλεψα μωρέ, δέν ἔκλεψα οὔτε σκότωσα
Έβραιοπούλα ἤμουνα, γι' αὐτό μέ φυλακίσαν.
Στό "Αουσβιτς μέ με κλείσαν.

* * *

Έβραιοπούλα ἤμουνα
τό ἀστράκι φόρεσα
μᾶς πλακῶσαν τά κοθώνια
καί μᾶς πήγαν στήν Πολωνία.

Στήν Πολωνία πήγαμε
Πῶ - πῶ - πῶ, τί πάθαμε
Μᾶς κούρεψαν τά μαλλιά
καί μᾶς ντύσαν ἀνδρικά.

Τό πρωῒ στό "Αουφστέεν
Βγαίναμε στό Τσέλ - 'Απέλ
πάντα πέντε στήν σειρά
("Αχ! μανοῦλα μου γλυκειά).
Πάντα πέντε στή γραμμή
("Αχ! μανοῦλα μου χρυσή).

Στό λουτρό μᾶς πήγαιναν
Γιά ψώρα μᾶς κυττάζανε
Κι ἡ καρδιά μας τίκ - τίκ - τίκ
Μή τυχόν στό γκάζ μᾶς πᾶν.

Στή δουλειά πηγαίνουμε
Μέ ἀνέμους καί βροχές
Κι ἄν σιγά δουλεύουμε
Τό μπαστοῦνι βλέπουμε.

Τό ἔγκλημα τοῦ 20ου αἰώνα

Γεμίζει τό εἶναι μου μ' ἀναμνήσεις
τοῦ χθές...
ἐνῶ ὁ ἀνεμος λυωνίζει τά φυλλώματα
μέσα στή καλοκαιρινή λάβα...

Ταξιδεύω στήν φριχτή αὐτή χοάνη,
βουλιάζω συνεχῶς στό σκοτεινό
μονοπάτι τοῦ τρομεροῦ
παραλογισμοῦ...

Κομματιάζει τήν ψυχὴ μου ὁ βαθύς
πόνος, τό ζωντανό μαρτύριο,
ἡ ἀγωνία, ὁ τρόμος, οἱ φωνές...
ἐνῶ μεγαλώνει ὁ δρόμος τής μνήμης...

Ξαναζῶ στόν τραγικό κύκλο
τῆς εἰκόνας τῆς φρίκης μέ
τήν μακάβρια συμφωνία
τῆς ἐξαφάνισης μυριάδων ψυχῶν...

Μαύρη καπνιά πνίγει τά γύρω
ἀπαίσια μυρωδιά... οἱ καμινάδες
τά κρεματόρια, τό αἱμάτινο ποτάμι
κυλά... θρέφοντας τήν πληγωμένη γῆ.

Μέσα στό σύμπαν τοῦ κενοῦ συγκεντρώνονται
τά κομμάτια τοῦ χρόνου πού
κομματιάσαν ἀπό τ' ἀμάρτημα
τοῦ ἐγκλήματος...

Τό ἀληθινό παρελθόν, μέ τό πονεμένο
παρῶν σκεπάζει τά γύρω ἐνῶ προχωρῶ
στά στρατόπεδα τοῦ "Αουσβιτς, τοῦ Νταχάου
μέ τήν αὐθεντική εἰκόνα τῆς φρίκης...

Κάθε χόρτο στή γῆ λές καί εἶναι ψυχὴ
πού δακρυσμένη ζητᾷ ἀπάντηση
ἐνῶ ψηλά στόν τόπο τοῦ μαρτυρίου
ένα ΦΩΣ μένει ἀσβεστο...

Εἶναι τά ἑκατομμύρια ψυχῶν πού θά
λάμπουν αἰώνια... αὐτές πού
δέν κομματιάστηκαν ἀπό τό ἀπαίσιο
"Εγκλημα..

Εἶναι οἱ ψυχές πού θά φέρουν στήν
μνήμη ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας τήν
ἀφαντὴ τραγωδία, τήν τρομερὴ γενοκτονία,
τό μεγάλο ἔγκλημα τῶν Ναζί...

NANA KONTOY

40382 V

"Υστερα, στριμώχτηκαν σέ φορτηγά βαγόνια ἀσφυκτικά.
Πήρανε κι ἄλλους στή διαδρομὴ κι ἄλλους κι ἄλλους...
"Αλλάξαν σύνορα, πατρίδες
σμίξανε σύντροφους ὁμόιμους,
ἀλλόθρησκους ἀδερφούς
πήρανε κι ἄλλους κι ἄλλους κι ἄλλους...

— Νερόοοο..
— Βάς;
— Λίγο νερό.
— Στό "Αουσβιτς, 'Εκεῖ 'ναι δροσερές πηγές.

Ρούφηξαν τά δάκρυα τῆς ταπείνωσης,
τῆς ἐγκατάλειψης καί τῆς κατάρας.
Μοίρασαν τό λίγο ὀξυγόνο,
πήρανε κι ἄλλους κι ἄλλους κι ἄλλους... Νάτο τό "Αουσβιτς
Τό "Αουσβιτς, δέν εἶναι πάνω στή γῆ.
Τό "Αουσβιτς, δέν εἶναι μέσα στήν κόλαση.
Στό "Αουσβιτς, χάνει τό νόημα ἡ φρίκη.

"Αδερφή μου,
γύρισα ὅλα τά στρατόπεδα γιά νά σέ βρῶ
λαθρομπονώντας μέ τή σκέψη στά παγερά κελλιά.
Νταχάου — Ζακχσεχάουζεν — "Αουσβιτς — Μπέλσεν,
Τρεμπλίνκα...

"Εψαξα μέσα στίς τρέλλες,
μπήκα στήν «Τρύπα τοῦ Κόσμου»,
στό θάλαμο τῶν στερήσεων,
στά κελλιά τῆς ὀρθοστασίας,
στά μαρτύρια τοῦ νεροῦ,
παραφύλαξα τά κρεματόρια,
ἀνακάτωσα ὅλα τά πτώματα,
μά δέ σέ βρῆκα.

ΤΑΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ

(Ἀποσπάσματα ποιήματος)

Τά καραβάνια του θανάτου

του ΧΑΪ'ΝΤΣ ΣΑΛΒΑΤΩΡ ΚΟΥΝΙΟ

”Επειτα από σαράντα χρόνια

Η πρώτη αποστολή Έβραίων από την Ελλάδα αναχώρησε από τη Θεσσαλονίκη στις 15 Μαρτίου 1943. Η αποστολή αποτελούνταν από 2800 άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Η αποστολή έφθασε στο “Αουσβιτς” στις 20 Μαρτίου. Μετά από μία επιλογή στην αποβάθρα του σταθμού, τα SS έστειλαν σάν ικανούς προς εργασία, 417 άνδρες, που πήραν αριθμούς από 109.371 ως 109.787 και 192 γυναίκες, που πήραν αριθμούς από 38.721 ως 38.912. Οι υπόλοιποι 2.191 άνδρες, γυναίκες και παιδιά θανατώθηκαν στους θαλάμους των αερίων.

Ός τό τέλος Μαρτίου, 13.000 άτομα μεταφέρθηκαν με πέντε αμαξοστοιχίες, από την Ελλάδα στο “Αουσβιτς”. Ός τό τέλος της επιχείρησης που συμπληρώθηκε στά μέσα Μαΐου, μεταφέρθηκαν συνολικά 45.853 άτομα. Από αυτά, τά 35.285 άτομα δολοφονήθηκαν στους θαλάμους των αερίων και 10.568 κλείσθηκαν στο στρατόπεδο. Την 1η Ιουνίου οι χιτλερικοί έστειλαν ξανά 880 Έβραίους τούς όποιους είχαν διαβεβαιώσει ότι αναχωρούσαν με προορισμό τό γκέτο της Τερεζιενστάντ, στην Τσεχοσλαβακία. Οι άνθρωποι αυτοί έφθασαν στο “Αουσβιτς” στις 8 Ιουνίου. Από αυτούς οι 308 έστάλησαν στο στρατόπεδο και οι 572 στους θαλάμους των αερίων.

Στίς 2 Αυγούστου 1943 οι χιτλερικοί έστειλαν από τό γκέτο «Βαρώνος Χίρς» με προορισμό τό «στρατόπεδο ανταλλαγών» του Μπέργκεν - Μπέλσεν, «προνομιούχους» Έβραίους από την Ελλάδα μεταξύ των όποιων βρισκόταν ό πρόεδρος της έβραϊκής Κοινότητας ραββίνας Κόρετς, που κλείσθηκε από τόν Μέρτεν στο γκέτο

και πέθανε από τύφο στο Μπέρκεν - Μπέλσεν. Στην αποστολή αυτή υπήρχαν 367 Έβραίοι ισπανικής υπηκοότητας. Πέντε ημέρες αργότερα στις 7 Αυγούστου 1943 αναχώρησε από τη Θεσσαλονίκη ή τελευταία αποστολή με Έβραίους από την Ελλάδα. Η αποστολή που αποτελούνταν από 1.800 άτομα έφθασε στις 18 Αυγούστου στο “Αουσβιτς”. 271 άνδρες στάλθηκαν στο στρατόπεδο και τά υπόλοιπα 1.529 άτομα θανατώθηκαν στους θαλάμους των αερίων.

’Η αντίσταση των ’Ιταλῶν

Ο “Αϊχμαν και οι βοηθοί του επιχείρησαν νά στείλουν στά στρατόπεδα και τούς Έβραίους της ιταλικής ζώνης κατοχής. Αντιμετώπισαν όμως την αποδοκιμασία των ιταλικών αρχών και πρό παντός των αντιπροσώπων των στρατιωτικών κύκλων. Στόν τομέα αυτόν οι ’Ιταλοί δέν επιθυμούσαν νά συνεργασθούν με τούς χιτλερικούς. Χάρη στην επέμβασή τους 551 Έβραίοι της Θεσσαλονίκης πήραν την άδεια νά αναχωρήσουν γιά την ’Αθήνα ενώ 1.500 Έβραίοι πέρασαν λαθραία στην ιταλική ζώνη, όπου δέν τούς πείραξε κανείς.

Μετά την απόβαση των συμμάχων στη Σικελία (9 Ιουλίου 1943 την ανατροπή του Μουσολίνι (24 Ιουλίου) και τη σύναψη ανακωχής με τούς συμμάχους εκ μέρους της ιταλικής κυβερνήσεως επί κεφαλής της όποιας ήταν ό στρατάρχης Πιέτρο Μπαντόλιο, οι χιτλερικές δυνάμεις κατέλαβαν τη βόρειο ’Ιταλία καθώς και τά έδάφη, που ως τη στιγμή εκείνη κατείχαν οι ’Ιταλοί.

Μετά την κατάληψη της ιταλικής ζώνης, τίς πολιτικές

υποθέσεις ανέλαβε ο στρατηγός της αεροπορίας Βίλχελμ Σπαϊντελ (υπό τις διαταγές του Λάιρ) και τα καθήκοντα των SS και της αστυνομίας ανέλαβε ο S GRUPPEN-FUHRER Βάλτερ Σιμάν. Στις 18 Δεκεμβρίου 1943 οι γερμανικές αρχές κατοχής διέταξαν τον περιορισμό των 8.000 Έβραίων των Αθηνών. Μόνο 1.200 παρουσιάστηκαν στο «Έβραϊκό Συμβούλιο». Τό γεγονός αυτό χρησιμοποιήθηκε για πρόσχημα από τον Γερμανό στατιωτικό διοικητή για να διατάξει την κατάσχεση των έβραϊκών περιουσιών.

Ένα μέρος από τους Έβραίους κρύφθηκαν ανάμεσα στους «Αρείους» κατοίκους των Αθηνών. Με τις μαζικές συλλήψεις που έκαναν τον Μάρτιο του 1944 στην Αθήνα και τα Ίωαννινα οι χιτλερικοί κατόρθωσαν να στείλουν μερικές αποστολές στα στρατόπεδα εξοντώσεως.

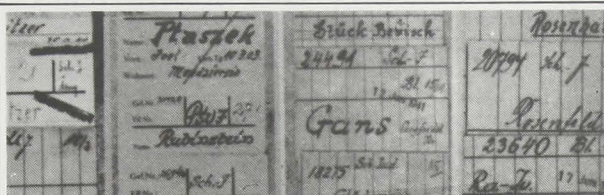
Μερικές εκατοντάδες «προνομιοχόι» στάλθηκαν στις 2 'Απριλίου στο στρατόπεδο Μπέργκεν - Μπέλσεν. Ταυτόχρονα οι χιτλερικοί έστειλαν 1.500 περίπου Έβραίους στο Άουσβιτς όπου, λίγο αργότερα έστειλαν μία νέα αποστολή από την Αθήνα και την Κέρκυρα με 2.000 άνδρες γυναίκες και παιδιά.

Η τελευταία αποστολή των Έβραίων από την Ελλάδα έγινε τον Αύγουστο του 1944. Ήταν Έβραίοι από τη Ρόδο που μεταφέρθηκαν με καΐκια στην Στερεά Ελλάδα και από εκεί με αμαξοστοιχίες μεταφέρθηκαν στο Άουσβιτς.

Στό Μουσείο του Άουσβιτς

Στό Έθνικό Μουσείο του Άουσβιτς βρίσκονται ντοκουμέντα σχετικά με την εξόντωση των Έβραίων από την Ελλάδα. Ανάμεσά τους βρίσκονται εισιτήρια των σιδηροδρόμων (KONTROLL MARKE) κάταλοιγοι των διαφόρων αποστολών, πρωτόκολλα για την παράδοση των ατομικών αντικειμένων των κρατουμένων (PERSONALBOGEN), ένας κατάλογος με όνόματα γυναικών που επελέγησαν από τό στρατόπεδο στις 21 Αυγούστου 1943 και στάλθηκαν στους θαλάμους των αερίων, εκθέσεις σχετικά με την οργάνωση της Αντιστάσεως μέσα στο στρατόπεδο. Μ' όλο που τα ντοκουμέντα αυτά δέν είναι πλήρη, αποδεικνύουν ότι τό Άουσβιτς ήταν τόπος έκτοπισεως, απομώσεως και εξοντώσεως των Έβραίων από την Ελλάδα.

Τά σιδηροδρομικά εισιτήρια βρέθηκαν τόν Ιούλιο του 1952 σέ μία αποθήκη του σιδηροδρομικού σταθμού του Όσβιετσιμ και παραδόθηκαν στό Έθνικό Μουσείο του Άουσβιτς. Πρόκειται για εισιτήρια που συνοδεύονται μέ ένα ομαδικό εισιτήριο. Η επικεφαλίδα «KONTROLL-MARKE» συνοδεύεται και μέ την επικεφαλίδα «Εισιτήρια Έλέγχου» γραμμένη στα ελληνικά. Ο αριθμός του ομαδικού εισιτηρίου είναι γραμμένος μέ τό χέρι. Στό πίσω τους μέρος όλα τά εισιτήρια έχουν σφραγίδα μέ την ημερομηνία της αναχωρήσεως. Τά εισιτήρια έξ' άλλου είναι αριθμημένα χρονολογικά και περιλαμβάνουν μία περίοδο μικρότερη από δύο μήνες. Η πρώτη ημερομηνία είναι ή 16η Μαρτίου 1943 και ή τελευταία 9η Μαΐου του ίδιου έτους. Ένα εισιτήριο της 19ης Μαρτίου έχει τόν αριθμό 3.000 και άλλο ένα της 9ης Μαΐου έχει αριθμό 55.269. Υπάρχουν κενά τό μεγαλύτερο από τά όποια είναι μεταξύ των αριθμών 4.978 και 16.000. Τά άλλα κενά βρίσκονται ανάμεσα στους αριθμούς ένα ως 3.500. Μπορεί κανείς νά υποθέσει ότι τά εισιτήρια που λείπουν έχουν εξαφανισθεί κατά τη διαδρομή στό σταθμό του AUSCHWITZ. Πρέπει νά προσθέσουμε, ότι 86 εισιτήρια δέν έχουν αριθμούς και έχουν διάφορες ημερομηνίες, και ότι

Τά εισιτήρια των διαφόρων αποστολών

σέ τέσσερα εισιτήρια οι αριθμοί είναι δυσανάγνωστοι. Τό ότι όλα αυτά τά εισιτήρια βρέθηκαν στό σταθμό του Άουσβιτς επιβεβαιώνει τό γεγονός, ότι τό στρατόπεδο του Άουσβιτς ήταν ο βασικός τόπος του προορισμού των αποστολών των Έβραίων από την Ελλάδα.

Δέν μās μένει παρά νά δούμε ποιός άφησε τά εισιτήρια αυτά στό σταθμό του Άουσβιτς. Τό πιό πιθανό είναι, ότι τά εισιτήρια τά κρατούσε ο συνοδός της αποστολής που κατά την άφιξη τά παρέδιδε στό σταθμάρχη. Αυτό φυσικά δέν μπορούσαν νά τό κάνουν οι έκτοπισμένοι διότι τά εισιτήρια βρέθηκαν ταξινομημένα κατ' αύξοντα αριθμό και ότι μερικές δεσμίδες ήταν συγκρατημένες μέ χάρτινες κορδέλλες πάνω στις όποιες ύπρχαν ημερομηνίες μέ ελληνική σφραγίδα. Δίχως άλλο τά εισιτήρια τά κρατούσαν για λόγους λογιστικών.

Ο αριθμητικός κατάλογος των αποστολών έγινε μυστικά από τούς κρατουμένους που χρησιμοποιούνταν από τό Πολιτικό Τμήμα (POLITISCHE ABTEILUNG) του κεντρικού στρατοπέδου, που πέρασαν μυστικά τούς καταλόγους, έξω πρós τό τέλος του 1944. Οι κρατούμενοι άντέγραφαν τούς καταλόγους των αποστολών (ZUGANGSUSTE) χωριστά για τούς άνδρες και χωριστά για τίς γυναίκες.

Στούς καταλόγους αναφέρονται οι ημερομηνίες άφίξεως των αποστολών και οι αριθμοί των νεοαφιχθέντων. Αντίθετα δέν αναφέρεται ο αριθμός των θυμάτων που στέλνονταν κατ' ευθείαν στους θαλάμους αερίων.

Σέ πολλά έγγραφα του στρατοπέδου, όπως τά πρωτόκολλα, τά ατομικά αντικείμενα των κρατουμένων (PERSONALBOGEN), τό βιβλίο του μπλόκ XI (BUNKERBUCH), οι εκθέσεις και τά ποινολόγια (MELDUNG UND STRAFERFUGUNG), οι κατάλογοι, στοιχεία για την έσωτερική οργάνωση της αντιστάσεως, οι εκθέσεις του διοικητού RUDOLPH HOSS και των μελών της φρουράς των SS στρατοπέδου του Άουσβιτς - Μπίργκεναου, βρίσκονται πολλά όνόματα και αριθμοί Έβραίων από την Ελλάδα, που κατά την διαλογή στην άφιξη τους, κρίθηκαν ικανοί πρós εργασία και έστάλσαν στό στρατόπεδο.

Η σύγκριση των ονομάτων και των αριθμών του στρατοπέδου μέ τούς καταλόγους των αποστολών και μέ τά σιδηροδρομικά εισιτήρια επέτρεψε νά καθοριστούν: 1) Οι ημερομηνίες άφίξεως των αποστολών από την Ελλάδα στό Άουσβιτς. 2) Ο αριθμός των άνδρών και των γυναικών των διαφόρων αποστολών. 3) Οι αριθμοί που είχαν οι άνδρες και οι γυναίκες στό στρατόπεδο που είχαν επιλεγεί για εργασία. 4) Ο κατά προσέγγιση αριθμός των ατόμων που έστάλσαν στό στρατόπεδο. 5) Ο κατά προσέγγιση αριθμός των ατόμων που δολοφονήθηκαν στους θαλάμους των αερίων.

Τά θύματα

Ο πρώην διοικητής του στρατοπέδου του Άουσβιτς RUDOLPH HOSS, που δικάσθηκε από τό Άνώτατο Δικαστήριο της Βαρσοβίας επανέλαβε στή δεύτερη ημέρα της δίκης του, ότι 65.000 Έβραίοι είχαν

άποσταλεί από την Ελλάδα στο Άουσβιτς, για να εξοντωθούν. Τόν αριθμό αυτό ο HOSS επανέλαβε πολλές φορές κατά την διάρκεια της ανακρίσεως.

Ο αριθμός αυτός ήταν χωρίς αμφιβολία, λίγο πιο μεγάλος δεδομένου ότι στις 22 Σεπτεμβρίου 1943, στην έκθεση ενός SS (υπάλληλος στην Καγκελαρία του στρατοπέδου του Άουσβιτς) για την αντιπροσωπεία της Πολωνικής κυβερνήσεως στη χώρα, αναφέρεται, ότι ως τόν Ιούνιο του 1943, 60.000 περίπου Έβραίοι από την Ελλάδα είχαν φθάσει στο στρατόπεδο.

Από τα πιο πάνω στοιχεία προκύπτει, ότι μεταξύ 20 Μαρτίου 1943 και 16 Αυγούστου 1944 εστάλησαν σε είκοσι δύο αποστολές 54.533 Έβραίοι από την Ελλάδα. Από αυτούς οι 41.776 εξοντώθηκαν άμέσως. Είναι όμως πιθανό, ότι υπήρξαν τό λιγότερο και άλλοι 10.000 Έβραίοι από την Ελλάδα, διότι στέλνονταν κατ' ευθείαν στους θαλάμους των αερίων ανθρακί, πριν γίνει η επιλογή των καταλλήλων προς εργασία και η καταγραφή τους στους καταλόγους του στρατοπέδου. Πάντως τα στοιχεία αυτά δίνουν μία ιδέα για τόν αριθμό των ανθρώπων που εξοντώθηκαν στους θαλάμους των αερίων και τόν αριθμό εκείνων, που τούς έπετράπη να ζήσουν για ένα διάστημα στο στρατόπεδο. Ο αριθμός των τελευταίων ανέρχεται σε 12.757 άνδρες και γυναίκες. Πρόκειται για αριθμό απολύτως εξακριβωμένο. Ο κάθε κρατούμενος ή κρατούμενη έπαιρνε ένα αριθμό με τατουάζ στο μπράτσο. Ο αριθμός αυτός περνούσε στα βιβλία του στρατοπέδου.

Ο αριθμός των 12.757 Έβραίων από την Ελλάδα που είχαν σταλεί στο στρατόπεδο και είχαν καταδικασθεί σε μία άργη εξόντωση αντιπροσωπεύει τα 19,6 τοις εκατό του συνολικού αριθμού των 65.000 Έβραίων που στάλθηκαν από την Ελλάδα στο Άουσβιτς.

Η τύχη των ανθρώπων αυτών ήταν προκαθορισμένη. Οι άνθρωποι αυτοί ήταν ήδη υποσιτισμένοι, εξαντλημένοι, άρρωστοι κατά την άφιξη τους στο Άουσβιτς. Τό έντελώς διαφορετικό κλίμα, ή σκληρή σωματική εργασία την οποία ήταν αναγκασμένοι να εκτελούν, οι μερίδες πείνας του συσσιτίου, οι απάνθρωπες συνθήκες υγιεινής, ή τρομοκρατία, τό γεγονός ότι δεν γνώριζαν γερμανικά ή άλλες γλώσσες, ή συνειδητοποίηση, ότι οι δικοί τους είχαν πεθάνει στους θαλάμους των αερίων και τό γεγονός ότι δεν είχαν την ελπίδα να επιζήσουν δεν τούς επέτρεπε να προσαρμοσθούν στις σκληρές συνθήκες του στρατοπέδου.

Οι περισσότεροι έκτοπισθηκαν στο στρατόπεδο του Μπίρκενau, που ήταν παράρτημα του στρατοπέδου του Άουσβιτς. Χρησιμοποιούνταν κυρίως στην κατασκευή των δρόμων του στρατοπέδου και στην διεύρυνση του δεύτερου τμήματος (BAUABSCHNITT II). Έκατόν είκοσι οκτώ νέες Έβραιοπούλες από την Ελλάδα που ήταν υγιείς επελέγησαν από τόν καθηγητή Κλάουμπεργκ για τά ιατρικά του πειράματα στο Μπλόκ Χ του κεντρικού στρατοπέδου.

Όσοι έφθασαν την άνοιξη του 1943 βρέθηκαν μερικές εβδομάδες αργότερα στα άπωτερα όρια της άνοτης τους. Τό καλοκαίρι ή έλνωση, ή έξανθηματικός τύφος τούς άποδεκάτισε. Οι άρρωστοι, όσοι βρίσκονταν σε άνάρρωση και οι άνικανοί προς εργασία επιλέγονταν για τούς θαλάμους των αερίων από τούς ιατρούς των SS και την διοίκηση του στρατοπέδου.

Αυτό φαίνεται από τόν κατάλογο των κρατουμένων γυναικών με ήμερομηνία 21 Αυγούστου 1943 του στρατοπέδου γυναικών (FRAUENLAGER). Ο κατάλογος που

έχει την ύπογραφή της διευθύντριας του στρατοπέδου της OBERAUFSENHARIN Μάντελ περιλαμβάνει 498 όνόματα και αριθμούς κρατουμένων γυναικών, που είχαν επιλεγεί για τά άέρια. Γεγονός που άποδεικνύεται από την σημείωση «G.U.» (GESONDERTE UNTERBRINGUNG) στην πρώτη σελίδα. Από την άνάλυση του έγγραφου έγινε δυνατό να διαπιστωθεί, ότι τά 498 αυτά όνόματα και αριθμοί άνηκαν σε Έβραιοπούλες από την Ελλάδα.

Η άρνηση διαταγής και ό θάνατος

Οι Έλληνες Έβραίοι, που είχαν άποσταλεί από την Αθήνα, τά Ιωάννινα και την Κέρκυρα, από την ζώνη δηλαδή που κατείχαν οι Ιταλοί ως τόν Σεπτέμβριο του 1943, ήταν σωματικά σε καλύτερη κατάσταση διότι από τούς 446 που στάλθηκαν στο στρατόπεδο, στις 30 Ιουνίου 1944, στις 22 Ιουλίου (μετά την «καραντίνα») επελέγησαν 435 νέοι υγιείς και εύρωστοι για να τοποθετηθούν την επομένη στο Ζόντερκομάντο. Οι νέοι αυτοί όμως δεν έπωφελήθηκαν για να παρατείνουν μερικούς μήνες την ζωή τους σε καλύτερες συνθήκες που SS πρόσφεραν στα μέλη του κομμάντο σε αντίλλαγμα, για τό είδος της εργασίας που ζητούσαν από αυτούς. Οι νεαροί Έβραίοι άρνήθηκαν να καίνε τά πτώματα των δολοφονημένων. Την ίδια ήμερα, 24 Ιουλίου 1944, τά SS τούς σκότωσαν στους θαλάμους των αερίων. Η γεμάτη άξιοπρέπεια αυτή στάση των Έβραίων από την Ελλάδα είχε μεγάλη άπήχηση στο στρατόπεδο.

Οι εκθέσεις της άντιστάσεως

Η εξόντωση των Έβραίων από την Ελλάδα στο Άουσβιτς επιβεβαιώνεται και από τό ύλικό που ή όργάνωση της άντιστάσεως του στρατοπέδου έβγαζε λαθραία έξω από τό στρατόπεδο. Η όργάνωση της άντιστάσεως διαβίβαζε λαθραία έξω τις πληροφορίες, εκθέσεις, αντίγραφα και πρωτότυπα εγγράφων και προσπαθούσε να έξσηκώσει τόν «ελεύθερο κόσμο» και να καταγράψει τά έγκλήματα των SS.

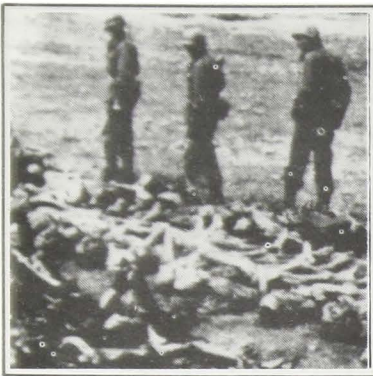
Από καιρό σε καιρό ή όργάνωση μετέδιδε στην Άντίσταση στο έξωτερικό στοιχεία για τόν αριθμό των κρατουμένων. Στην έκθεση της 2 Σεπτεμβρίου 1944 οι κρατούμενοι Έβραίοι από την Ελλάδα έμφανίζονται ως έξης:

Άουσβιτς I (στρατόπεδο άρρένων)	292
Άουσβιτς II (στρατόπεδο άρρένων)	929
Άουσβιτς III (στρατόπεδο άρρένων)	517
F.K.L. (στρατόπεδο γυναικών)	731
Σύνολο	2.469

Συνεπώς μεταξύ των 12.757 Έβραίων από την Ελλάδα που μπήκαν στο Άουσβιτς μεταξύ 20 Μαρτίου 1943 και 16 Αυγούστου 1944, στις 2 Σεπτεμβρίου 1944 βρίσκονταν στη ζωή μόνο 2.469, δηλαδή τά 3,8 τοις εκατό του συνολικού αριθμού των 65.000 που είχαν σταλεί εκεί.

Ένα μέρος από αυτούς επέζησε ως τις 17 Ιανουαρίου 1945 και την επομένη όσοι μπορούσαν να βαδίζουν μεταφέρθηκαν μαζί με τούς άλλους κρατουμένους διαφόρων έθνικοτήτων προς την Γερμανία. Οι άρρωστοι έμειναν στο στρατόπεδο που άπελευθερώθηκε στις 27 Ιανουαρίου από τούς Σοβιετικούς στρατιώτες.

(Άπόσπασμα από τό βιβλίο «Έζησα τό θάνατο», Θεσσαλονίκη 1981).

Ἡ καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

Λόγος τοῦ Καθηγητοῦ ΙΩ. ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ

«Ὅταν τὴν ἀνοιξὶν ἐκείνην ὑψοῦτο ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ μας βράχου, τὸ θανατόπνοον σύμβολον τῆς πλέον στυγνῆς βιαιότητος, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ποτὲ ἡ μοῖρα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, μέγα καὶ ἀκανθόβλαστον πένθος ἐκάλυψε τὰ ἐπάνεμα δάση καὶ τὰ δροσερά πελάγη τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος.

»Ἐν τούτοις, τὸ μαῦρον χάσμα τὸ ὅποιον ἤνοιγεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀποχαιρετισμὸς τῶν ἐλπίδων καὶ ἡ λύπη τοῦ τυράννου ἐμελλε, μετ' οὐ πολὺ, νὰ καταστῇ πολύκλωνος παλμός, διὰ τοῦ ὁποῦ οἱ Ἕλληνες, πιστοὶ εἰς τὴν μοῖρα των, ἐδίδον πάλιν τὸ παρὼν εἰς τὸν αἱματόβρεκτον χώρον τῶν ὁσίων ἀγώνων. Τὸν χώρον τὸν ὅποιον κατοικεῖ ὁ ἀφθαρτος πόνος καὶ ἐκτρέφει ἡ ἄτρομος πάλη.

Ἐκεῖ οἱ Ἕλληνες τοῦ 1941 δὲν εἶναι μόνοι. Συναντοῦν τοὺς συνανθρώπους των ὅλους, Ἀνθρώπους πάσης γῆς, φυλῆς καὶ θρησκείας, ἡνωμένους εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα τοῦ ἀφανισμοῦ καὶ εἰς τὸ ἀμετρον ἔρεβος τῆς ταπεινώσεως καὶ ἀποφασισμένους νὰ ζήσουν ὁ εἰς μέ τὸν πόνον τοῦ ἄλλου, ὥστε νὰ μὴ λησμονηθῇ, οὔτε ἐπὶ στιγμῇ, τὸ Θεῖον ἐνθύμημα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

»Τῆς ἐνότητος ἀκριβῶς αὕτης εἶναι σήμερον ἡ μνήμη, ταυτόσημος πρὸς τὸ μνημόσυνον τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν χιλιάδων ψυχῶν τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας, ὅσων ἀκριβῶς εἶχον ἀπομείνει εἰς τὴν οὐρανοδρόμον αὐτὴν κατοικίαν τῆς φρίκης, ἕως οὗ τὰς ἐκάλυψε καὶ αὐτάς, μετὰ τὴν σειρὰν των, τοῦ ἐνδόξου θανάτου ἡ φύσις, διὰ τὰς παραλάβουν εἰς τοὺς φλογώδεις ἀέρας αἱ πτέρυγες τῆς ἀθανασίας.

Μνήμη χλοερά καὶ ἀγῆρατος. Τιμὴ δαφνώδης καὶ ἀφθαρτος, εἰς τὴν ἀσίγητον ταύτην σποράν τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι γνωρίζουν τὰ δακρύβρεκτα μνήματα τῶν ὡραίων ἀθανάτων καὶ κοσμοῦν τὴν μνήμην των μετὰ τὴν δόξαν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Μεσσολογίου, κλείνουν σήμερον εὐλαβῶς τὴν κεφαλὴν πρὸ τῆς ἀεταίου κατακλίδος τοῦ ἀπέλλιτος ἀγώνος τῶν Ἑβραίων τῆς Βαρσοβίας, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κόσμου καὶ ἐνῶ γεύονται τὴν πίκραν των, ὡς ἰδικὴν των πίκραν, γεύονται καὶ τὴν δόξαν των, ὡς ἐκ τῆς ἰδικῆς των δόξης.

Προσκληθεὶς ἀπὸ τὸ Κεντρικὸν Ἰσραηλιτικὸν Συμβούλιον καὶ τὴν Ἰσραηλιτικὴν Κοινότητα τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ ὁμιλήσω ἀπόψε, ἐπὶ τῇ εἰκοστῇ ἐπετειῇ ἀπὸ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας καὶ ἀποδεχθεὶς μέ συγκινήσιν καὶ εὐγνωμοσύνην τὴν μεγάλην τιμὴν ἡ ὁποία μοῦ ἐγένετο, δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐνταῦθα εἰς ἀναλυτικὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἀνεξαντλήτων καὶ ὀλοψύχων ἡρωισμῶν τῶν ἰδικῶν τῆς «ἐλευθέρων πολιορκημένων» τῶν ὁποίων τὸ ἀπάνθρωπον μαρτύριον διήρκεσεν ἐπὶ ἑβδομάδας ὁλοκλήρους καὶ κατέπαυσε τότε μόνον, ὅτε ἔπαυ-

σε νὰ ὑπάρχη, ἔστω καὶ μία, ὑπὸ τὸ τελευταῖον ἐρείπιον τοῦ Γκέττο, ἔρπουσα ζωὴ, ὁπότε καὶ εἰσῆγεν ἡ βοή «τῶν πνεόντων τὸν θάνατον».

»Ἰσως ὅλοι μας πέσουμε, λέγουν εἰς τὸ μῆνυμά των τῆς 23ης Ἀπριλίου 1943 πρὸς τὸν ἡρωικὸν Πολωνικὸν λαόν καὶ δι' αὐτοῦ εἰς ὅλον τὸν ἀγωνιζόμενον ἐλεύθερον κόσμον, οἱ πολιορκημένοι τοῦ Γκέττο, ἴσως ὅλοι μας πέσουμε, ἀλλὰ δὲν θὰ παραδωθούμε... Ἡ μάχη αὕτη γίνεται γιὰ τὴ δικιά μας καὶ τὴ δικιά σας λευτεριά... Γιὰ τὸ δικό μας καὶ τὸ δικό σας ἀνθρωπισμό... Γιὰ τὴν κοινωνική καὶ ἐθνική τιμὴ καὶ ἀξιοπρέπεια ὅλων μας».

Ἐλεγον: ἐν ἀρχῇ, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅτι ἡ σημερινὴ μνήμη τῶν ἄλλων αὐτῶν «τριακοσίων», εἶναι μνήμη καὶ τιμὴ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ὅλων τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Τὴν τιμὴν αὐτὴν δὲν τὴν ἀπονέμομεν ἡμεῖς εἰς τὴν σήμερον μνημονευομένην ἐξέγερσιν. Τὴν ἔχουν ἀφ' ἑαυτῶν, ὁ ἥλιος καὶ τὰ ἀναρίθμητα ἀστρα τῆς θυσίας τῆς Βαρσοβίας, θυσίας τὴν ὁποίαν εἰς κοινόν ψήφισμα, ἡ βουλὴ καὶ ἡ γερουσία τῶν ΗΠΑ ἐχαρακτήρισαν ὡς «ἐκδηλώσιν τῆς ἀκαταλύτου δυνάμεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλευθερίας». Διότι δὲν ὠδήγησεν εἰς αὐτὴν ὁ κάματος, ἀπλῶς, καὶ ἡ ἀπόγνωσις τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀντοχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ βαθεῖα καὶ ἀμετάθετος πίστις του εἰς τὸ νόημα τῆς ἐξάρσεως τοῦ θανάτου, ὅταν δι' αὐτοῦ ἡ στιγμὴ ἐνοῦται πρὸς τὸ ἀπειρον καὶ ἡ ἡμέρα γίνεται αἰωνιότης.

Ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν τῆς ἀκριτικῆς Ἑλλάδος πρωτεύουσιν, τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ βαθύρριφος καὶ σκληρὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν κόπος, εἶχε παλαιότερα ἐνταχθῇ εἰς τὰς κοινωφελεῖς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπόψεις καὶ ἐτύγχανεν, ὡς ἐκ τούτου, ἐδραιωμένων αὐτοκρατορικῶν ἐγγυήσεων, ὥστε νὰ σημειοῦται ἐκεῖ ἤδη κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα μία ἀπὸ τὰς πρώτας μονίμους ἐγκαταστάσεις τῆς καθόλου ἑβραϊκῆς διασποράς, διὰ τῆς ἀποκτήσεως ἀστικῆς ἀκινήτου ιδιοκτησίας ἐκ μέρους τῶν Ἑβραίων...

Ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν, ὅπου, ἐν συνεχείᾳ, ἤδη κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ὡς ἐκφρασίς τῆς νομιμόφρονος ἀνέσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν τοῦ Βυζαντίου, σημειοῦται ἡ πρώτη περιπτώσις ἑβραϊκῆς ἐγκαταστάσεως, οὐχὶ εἰς ἰδίαν καθωρισμένην περιοχὴν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ὑπολοίπων χριστιανῶν κατοίκων τῆς πόλεως...

Ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν τέλος, ὅπου κατὰ τὴν αὐτὴν, ὡς ἄνω, ἐποχὴν σημειοῦνται αἱ πρώται μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ μεσσιανικαὶ ἐξάρσεις τῆς μυστικῆς γλυκύτητος, τὴν ὁποίαν ἔχουν τὰ σημεῖα καὶ οἱ ὁραματισμοὶ οἱ προαγγέλλοντες τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας...

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονικὴν, ἔρχεται τὸ πρῶτον μὴ-

νυμα τοῦ ὀλεθρίου ἀγχοῦς. Τό προκαλεῖ ἡ διαταγή τῶν ἀρχῶν τῆς κατοχῆς, διὰ τῆς ὁποίας διατάσσεται ἡ δημογραφική ἀπογραφή τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Θεσσαλονίκης, τήν ὁποίαν καί ἀκολουθεῖ μετὰ ἀπό πολυτρόπους ταπεινώσεις ὁ περιορισμός εἰς τό στρατόπεδον συγκεντρώσεως ΧΙΡΣ, ἐξήντα χιλιάδων περίπου Ἰσραηλιτῶν, κατοίκων τῆς ἐλληνικῆς συμπερωτευούσης.

Ἀπό τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ὁ ἀργός θάνατος, καταλαμβάνει τό γέννος τῶν Ἑβραίων τῆς Βορείου Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι ἀποστεροῦμενοι καί τῆς τελευταίας τῶν ἐγκοσμίων παρηγορίας, οὐδέ κἀν τό χῶμα τό ἐλαφρόν τῆς πατρικῆς γῆς, δέν θά ἔχουν διὰ νά τοὺς καλύψῃ μέ γεννήτειραν στοργήν, ὅταν θά ἔλθῃ ἡ κρίσιμος ὥρα τοῦ τελευταίου ὕπνου καί θά ἡχήσουν αἱ λυτρωτικά σάλπιγγες τῆς ἄλλης ζωῆς.

«Ἐξ» οὐ καί εἰς τόν Δαμασκηνόν φθάνει, ὡς ἦτο φυσικόν πρό παντός ἄλλου καί ἀντί παντός ἄλλου ἡ πένθιμος ἡχώ τῆς Ἰσραηλιτικῆς τραγωδίας, ἡ καλοῦσα τήν ὑπόδουλόν Ἑλλάδα ὅπως σπεύσῃ, ἀπό βορρᾶν καί νότον, διὰ νά ἐνσταλάξῃ τήν ἀγάπην τῆς εἰς τοὺς αἱματοβρέκτους ποταμούς τῆς Ἰσραηλιτικῆς ὁδῆς.

Ἀμέσως, ζητᾷ ὁ Δεσπότης νά ἴδῃ τόν ALTENBURG. Βαρύτερα τοῦ συνήθους καί πλέον καταθλιπτική παρά ποτέ, ἔγινεν ἡ συνήθως βαρεῖα καί δραματική ἀτμόσφαιρα τοῦ γραφείου τοῦ πληρεξουσίου τοῦ Ράιχ, ὅταν ἡ ἐπιβλητική φωνή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, συνοδευομένου ἀπό τόν ὑποφαινόμενον, ἤρχισε νά λέγῃ τόν πόνον καί τήν δυσφορίαν τῆς ἐκκλησίας καί τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὰ ἐπαπειλούμενα ἐν Θεσσαλονίκῃ μέτρα τοῦ φυλετικοῦ ἐξανδραποδισμοῦ.

Λευκὴν ὡς τό σιγαλόν μάρμαρο, ἐπαναβλέπω τήν μορφήν του, ὅταν μέ κόπον πολύν, ὁ συνήθως κυρίαρχος τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ Ἀρχιερέως, προσπαθῇ νά κάμψῃ, τήν εὐθύς ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς συνομιλίας, ἐκδηλωθεῖσαν σκληράν ἀντίδρασιν τοῦ Γερμανοῦ διπλωμάτου, ὁ ὁποῖος σπεύδει νά ἀντιτάξῃ ἐνστασιν ἀναρμοδιότητος εἰς τό ἐνδιαφέρον τῆς ἐκκλησίας διὰ τοὺς Ἑβραίους καί νά δηλώσῃ τήν κατάπληξιν του διὰ τό «ἄτοπον» διάβημα αὐτῆς.

«Ἡ φυλετική πολιτική τοῦ Γ' Ράιχ, λέγει ὁ πληρεξούσιός του, δέν δύναται νά ἀποτελέσῃ θέμα ἐνδιαφέροντος τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δέν θίγεται τό παραπάν ἐξ αὐτῆς. Οὕτε δύναται νά παρεμποδισθῇ ἀπό διαβήματα «φιλανθρωπίας», καθ' ὅσον οἱ Ἕλληνες Ἑβραῖοι, κατ' οὐδέν κινδυνεύουν. Θά ὑπάγουν ἀπλῶς εἰς τήν Πολωνίαν, διὰ νά ἐργασθῶν».

«Ἀλλά, ἐξοχώτατε, ἀποκρίνεται ὁ Δεσπότης, οἱ Ἰσραηλιταὶ ἔζησαν εἰς τόν τόπον αὐτόν, ἀπό τῆς ἐποχῆς τῆς ἀρχαιότητος καί ἀποτελοῦν ἕκτοτε, τμήμα ἀναπόσπαστον τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς καί δὴ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἀνεξιθρησκου ὀρθοδόξιας μας. Πῶς λοιπόν εἶναι δυνατόν νά μοῦ ἀρνηθῇτε τό ἐνδιαφέρον μου δι' αὐτούς, ὅταν μάλιστα ἐκπροσωπῶ τήν θρησκείαν εἰς τήν ὁποίαν «οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδέ Ἕλλην». (Οὕτω ἡ συζήτησις ἐκφεύγει τῶν τυπικῶν πλαισίων, εἰς τὰ ὁποία ἤβλησε νά τήν καθελῶσθαι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ κατακτητοῦ καί γίνεταί συζήτησις οὐσίας)».

Ἦδη, βάφεται ὁ κάλαμος ἀποφάσεως καί τήν 23ην Μαρτίου 1943, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος συντάσσει τὰ δύο ἱστορικά ἐγγραφα τῆς ἐθνικῆς παρηγορίας καί συμπαραστάσεως, τὰ ἀφορῶντα εἰς τόν διωγμὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τό ἐν θά σταλῇ εἰς τόν κατοχικόν Πρωθυπουργόν, διὰ νά τόν θέσῃ ἐνώπιον τῶν ἰδίων του εὐθυνῶν, ἐνῷ τό ἄλλο ἀπευθύνεται πρὸς τόν πληρεξούσιον τοῦ Ράιχ, διὰ νά μὴν ὑπάρξῃ οὐδεμία, οὔτε ἡ παραμικρά

ἀμφιβολία, ὡς πρὸς τό τί εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας ὁ ἀνθρώπος καί ποῖα τὰ ἀνεπισκίαστα ὄρια τῆς ἱερᾶς του, δι' αὐτοὺς, σημασίας.

Πέραν οἰασθῆποτε εἰδικῆς διαμαρτυρίας καί συγκεκριμένης καταδίκης, οἱ ὑπογράφοντες, καταφέρουν αὐτὴν τὴν φορὰν, εἰς τὴν κατακτητὴν, τὸ ἀνεπίστρεπτον ράπισμα τῆς Ἰδέας, ἀρνούμενης ἐν τῷ συνόλῳ τῆς τῆς μισαλλόδοξον παρουσίαν τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων καί καταδικαζούσης ἀμετακλήτως τό φυλετικόν ἔργον τῆς ἐνώπιον τῆς αἰωνίας ἱστορίας.

Αὐτό εἶναι τό βαθύτερον νόημα τῶν ἐγγράφων, τό ὁποῖον καί ἐξαίρεται ἰδιαίτερος εἰς τὴν ἀκολουθοῦν φράσιν:

«Ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, τὰ τέκνα τῆς κοινῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐμφανίζονται ἀδιάρρηκτως ἡνωμένα καί μέλη ἰσότητος τοῦ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀσχετῶς πάσης διαφορᾶς, θρησκευτικῆς ἢ δογματικῆς».

Ραγδαῖος εἶναι πλέον ὁ ρυθμός τῆς Ἰσραηλιτικῆς τραγωδίας. Αἱ δεκάδες τῶν χιλιάδων Ἰσραηλιτῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος σιβάζονται εἰς τοὺς νεκροφόρους συρμούς τοῦ ἀνεπιστρέπτου των ταξιδίου καί ἐγκαταλείπουν τὴν ζωὴν καί τὴν πατρίδα, ἐνῷ ὅσοι κατόρθωσαν νά διαφύγουν, σπεύδουν πρὸς τὰς Ἀθήνας καί τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα καταδιωκόμενοι κατὰ πόδας, ἀπὸ τό μελανόπτερον φάσμα τοῦ ὀλέθρου, τό ὁποῖον λαμβάνει τὴν μορφήν διαταγῆς τῆς 3ης Ὀκτωβρίου 1944, τὴν ὁποῖαν ἐκδίδει ὁ Στρατηγὸς τῶν SS καί τῆς Αστυνομίας STROOP καί ἡ ὁποία ἐπεκτείνει τὰς προϋποθέσεις τῆς ἐξοντώσεως τῶν Ἑβραίων εἰς ὅλην τὴν χώραν.

Ὡς ἐκ τούτου, τὴν 11ην Ὀκτωβρίου, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐπαναλαμβάνει, δι' ἄλλην μίαν φορὰν, τὰ διαβήματά του ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων, εἰς τὸν ἀναπληροῦντα τὸν πληρεξούσιον, σύμβουλον V. GRAEVENITZ, πρὸς τὸν ὁποῖον καί ἐπιμένει ὅπως ἀποκλεισθῶν παντός πιεστικοῦ μέτρου οἱ γέροντες τουλάχιστον Ἰσραηλιταί, οἱ ἀνήλικοι, οἱ ἀνᾶπηροι καί τὰ θύματα πολέμου ἐξ αὐτῶν.

«Αὕτῃ ὁμως ἦτο καί ἡ τελευταία φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνὸς εἶχε τὴν εὐχέριαν διαβήματος ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων.

Τό ποτήριον τῆς ἀνοχῆς τῶν ἀρχῶν κατοχῆς εἶχεν ἀπὸ μακροῦ πληρωθῇ ἐναντί τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καί ἐξεχείλιζεν ἤδη λόγῳ τοῦ ἀφορήτου κατὰ τὴν κατοχὴν ἐνδιαφέροντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου διὰ τοὺς Ἑβραίους. Ἐφ' ᾧ καί διατάσσεται ἡ σύλληψις καί ὁ περιορισμός αὐτοῦ.

Ἡ φρικαλέα σιγὴ θά εἶναι τοῦ λοιποῦ, τό μόνον σάβανον τῆς ἐκατόμβης.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχον τεθῇ εἰς ἐνέργειαν καὶ εὐρίσκοντο ἐν πλήρει ἐξελίξει τὰ μέτρα ἐκεῖνα, τὰ πρακτικά, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀναφερθῇ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ἥδη μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τῆς διαμαρτυρίας του πρὸς τὰς ἀρχὰς κατοχῆς.

Τὰ μέτρα αὐτὰ περιλαμβάνονται εἰς ἐμπεριστατωμένον σημείωμα τῆς 10ης Ἰουλίου 1943 καί ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκ μέρους τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ χορηγησιν δελτίου ἄρτου καί τροφίμων εἰς τοὺς μετακινηθέντας Ἰσραηλίτας καί εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ἰδίας ὁργανώσεως παρακολουθησιν ἐν τῇ χώρᾳ, τῶν εἰς τὰ καταναγκαστικά ἔργα τῶν Θηβῶν, ἐργαζομένων Ἰσραηλιτῶν. Εἰς τὴν παροχήν, ἐν συνεχείᾳ, καθ' ὑπέρβασιν ἀδείας ἐργασίας, εἰς τὴν δωρεάν ἱατρικὴν περίθαλψιν ἐκ μέρους τῶν Νοσοκομείων καί τῆς ΟΧΟΑ. Εἰς τὴν ὁργανώσιν συσσιτίων ἐν Θεσσαλονίκῃ καί τέλος εἰς τὴν ἀποστολὴν κρυφῶν

Ἡ καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

Τοῦ καθηγητοῦ ἸΩ. ΓΕΩΡΓΑΚΗ

ἐμβασμάτων, δι' ἐπιταγῶν τὰς ὁποίας ἐμβάζει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης.

Ἡ κυρία ὁμῶς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μέριμνα εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ τυπικοῦ προσχήματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπολειπομένων Ἰσραηλιτῶν. Καὶ τὸ πρόσχημα αὐτὸ εἶναι τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ χριστιανικοῦ γάμου.

«Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην», εἶχεν εἶπει εἰς τὰ ὄργανα τοῦ κατακτητοῦ ὁ Δαμασκηνός. Τὸ αὐτὸ λέγει τώρα πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους τῆς ἐλληνικῆς ὀρθοδόξιας.

Αἶρονται λοιπὸν αἱ πῦλαι τῶν ναῶν, ἐν βία, καὶ ἀθρόαι ἀναπέμπονται ἐκ στόματος ἱερέων, αἱ συνήθεις εὐχαί, ὥστε νὰ προφθάσῃ, ἐν τάχει, τὸ παντεύφορον ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ περισώσῃ τὰς ψυχὰς τῶν πλασμάτων του.

«Καὶ ἐνῷ πληθύνονται νύκτα καὶ ἡμέρα αἱ ἰδιότυποι αὐταὶ μυσταγωγαί, ἀνέκφραστα μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας, διὰ τῶν ὁποίων «υἱοὺς λυπημένους οὐ παραιτήσῃται κύριος», ἀθρόαι ἐκδίδονται αἱ βεβαιώσεις καὶ τὰ πιστοποιητικά τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλπίδος, ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων ἐλληνικῶν ἀρχῶν.

«Αἱ συνεχεῖς φροντίδες, αἱ πολύτροποι εὐθύναι καὶ οἱ πανταχόθεν κίνδυνοι διαδέχονται ἀλλήλους, ἐνῷ ὁ ἀνε-

μος τοῦ θανάτου ἐξακολουθεῖ τὴν λυσσώδη του ὁρμὴν καὶ ἡ καθημερινὴ προσπάθεια πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τὴν ἀνόμοιον μοῖραν εἶναι τόσον ἔντονος καὶ ἀπορροφητικὴ ὥστε δὲν ὑπάρχει κἄν χρόνος, διὰ νὰ διαπιστωθῇ ποία καὶ πόση ὑπῆρξεν ἡ ἀποδοτικότητα τῆς.

«Ὅτε, ἐξαίφνης, τὰ μεγάλα πτερά τῆς νυκτός παύουν νὰ καλύπτουν τὴν οἰκουμένην καὶ γλυκεῖα προβάλλει ἡ αὐγὴ τῆς ἐλευθερίας, τὸ ἱερόν φυλλὸν τῆς δάφνης στολίζει ἐκ νέου τὸν Παρθενῶνα.

Εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, χιλιάδες λαοῦ, ἀναπέμπουν τοὺς ψαλμούς τῆς δόξης.

«Ἡ δεξιὰ σου Κύριε δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ. Ἐσώσας ὑμᾶς καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς κατήσχυνας. Ταλαιπωρία ἐταλαιπωρήθημεν, ἐλογίσθημεν πρόβατα σφαγῆς, μερίς τοῦ λαοῦ περιεβλήθη σχοινίῳ».

Ἡ μερίς αὕτη τοῦ λαοῦ, δὲν ἦτο ἐκείνην τὴν στιγμὴν, διὰ νὰ χαρῇ μέ τοὺς ζῶντας, τὸν ἦχον τῶν βουνῶν καὶ τὴν αὐραν τῶν πόντων. Εἶχε γίνεи σκιά τῆς ζωῆς καὶ στίχος τῶν τάφων. Τῶν τάφων ὅπου ἀναπαύονται τὴν μακαρίαν τῶν ἀνάπαυσιν, αἱ μυριάδες τῶν θυμάτων καὶ τὰ πλήθη τῶν ἡρώων, κανδῆλαι ἀκοίμητοι καὶ φρουροὶ ἀμετάθετοι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐκείνης ἀκριβῶς τῆς Ἑλευθερίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπαυσε νὰ ὑπάρχῃ ἡ Ζωή, πρὸ εἴκοσι ἐτῶν, εἰς τὸ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας.

(Ἀποσπάσματα ἀπὸ ὁμιλίαν ποῦ ἐκφωνήθηκε στίς 22.4.1963, στὴν «Ἡμέρα Μνήμης»)

Εἰς μνήμην 6.000.000 ψυχῶν

τοῦ ΛΑΜΠΡΟΥ Γ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ

Σήμερα, εἰς ὁλόκληρον τόν κόσμον, τελεῖται μιά σηνή τελετή εἰς μνήμην τοῦ φοβερωτέρου ἐγκλήματος τῆς συγχρόνου ἱστορίας. Εἰς ὅλες τίς πόλεις, ὅπου τῆς γῆς ὑπάρχουν ἄνθρωποι πολιτισμένοι, θά συγκεντρωθοῦν διὰ νά ἐνθυμηθοῦν τὰ ἑξ ἑκατομμύρια τῶν συνανθρώπων των, Ἰσραηλιτῶν τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν φυλὴν, πού ἐξαφάνισε ἀπὸ προσώπου γῆς ἡ βία μέ μοναδικό σκοπὸ τὴν γενοκτονία. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία, εἰς τὰ ἀρχαιότερα τῆς χρόνια, παρουσιάζει ἀνάλογα φαινόμενα βεβαίως ὑπὸ σμίκρυνσιν. Τότε, ὁ κυρίαρχος νικητὴς ἐξόντωνε τοὺς ἄνθρώπους πού ἠττῶντο καὶ κατεδάφιζε τίς πόλεις διὰ λόγους καθαρὰς ἐκδικήσεως. Φυσικά, δὲν ἐπρόκειτο περὶ γενοκτονίας οὔτε καὶ οἱ πράξεις τῶν ἀρχαίων, εἴτε ἦσαν Ἕλληνες, εἴτε βάρβαροι, παρουσίαζαν τὴν καθολικότητα πού ἐγνωρίσαμε στὰ δικὰ μας τὰ χρόνια. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐξόντωση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τοὺς Ναζὶ ἦτο ἀποτέλεσμα προδιαγεγραμμένου σχεδίου ἐν ψυχρῷ συλληφθέντος, τὸ ὁποῖον διευτυπώθη ὡς πολεμικὴ ἐπιχείρησις πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν κήρυξη τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ἀπλῶς αὐτὸς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία καὶ τὰ «τεχνικά» μέσα τῶν ὁμαδικῶν ἐκτελέσεων καὶ ἐτελειοποίησε τὰ συστήματα ἀφανισμού.

Ὅσα ἔζησαν οἱ Ἰσραηλιτῆς εἰς τὰ γερμανικά στρατόπεδα καὶ ὅ,τι ἐλάχιστον περὶ αὐτῶν ἐπληροφορήθημεν ἡμεῖς οἱ ἄλλοι, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἀδυνατεῖ νά τὸ συλλάβῃ ὁ νοῦς, διότι μόνον ψυχιατρικῶς μπορεῖ νά ἐξηγηθῇ τὸ φαινόμενον τῆς συλλήψεως τοιοῦτων ἐνεργειῶν. Ἀπὸ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς δίκης τῆς Νυρεμβέργης ἐλέχθησαν, ἐγράφησαν καὶ ἐκινηματογραφήθησαν ὀλίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀνατριχιαστικά πού συνέβησαν. Τὰ τοπωνύμια Ἄουσβιτς, Μπέλσεν, Μπίργκεναου κ.λπ. θά διατηροῦνται ἔσασι εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐπερχομένων ὡς φρικιαστικοὶ τόποι κολάσεως. Δικαίως, λοιπόν, οἱ τουρίσται ἐξανίστανται ὅταν ἀκόμη καὶ σήμερα βλέπουν σέ διάφορες μεγάλες πόλεις τῆς Γερμανίας, ὅπως π.χ. εἰς τὸ Μόναχον ν' ἀναγράφεται «ὁ δὸς Νταχάου».

ΗΤΑΝ ΤΟ ΙΔΙΟ ΕΛΛΗΝΕΣ!

Υπὸ τὸν ἐλληνικὸν ἥλιον καὶ μέσα εἰς τὸ περίεργον κλίμα μας πού ἀποτελεῖ μοναδικὸ χωνευτήρι ἀναπλάσεως ἀνθρώπων, ὅλοι οἱ ξένοι πού μένουν καὶ ζοῦν κοντὰ μας μεταβάλλονται εἰς Ἕλληνας. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία καὶ αὐτὸ συνέβη καὶ μέ τούς Ἰσραηλιτῆς οἱ ὁποῖοι ἤλθαν πρὸ αἰώνων καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν γῆν τῶν ἰδικῶν μας προγόνων. Πολύ σύντομα ἐγιναν καὶ αὐτοὶ Ἕλληνες καὶ ἀπέκτησαν καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας ἐλαττώματα! Δὲν μᾶς ἐχώριζε καὶ δὲν μᾶς χωρίζει τίποτε ἀπολύτως, οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἀλλεπάλληλα συναρπαστικά γεγονότα τῆς συγχρόνου ἱστορίας μας. Ὅσάκις ἡ πατρίς ἐκινδύνευσε, εἴτε ἀπὸ ξένων εἰσβολέα, εἴτε ἀπὸ φυσικό γεγονός, ἀρρώστεια ἢ σεισμό, οἱ Ἰσραηλιτῆς αἰσθάνθηκαν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες διότι ἀπλούστατα ἦσαν Ἕλληνες. Γι' αὐτὸ ἀ-

κριβῶς καὶ ὅλοι ἡμεῖς οἱ ἄλλοι, ὅταν ὁ διωγμός, κατὰ τὸ 1943, ἀρχισε καὶ ἔδω ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ὁ κάθε χριστιανὸς ἔκανε τὸ πᾶν διὰ νά σώσει τὸν Ἰσραηλιτὴ ἀδελφὸ του μέ τὸν ὁποῖο ἀκόμη στενώτερα συνδέθη ἐπάνω στὰ βουνὰ τῆς βορείου Ἠπείρου, ὅταν τὸ χριστιανικὸ καὶ τὸ Ἰσραηλιτικὸ αἷμα ἀφθονα ἐχύνετο, πλάι - πλάι, γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ. Συνέπεια τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ ὑπῆρξε, πέραν τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὸ ἀπὸ 23 Μαρτίου 1943 ἐγγραφοὺς πρὸς τὸν τότε πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως καὶ τὸν τότε πλερεξούσιο τῶν ἀρχῶν κατοχῆς πού ὑπέγραψαν, μαζὶ μέ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο ἀείμνηστο Δαμασκηνό, καὶ 29 ἄλλοι ἐγκριτοὶ Ἕλληνες πρόεδροι ὀργανώσεων, ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἀνωτάτων σχολῶν ἕως τὰ τεχνικά καὶ ἐπαγγελματικά ἐπιμελητήρια. Τὸ ἐγγραφο εἶναι συντεταγμένο εἰς αὐστηρότατο ὕφος καὶ ἀναφέρεται στὴν ἀκατάλυτη ἀλήθεια τῶν δεσμῶν πού ταυτίζουν ἀπόλυτα τοὺς Ἕλληνας Ὀρθοδόξους καὶ τοὺς Ἕλληνας Ἰσραηλιτῆς ὑπὸ τὴν μία μόνη ἔννοια «Ἕλληνες». Ἐπὶ πλέον εἰς τὸ ἐγγραφο αὐτὸ περιέχεται καὶ ἀπειλὴ (ἡ ὁποία ἔχει τὴν σημασία καὶ τὴν ἀξία τῆς ἀν ἀναλογισθεὶ κανεὶς πότε ἐγράφη) διότι οἱ ὑπογράφωντες δηλώνουν ὅτι «οὐδεὶς δικαιούται νά λησμονεῖ ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις τῆς δυσχεροῦς ταύτης περιόδου, ἀκόμη καὶ ὅσαι κείνται ἔξω τῆς θελήσεως καὶ τῆς δυνάμεως ἡμῶν, θά ἐρευνηθοῦν μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸ ἔθνος διὰ τὸν προσήκοντα ἱστορικὸν καταλογισμόν».

Ἐκτόπιση Ἑβραίων.

Ἡ καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

Τοῦ καθηγητοῦ ἸΩ. ΓΕΩΡΓΑΚΗ

ἐμβασμάτων, δι' ἐπιταγῶν τὰς ὁποίας ἐμβάζει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης.

Ἡ κυρία ὁμῶς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μέριμνα εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ τυπικοῦ προσχήματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπολειπομένων Ἰσραηλιτῶν. Καὶ τὸ πρόσχημα αὐτὸ εἶναι τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ χριστιανικοῦ γάμου.

«Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἑλλην», εἶχεν εἶπει εἰς τὰ ὄργανα τοῦ κατακτητοῦ ὁ Δαμασκηνός. Τὸ αὐτὸ λέγει τώρα πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους τῆς ἐλληνικῆς ὀρθοδόξιας.

Αἶρονται λοιπὸν αἱ πύλαι τῶν ναῶν, ἐν βία, καὶ ἀθρόαι ἀναπέμπονται ἐκ στόματος ἱερέων, αἱ συνήθεις εὐχαί, ὥστε νὰ προφθάσῃ, ἐν τάχει, τὸ παντεύφορον ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ περισώσῃ τὰς ψυχὰς τῶν πλασμάτων του.

«Καὶ ἐνῷ πληθύνονται νύκτα καὶ ἡμέρα αἱ ἰδιότυποι αὐταὶ μυσταγωγαί, ἀνέκφραστα μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας, διὰ τῶν ὁποίων «υἱοὺς λυπημένους οὐ παραιτήσῃται κύριος», ἀθρόαι ἐκδίδονται αἱ βεβαιώσεις καὶ τὰ πιστοποιητικά τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλπίδος, ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων ἐλληνικῶν ἀρχῶν.

«Αἱ συνεχεῖς φροντίδες, αἱ πολύτροποι εὐθύναι καὶ οἱ πανταχόθεν κίνδυνοι διαδέχονται ἀλλήλους, ἐνῷ ὁ ἀνε-

μος τοῦ θανάτου ἐξακολουθεῖ τὴν λυσσώδη του ὁρμὴν καὶ ἡ καθημερινὴ προσπάθεια πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τὴν ἀνόμοιον μοῖραν εἶναι τόσον ἐντονὸς καὶ ἀπορροφητικὴ ὥστε δὲν ὑπάρχει κἄν χρόνος, διὰ νὰ διαπιστωθῇ ποία καὶ πόση ὑπῆρξεν ἡ ἀποδοτικότητα της.

Ὅτε, ἐξαίφνης, τὰ μεγάλα πτερά τῆς νυκτὸς παύουν νὰ καλύπτουν τὴν οἰκουμένην καὶ γλυκεῖα προβάλλει ἡ αὐγὴ τῆς ἐλευθερίας, τὸ ἱερὸν φύλλον τῆς δάφνης στολίζει ἐκ νέου τὸν Παρθενῶνα.

Εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, χιλιάδες λαοῦ, ἀναπέμπουν τοὺς ψαλμούς τῆς δόξης.

«Ἡ δεξιὰ σου Κύριε δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ. Ἐσώσας ὑμᾶς καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς κατήσχυνας. Ταλαιπωρία ἐταλαιπωρήθημεν, ἐλογίσθημεν πρόβατα σφαγῆς, μερίς τοῦ λαοῦ περιεβλήθη σχοινίῳ».

Ἡ μερίς αὕτη τοῦ λαοῦ, δὲν ἦτο ἐκείνην τὴν στιγμὴν, διὰ νὰ χαρῇ μέ τοὺς ζῶντας, τὸν ἦχον τῶν βουνῶν καὶ τὴν αὖραν τῶν πόντων. Εἶχε γίνεи σκιά τῆς ζωῆς καὶ στίχος τῶν τάφων. Τῶν τάφων ὅπου ἀναπαύονται τὴν μακαρίαν τῶν ἀνάπαυσιν, αἱ μυριάδες τῶν θυμάτων καὶ τὰ πλήθη τῶν ἡρώων, κανδῆλαι ἀκοίμητοι καὶ φρουροὶ ἀμετάθετοι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐκείνης ἀκριβῶς τῆς Ἑλευθερίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπαυσε νὰ ὑπάρχῃ ἡ Ζωή, πρὸ εἴκοσι ἐτῶν, εἰς τὸ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας.

(Ἀποσπάσματα ἀπὸ ὁμιλίαν ποῦ ἐκφωνήθηκε στίς 22.4.1963, στὴν «Ἡμέρα Μνήμης»)

Εἰς μνήμην 6.000.000 ψυχῶν

τοῦ ΛΑΜΠΡΟΥ Γ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ

Σήμερα, εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον, τελεῖται μιὰ σηνὴ τελετὴ εἰς μνήμην τοῦ φοβερωτέρου ἐγκλήματος τῆς συγχρόνου ἱστορίας. Εἰς ὅλες τὶς πόλεις, ὅπου τῆς γῆς ὑπάρχουν ἄνθρωποι πολιτισμένοι, θὰ συγκεντρωθοῦν διὰ νὰ ἐνθυμηθοῦν τὰ ἑξ ἑκατομμύρια τῶν συνανθρώπων των, Ἰσραηλιτῶν τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν φυλὴν, πού ἐξαφάνισε ἀπὸ προσώπου γῆς ἡ βία μὲ μοναδικό σκοπὸ τὴν γενοκτονία. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία, εἰς τὰ ἀρχαιότερα τῆς χρόνια, παρουσιάζει ἀνάλογα φαινόμενα βεβαίως ὑπὸ σμίκρυνσιν. Τότε, ὁ κυρίαρχος νικητὴς ἐξόντωνε τοὺς ἄνθρώπους πού ἠττώντο καὶ κατεδάφιζε τὶς πόλεις διὰ λόγους καθαρὰς ἐκδικήσεως. Φυσικά, δὲν ἐπρόκειτο περὶ γενοκτονίας οὔτε καὶ οἱ πράξεις τῶν ἀρχαίων, εἴτε ἦσαν Ἕλληνες, εἴτε βάρβαροι, παρουσίαζαν τὴν καθολικότητα πού ἐγνωρίσαμε στὰ δικὰ μας τὰ χρόνια. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐξόντωση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ τοὺς Ναζὶ ἦτο ἀποτέλεσμα προδιαγεγραμμένου σχεδίου ἐν ψυχρῷ συλληφθέντος, τὸ ὁποῖον διευτυπώθη ὡς πολεμικὴ ἐπιχειρήσις πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν κήρυξη τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ἀπλῶς αὐτὸς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία καὶ τὰ «τεχνικά» μέσα τῶν ὁμαδικῶν ἐκτελέσεων καὶ ἐτελειοποίησε τὰ συστήματα ἀφανισμοῦ.

«Ὅσα ἔζησαν οἱ Ἰσραηλιταὶ εἰς τὰ γερμανικά στρατόπεδα καὶ ὅ,τι ἐλάχιστον περὶ αὐτῶν ἐπληροφορήθημεν ἑμεῖς οἱ ἄλλοι, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἀδυνατεῖ νὰ τὸ συλλάβῃ ὁ νοῦς, διότι μόνον ψυχιατρικῶς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ φαινόμενον τῆς συλλήψεως τοιοῦτων ἐνεργειῶν. Ἀπὸ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς δίκης τῆς Νυρεμβέργης ἐλέχθησαν, ἐγράφησαν καὶ ἐκινήματογραφήθησαν ὀλίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀνατριχιαστικά πού συνέβησαν. Τὰ τοπωνύμια Ἄουσβιτς, Μπέλσεν, Μπίργκεναου κ.λπ. θὰ διατηροῦνται ἔσασε εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐπερχομένων ὡς φρικιαστικοὶ τόποι κολάσεως. Δικαίως, λοιπόν, οἱ τουρίσται ἐξανίστανται ὅταν ἀκόμη καὶ σήμερα βλέπουν σὲ διάφορες μεγάλες πόλεις τῆς Γερμανίας, ὅπως π.χ. εἰς τὸ Μόναχον ν' ἀναγράφεται «ὁδὸς Νταχάου».

ΗΤΑΝ ΤΟ ΙΔΙΟ ΕΛΛΗΝΕΣ!

Υπὸ τὸν ἐλληνικὸν ἥλιον καὶ μέσα εἰς τὸ περίεργον κλίμα μας πού ἀποτελεῖ μοναδικὸ χωνευτήρι ἀναπλάσεως ἀνθρώπων, ὅλοι οἱ ξένοι πού μένουν καὶ ζοῦν κοντὰ μας μεταβάλλονται εἰς Ἕλληνας. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία καὶ αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τοὺς Ἰσραηλιτάς οἱ ὁποῖοι ἤλθαν πρὸ αἰώνων καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν γῆν τῶν ἰδικῶν μας προγόνων. Πολὺ σύντομα ἐγιναν καὶ αὐτοὶ Ἕλληνες καὶ ἀπέκτησαν καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας ἑλαττώματα! Δὲν μᾶς ἐχώριζε καὶ δὲν μᾶς χωρίζει τίποτε ἀπολύτως, οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἀλλεπάλληλα συναρπαστικά γεγονότα τῆς συγχρόνου ἱστορίας μας. Ὅσάκις ἡ πατρίς ἐκινδύνευσε, εἴτε ἀπὸ ξένον εἰσβολέα, εἴτε ἀπὸ φυσικὸ γεγονός, ἀρρώστεια ἢ σεισμό, οἱ Ἰσραηλιταὶ αἰσθάνθηκαν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες διότι ἀπλούστατα ἦσαν Ἕλληνες. Γι' αὐτὸ ἀ-

κριβῶς καὶ ὅλοι ἑμεῖς οἱ ἄλλοι, ὅταν ὁ διωγμός, κατὰ τὸ 1943, ἀρχισε καὶ ἔδω ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ὁ κάθε χριστιανὸς ἔκανε τὸ πᾶν διὰ νὰ σώσει τὸν Ἰσραηλίτη ἀδελφὸ του μὲ τὸν ὁποῖο ἀκόμη στενώτερα συνεδέθη ἐπάνω στὰ βουνὰ τῆς βορείου Ἡπείρου, ὅταν τὸ χριστιανικὸ καὶ τὸ Ἰσραηλιτικὸ αἷμα ἀφθονοῦν ἐχέμετο, πλάϊ - πλάϊ, γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ. Συνέπεια τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ ὑπῆρξε, πέραν τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὸ ἀπὸ 23 Μαρτίου 1943 ἐγγραφοὺς πρὸς τὸν τότε πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως καὶ τὸν τότε πλερεξούσιο τῶν ἀρχῶν κατοχῆς πού ὑπέγραψαν, μαζὶ μὲ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο ἀείμνηστο Δαμασκηνό, καὶ 29 ἄλλοι ἔγκριτοι Ἕλληνες πρόεδροι ὁργανώσεων, ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἀνωτάτων σχολῶν ἕως τὰ τεχνικά καὶ ἐπαγγελματικά ἐπιμελητήρια. Τὸ ἐγγραφο εἶναι συντεταγμένο εἰς αὐστηρότατο ὕφος καὶ ἀναφέρεται στὴν ἀκατάλυτη ἀλήθεια τῶν δεσμῶν πού ταυτίζουν ἀπόλυτα τοὺς Ἕλληνας Ὀρθοδόξους καὶ τοὺς Ἕλληνας Ἰσραηλιτάς ὑπὸ τὴν μία μόνη ἐννοία «Ἕλληνες». Ἐπὶ πλέον εἰς τὸ ἐγγραφο αὐτὸ περιέχεται καὶ ἀπειλὴ (ἡ ὁποία ἔχει τὴν σημασία καὶ τὴν ἀξία τῆς ἀν ἀναλογισθεὶ κανεὶς πότε ἐγράφη) διότι οἱ ὑπογράφοντες δηλώνουν ὅτι «οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ λησμονεῖ ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις τῆς δυσχεροῦς ταύτης περιόδου, ἀκόμη καὶ ὅσαι κείνται ἔξω τῆς θελήσεως καὶ τῆς δυνάμεως ἡμῶν, θὰ ἐρευνηθοῦν μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸ ἔθνος διὰ τὸν προσήκοντα ἱστορικὸν καταλογισμόν.

Ἐκτόπιση Ἑβραίων.

Κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τῆς κρίσεως θὰ βαρύνει μεγάλως εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους ἡ πλευρὰ τῶν ἠθικῶν εὐθυνῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἄρχοντες ἐπωμίζονται καὶ δι' αὐτὰς ἐτι τὰς πράξεις τῶν ἰσχυρῶν, ἐφ' ὅσον παρέλειψαν νὰ ἐκδηλώσουν διὰ χειρονομίας ὑψηλόφρονος καὶ γενναίας τὴν κατὰ πάντα εὐλογον δυσφορίαν καὶ τὴν ὁμόθυμον διαμαρτυρίαν τοῦ "ἔθνους δι' ἐνεργείας θιγούσας καιρίως τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ φιλοτιμίαν ὡς ἡ ἀρξαμένην ἐκτόπισιν τῶν Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν". Ἐτσι τελειώνει τὸ προαναφερθὲν ἐγγραφον καὶ ἀμφιβάλλω ἂν εἰς ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης, κατεχόμενον ἀπὸ τοὺς Ναζὶ καὶ τοὺς φασίστας, ἐτόλμησαν ποτὲ «σκλάβοι» νὰ προβοῦν εἰς παρομοίαν ἐνέργειαν.

Γεγονός, εἶναι ὅτι ἀπὸ τὶς 77.000 Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν, ἀπέμειναν μετὰ τὸν διωγμὸν μόνο 10.000. Ἐξηφανίσθη, λόγω τῶν ἐχθρικῶν ἐνεργειῶν, τὸ 87%, σὲ πάρα πολλές δὲ πόλεις δὲν ἀπέμειναν παρὰ μόνο μονάδες, ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἀνθοῦσαν, εὐρωστοί, αἱ Ἰσραηλιτικαὶ κοινότητες. Εἰς τὰς Σέρρας τρεῖς ἐπέζησαν ἀπὸ τοὺς 600, ἔξω εἰς τὴν Ξάνθην ἀπὸ τοὺς 550, 163 ἀπὸ τοὺς 1.850 τῶν Ἰωαννίνων καὶ 50 ἀπὸ τοὺς 900 τῆς Καστοριάς. Ὁ κατάλογος τῆς φρίκης εἶναι μεγάλος καὶ τελειώνει μὲ τοὺς 56.000 Ἰσραηλίτας τῆς Θεσσαλονίκης, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διεσώθησαν μόνο οἱ 1.950. Παρόμοια συνέβησαν καὶ σὲ ὅλες τὶς χώρες τῆς Εὐρώπης, ὅπου προσωρινὰ ἐκυριάρχησε ἡ βία, καὶ ἡ γενοκτονία παρουσίασε ὡς ἄθροισμα τὸν ἀριθμὸ 6.097.000, μὲ τὴν Πολωνίαν ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ θλιβεροῦ ἀπολογισμοῦ. Εἰς αὐτὴν ἀπωλέσθησαν σχεδὸν τρία ἑκατομμύρια Ἰσραηλίται, εἰς τὴν Ρωσίαν, ἕνα ἑκατομμύριον, ἀνὰ πεντακόσιες χιλιάδες εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ Γερμανίαν κ.λπ. Αὐριο λοιπὸν τελεῖται τὸ πολιτικὸν μνημόσυνον αὐτῶν πού ἐχάθησαν. Σήμερα δὲ Κυριακὴν εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον ἀναπέμπονται δεήσεις. Εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν 11ην πρωινήν, θὰ γίνῃ ἐπιμνημόσυνος τελετὴ εἰς τὸ τρίτον ἑβραϊκὸν νεκροταφεῖον Νικαίας (Κοκκινιά), τὸ δὲ ἀπόγευμα τελεῖται ἐπιμνημόσυνος λειτουργία εἰς τὴν ἱερὰν Συναγωγὴν τῆς ὁδοῦ Μελιδῶν.

Μὲ τὶς τελετὰς αὐτὲς τιμᾶται καὶ ἕνα ἄλλο ἱστορικὸ γεγονός πού γενικότερα ἐνδιαφέρει ὅσους ἐπολέμησαν γιὰ τὴν Εἰρήνῃ καὶ τὴν Ἐλευθερίᾳ. Ἐφέτος κλείνουν εἰκοσι ἀκριβῶς χρόνια ἀπὸ τὴν ἐξέγερση τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας, ἡ ὁποία ἐκράτησε ἐπὶ τέσσαρες μῆνες μὲ μεγάλες μάχες ἐπὶ 42 ἡμέρες. Τὸ τέλος Μαΐου τοῦ 1943, ὁ

Γερμανὸς στρατηγὸς Στρώμπ, πού εἰδικὰ εἶχε κληθεῖ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προκατόχων του διὰ νὰ καταστείλῃ τὴν ἐξέγερσιν αὐτὴν, ἀνέφερε στὸν Γερμανὸ κυβερνήτη Φράνκ: «Δὲν ὑπάρχει πλέον ἑβραϊκὴ συνοικία εἰς Βαρσοβίαν. Ἀνευρέθησαν 16 πιστόλια, 4 καραμπίνες καὶ ἐρείπια. Τοῦτα δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς καλὸ ὑλικὸ οἰκοδομῆς. Αἰχμάλωτοι δὲν ὑπάρχουν». Λίγες ἡμέρες πρὶν, καθὼς οἱ Γερμανοὶ ἀνετίναξαν μέσα στοῦ Γκέττο τὴν Μεγάλην Συναγωγὴν πού ἀπετέλει σύμβολο τοῦ ἑβραϊσμοῦ τῆς Πολωνίας, ὁ μυστικὸς πομπὸς τῶν ἀγωνιστῶν μετέδιδεν τὴν τελευταία ἀνακοίνωσιν: «Δίνομε στὸ θάνατό μας ἕνα περιεχόμενο, ὥστε ἡ δικίᾳ σας ἡ ζωὴ νὰ ἔχει ἕνα βαθύτερο σκοπὸ. Ἀγωνιζόμαστε γιὰ ἕνα ἀξιοπρεπὲς θάνατο, ὥστε ἐσεῖς πού μᾶς ἀκούτε συνεχίζοντας τὸν δικὸ μας ἀγῶνα, νὰ κερδίσετε γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα μιὰ ζωὴ ἀξιοπρεπή». Ἀρχηγὸς τῶν ἀνταρτῶν, ἦταν ὁ Μορντεχάϊ Ἀνιλέβιτς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀποτελεῖ σύμβολον γιὰ τὴν κατόρθωσιν μόνο μὲ τὴν εὐφυχίαν τῶν ἀνδρῶν του νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ τὰ θωρακισμένα.

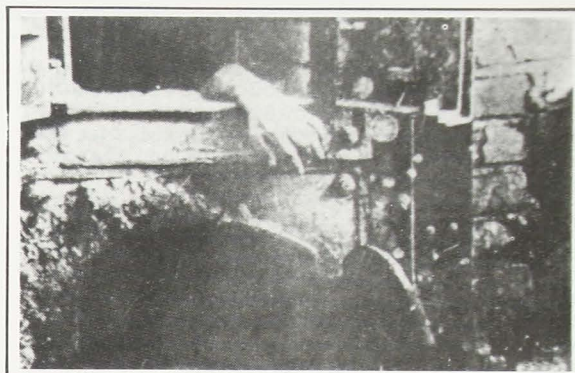
ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΧΑΣΟΥΜΕ!

Αὐτὰ ὅλα καὶ τὰ μύρια ὅσα ἄλλα συμβάντα πού ἐζησαμε πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λησμονηθοῦν. Μόνο ὅταν κανεὶς ἐνθυμῆται, ἐξασφαλίζει κατὰ τὸν καλύτερον τρόπο τὶς προϋποθέσεις τῆς ἐπαναλήψεως. Ἀτυχῶς, ἕνα ἐτήσιο μνημόσυνο δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ διδάξῃ στὰ παιδιὰ μας τὸ τί ἐγνώρισαν καὶ ἐζήσαν οἱ γονεῖς των. Καὶ εἶναι ἀπορίας ἀξιο διὰ τὴν διατηρεῖται ἡ μνήμη τῶν γεγονότων διὰ τῆς διδασκαλίας εἰς τὰς τελευταίας γυμνασιακὰς τάξεις. Ἀλλοίμονο στὴν ἀνθρωπότητα ἐάν ἡ δευτέρα ἢ ἡ τρίτη γενεὰ δὲν γνωρίζει λεπτομερῶς τὸ ἐγκλημα τῆς γενοκτονίας πού ἐζήσαμε. Τὸ λάθος θὰ βαρύνει ἐμᾶς, διότι τὸ κύριο συμπέρασμα τῆς ἱστορίας εἶναι ὅτι τὰ γεγονότα ἐπαναλαμβάνονται. Οἱ αἰῶνες ἀντιγράφουν ἀλλήλους. Ἐδῶ ἐμεῖς στὴ μικρὴ μας γωνία ἐτιμήσαμε καὶ τιμοῦμε τοὺς Ἰσραηλίτας, διότι ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι Ἕλληνες. Τοὺς ξένους Ἰσραηλίτας τοὺς βλέπουμε ὡς συνανθρώπους. Τοὺς ἰδιوكοὺς μας δὲν τοὺς ξεχωρίζουμε. Τοὺς θεωροῦμε ἀδελφοὺς. Σήμερα καὶ αὐριο ἡ σκέψις μας θὰ εἶναι κοντὰ σ' αὐτοὺς πού ἐχάθησαν.

(Ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Καθημερινή» 21.4.1968, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς 20ετίας ἀπὸ τῆς ἐξοντώσεως τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων).

Ἑβραῖες γυναῖκες ὑπομένων ἐξευτελιστικὰ μαρτύρια ἀπὸ τοὺς ναζὶ.

‘Η τραγωδία τῶν ‘Εβραίων

τοῦ Γ.Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΥ

Η έννοια τῆς Ἀντίστασης εἶχε διαμορφωθεῖ σέ συνάρτηση μέ τήν έννοια τῆς Κατοχῆς. Ὅπως ὁ ὁρος «Κατοχή» ἦταν ἡ ἐκφραση ἑνός συμπλέγματος περιστατικῶν, πού πῆγαν ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ ξένου κατακτητῆ, κατὰ τόν ἴδιο τρόπο καί ἡ «Ἀντίσταση» ἦταν ἕνας ὁρος, πού τόν συνέθεταν περιστατικά βγαλμένα ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ κατακτημένου λαοῦ. Ἡ πείνα, ἡ βία, ἡ προδοσία, ὁ τρόμος, οἱ τουφεκισμοί, ἦσαν τά μεγάλα κεφάλαια τοῦ χρονικοῦ τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς. Τό μίσος, ἡ δολιοφθορά, τό γενναῖο φρόνημα, τό χτύπημα τοῦ ἐχθροῦ, ἡ πίστη στή νίκη, ἡ προσδοκία τῆς ἐλευθερίας, ἦσαν τά κεφάλαια τῆς ἐλληνικῆς Ἀντίστασης. Τούτη ἡ πολυπλόκαμη Ἀντίσταση εἶχε πλέξει, πάνω ἀπό τήν πόλη καί μέσα στήν πόλη, ἕνα πυκνό δίχτυ κι ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὁ καθένας μέ τόν τρόπο του, ἐργαζότανε γιά τό μεγαλύτερο πύκνωμά του. Ἡ Ἀντίσταση εἶχε φωλιάσει μέσα στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων καί μέσα στά σπίτια. Καί προχωροῦσε σέ ὑπόγεια μέ κρυφές καταπακτές, ὅπου οἱ «συνωμότες τῆς ἐλευθερίας» κατὰστρωναν τά σχέδια γιά τήν ἐξουθένωση τοῦ ἐχθροῦ, σύμφωνα μέ τίς μυστικές ἐντολές τῶν Συμμάχων. Ὅλες τούτες οἱ ἀπόκρυφες ἐνέργειες τῆς Ἀντίστασης ἐπαιρναν κάποτε τήν ἐκφρασή τους σέ μιά φονική ἐνέδρα πρὸς κάποια ἐχθρική φάλαγγα καί τότε οἱ τοῖχοι τῆς πόλης γέμιζαν μέ τούς καταλόγους τῶν τουφεκισμένων καί τὰ χωριά μέ καπνοῦς καί ἐρείπια. Ὑπῆρχε μιά ὁμοιομορφία σχεδόν τῶν τρόπων τῆς Ἀντίστασης σ’ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας, γιατί ὁμοιομορφοί ἦσαν κι οἱ τρόποι πού ἐπιβαλλόταν ἡ ἐχθρική Κατοχή. Μονάχα ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε τή θλιβερή, τήν ἀνατριχιαστική μοῖρα, νά δοκιμάσει καί μιά καινούργια μορφή τῆς Κατοχῆς, πού ἦταν ἡ ὀριστική καταδίκη τοῦ χιτλερισμοῦ στή συνείδηση τῆς ἀνθρωπότητος. Ἦταν ἡ μεγάλη τραγωδία, πού κρατᾷ ἕνα ὁλόκληρο κεφάλαιο στήν ἱστορία τοῦ δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, μέ τόν ἀπαίσιο τίτλο: «Ἡ ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων».

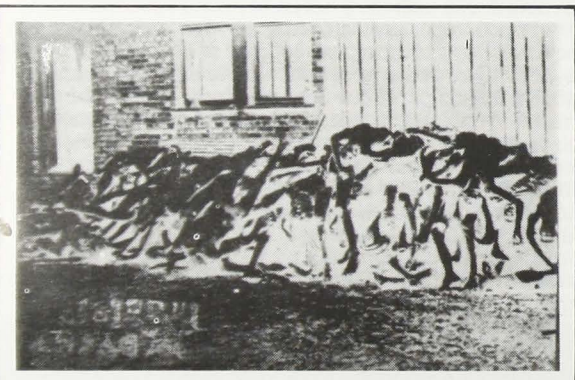
Τούς πρώτους μῆνες τῆς Κατοχῆς τίποτε δέν πρόλεγε τήν τραγωδία τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ ἔξυπνος αὐτός λαός, μ’ ὅλη τήν ὀξύτητα τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς αὐτοάμυνας, πού μορφώθηκε στή συνείδησή του,

ὑστερ’ ἀπό τόσους διωγμούς μέσα στό χώρο τῆς ἱστορίας, δέν εἶχαν ὑποπτευθεῖ τήν πανουργία τῶν χιτλερικῶν. Ἀν τήν εἶχαν ὑποπτευθεῖ, ἕνα μεγάλο μέρος Ἑβραίων θά μπορούσε νά εἶχε σωθεῖ, μέ τή διαρροή του σέ ἀπρόσιτα μέρη τῆς χώρας, ὅταν ἀκόμα δέν εἶχαν ὀργανωθεῖ ἡ Κατοχή, μέ τίς μυστικές τῆς ὑπηρεσίες. Ἡ φαινομενική ἀδιαφορία τῶν Γερμανῶν εἶχε κοιμίσει τούς Ἑβραίους, σέ σημείο πού μερικοί ἀπ’ αὐτούς ν’ ἀναθαρρήσουν καί νά σκεφθοῦν καί συνεργασία ἀκόμα μαζί τους. Καί μέ τὰ πρώτα κρούσματα ἀντιστημιτισμοῦ, πού περιορίζονταν μονάχα στό κόλλημα μιάς ταινίας στά καταστήματά τους, μέ τήν ἐνδειξη «ἐβραϊκόν», δέν εἶχαν ἀκόμη χάσει τήν αἰσιοδοξία τους. Ἡ ἀπαισιοδοξία ἄρχισε μέ τή διάκριση τῶν ἐριφίων ἀπό τὰ πρόβατα, μέ τό ὑποχρεωτικό καρφίτσωμα στό πέτο τοῦ σακκακιοῦ τους ἑνός κίτρινου ἀστεριοῦ, σέ μέγεθος παλάμης μικροῦ παιδιοῦ, γιά νά κλιμακωθεῖ ἀργότερα σέ ἀγωνία καί ἀπόγνωση, γιά νά φθάσει στό τέλος στή φρίκη τοῦ θανάτου. Ὅλοι ἐμεῖς πού εἶχαμε τό θλιβερό προνόμιο ν’ ἀνήκουμε στήν «ἀρία φυλή», χάσαμε τό δικαίωμα νά χαιρετοῦμε στό δρόμο τούς Ἑβραίους φίλους μας, γιατί τό κίτρινο ἐκεῖνο ἀστέρι τοῦ Δαυῖδ ἦταν σφραγίδα τιμωρίας καί καταδίκης. Ἀνταλλάξαμε μονάχα βλέμματα γεμάτα θλίψη, κ’ ἦταν σά νά τούς λέγαμε νά μή χάνουν τό θάρρος τους. Καί τότε ἀκόμα πολλοί ἀπ’ αὐτούς δέν εἶχαν συνείδηση τῆς μεγάλης τελικῆς συμφορᾶς πού τούς περίμενε. Γιατί περπατοῦσαν στό δρόμο σχεδόν ἀγέρωχοι, περῆφανοι γιά τήν τιμή τούτης τῆς διάκρισης.

Ἐπειτα ἀπαγορεύθηκε στοὺς Ἑβραίους νά χρησιμοποιοῦν τὰ τράμ καί τὰ λεωφορεῖα. Πολλοί ἀπ’ αὐτούς ἔπρεπε νά διανύσουν χιλιόμετρα ὁλόκληρα, γιά νά φθάσουν στή δουλειά τους. Κ’ ἦρθε ἡ μέρα, πού τούς ἀπαγορεύθηκε καί ἡ κυκλοφορία στοὺς δρόμους. Διατάχθηκαν ν’ ἀδειάσουν τὰ σπίτια τους, ὅσα βρίσκονταν στό κέντρο τῆς πόλης, καί νά συμπτυχθοῦν, μέ τούς ὁμοφύλους τους, στίς ἀκραίες συνοικίες. Τά ἐβραϊκά καταστήματα κατασχέθηκαν. Καί, γιά νά τηρηθεῖ μιά ἐπίφαση νομιμότητος, ἄρχισε νά γίνεται ἡ ἀπογραφή τῶν ἐμπορευμάτων, μέ τήν παρουσία τῶν ἰδιοκτητῶν τους, πού τώρα κατέβαιναν, γιά τοῦτο μονάχα τό σκοπό, συντεταγμένοι κατὰ ὁμάδες. Καί σέ κάθε ὁμάδα εἶχε ταχθεῖ ἕνας ὑπεύθυνος Ἑβραῖος, μέ μιά διακριτική ταινία στό χέρι. Κ’ ἦταν τοῦτος ἕνα ὑποκείμενο τοῦ ὑπόκοσμου, πρόθυμος νά γλύψει τήν μπότα τοῦ κατακτητῆ, ἔ-

τοίμος νά προδώσει τοὺς ὁμοφύλους του, νά τοὺς χτυπήσει ἀκόμη μέ τό μαστίγιο πού τοῦχαν δώσει, μόνο καί μόνο γιά νά σώσει ἀπό τόν ἀφανισμό τό δικό του ἄθλιο σαρκίο. Κανένας ἀπό τούτους τοὺς ἐξωμότες δέν μπόρεσε στό τέλος νά σωθεῖ. Κουβαλοῦσαν τήν κατὰ δίκη τους μέσα στό ἴδιο τους τό αἷμα.

Τό ἐπόμενο στάδιο τοῦ διωγμοῦ ἦταν ἡ συγκρότηση ἑβραϊκῶν ταγμάτων ἐργασίας. Ἐνα πυρωμένο πρωινό τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1942, ὅλος ὁ ἄρσενικός πληθυσμός τῶν Ἑβραίων εἶχε συγκεντρωθεῖ στήν πλατεία Ἐλευθερίας. Κάτω ἀπό ἕναν τυραννικό ἥλιο, τοὺς ἐπέβαλαν νά κάμουν σουηδικές ἀσκήσεις, νά περπατοῦν μέ τά γόνατα κάτω στή γῆ, νά στέκονται μέ τό ἕνα πόδι στόν ἀέρα. Ἡ κάθε ἀδεξιότητα πληρωνόταν μ' ἕνα μαστίγωμα. Εἶχε γεμίσει ὁ χώρος ἀπό λιπόθυμους γέροντες καί παιδιά, πού δέν μπόρεσαν ν' ἀντέξουν στό μαρτύριο. Ὁ ἐξευτελισμός τοῦτος τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας ἀπέβλεπε στήν καταρράκωση τοῦ ἠθικοῦ τῶν Ἑβραίων. Οἱ νέοι ἄντρες, στηριγμένοι σέ μιά κολώνα μίσους, πού κρατοῦσαν μέσα τους, μπόρεσαν νά μὴν πέσουν καταγῆς. Ἀπό τούτους συγκροτήθηκαν τά τάγματα ἐργασίας. Καί στάλθηκαν σέ διάφορα βαριά ἐργα τῆς ὑπαίθρου καί σπέρνανε κάθε μέρα τή γῆ μέ κουφάρια, σκελετωμένα ἀπό τήν ἐξάντληση. Οἱ γέροι, τά παιδιά, οἱ ἄρρωστοι καί οἱ γυναῖκες εἶχαν τώρα συγκεντρωθεῖ στό στρατόπεδο τοῦ Χίρς. Κι ἦταν τοῦτο τό στρατόπεδο μιά συνοικία περιχαρῶν μέ συρματοπλέγμα καί εἶχε τ' ὄνομα τοῦ Βαρώνου Χίρς, ἐνός πλούσιου Ἑβραίου τοῦ παλιοῦ καιροῦ, πού εἶχε χτίσει τό ὁμώνυμο νοσοκομεῖο καί ἄλλα ἱδρύματα, γιά τήν προστασία τῶν φτωχῶν Ἑβραίων.

Ἀπεικόνιση τοῦ Ἑβραϊκοῦ μαρτυρίου τῶν στρατοπέδων συγκεντρώσεως.

Αὐτούς τώρα τοὺς δύστυχους Ἑβραίους ἀγωνιζόταν νά σώσει ἀπό τόν ἀφανισμό ἕνας καλοκάγαθος Ἀρχираββίνος, ὁ δόκτορ Κόρετς, πού εἶχεν ἔρθει στή Θεσσαλονίκη ἀπό τήν Πολωνία, λίγα χρόνια πρὶν ἀπό τόν πόλεμο. Ὁ ἀληθινά πολιτισμένος ἐκεῖνος Ἀρχираββίνος εἶχε κατακτήσει τήν ἀγάπη καί τῶν Χριστιανῶν, γιατί ἡ πρώτη του μέριμνα ἦταν νά πολεμήσει τίς παλιές προκαταλήψεις καί νά ριζώσει στήν ψυχὴ τῶν Ἑβραίων τή συνείδηση τοῦ Ἑλλήνα πολίτη. Τούτη ἡ ἐλληνική συνείδηση εἶχεν ἀναδείξει πολλοὺς Ἑβραίους ἥρωες στόν πόλεμο τῆς Ἀλβανίας καί εἶχε πληθύνει τήν τάξη τῶν ἀναπήρων τοῦ πολέμου. Ὁ δόκτορ Κόρετς, μέ μερικά μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος, εἶχαν κάποιαν ἐλευθερία στίς κινήσεις

Ὁ Ραββίνος Χάιμ Χαίμππ τῆς Θεσσαλονίκης.

τους, γιατί ἦταν πολύ χρήσιμη στοὺς Γερμανούς ἡ μεσολάβησή τους, γιά τή σύναξη τῶν λύτρων. Εἶχαν προσφερθεῖ πολλές χιλιάδες χρυσές λίρες γιά τή σωτηρία τῶν Ἑβραίων τοῦ στρατοπέδου Χίρς. Ὁ δόκτορ Μέρτεν ἦταν ὁ πρωταγωνιστής στίς διαπραγματεύσεις ἐκεῖνες. Κι ὅταν πιά εἶχεν ἐξαντληθεῖ ἡ χρησιμότητα τοῦ Ἀρχираββίνου Κόρετς, φορτώθηκε τοῦτος σ' ἕνα βαγόνι καί στάλθηκε στήν Πολωνία, γιά νά πεθάνει. Κι οἱ τάλαιπωροι Ἑβραῖοι, μαζί μέ τό χρυσάφι τους, εἶχαν χάσει πιά καί τό μοναδικό τους προστάτη. Δέν ἔμεινε τώρα παρά καί τό δικό τους φόρτωμα στά βαγόνια τοῦ θανάτου.

Ἡ ἱστορική ἀλήθεια τό ἀπαιτεῖ νά σημειωθεῖ καί μιά διαφορετική ἐκδοχή, γιά τό ρόλο τοῦ Ἀρχираββίνου στή σωτηρία τῶν Ἑβραίων. Κατηγορήθηκε ὁ δόκτορ Κόρετς ἀπό πολλοὺς ὁμοφύλους του ὅτι εἶχε ἀντικρύσει μέ πολλήν ἀφέλεια τή χιτλερική δολιότητα. Μεγαλωμένος στά πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας, πίστευε στήν ἐντιμότητα τῶν παλιῶν Γερμανῶν. Κι ἀκόμα πίστευε στή διαβεβαίωση τοῦ Μέρτεν πῶς ἦταν δυνατό νά σωθοῦν οἱ Ἑβραῖοι, μέ τήν καταβολὴ λύτρων. Οἱ Ἑβραῖοι τοῦ καταλόγισαν τήν εὐθύνην ὅτι τοὺς κοίμισε μέ τήν ἀφελῆ αἰσιοδοξία του καί ἔχασαν ἔτσι πολὺτιμο χρόνο γιά τή σωτηρία τους. Ὅμως, γιά τίς ἀγνές προθέσεις τοῦ Ἀρχираββίνου, συνηγοροῦν τά δάκρυα πού εἶχε χύσει μπρός στόν Ἑλλήνα πρωθυπουργό τῆς Κατοχῆς. Κ' ἔπειτα ὁ ἴδιος ὁ θάνατός του στά στρατόπεδα τῶν χιτλερικῶν βασανιστηρίων.

Ἡ χιτλερική δολιότητα καί στίς στερνές τοῦτες στιγμές τῆς μεγάλης τραγωδίας, προσπάθησε νά παραπλανήσῃ τοὺς Ἑβραίους. Ἦθελε νά ἀποφύγῃ τίς ὁμαδικές αὐτοκτονίες τῶν Ἑβραίων, τὸ σύρσιμο τῶν γυναικῶν μέσα στοὺς δρόμους. Καί σχεδὸν τοὺς εἶχε πείσει πὼς ἦταν ἀνάγκη νά μεταφερθοῦν σὲ στρατόπεδα τῆς Γερμανίας, ὅπου θάσαν πιδό σίγουροι, ὅπου θά μπορούσαν, μέ τῇ δουλειά τους, νά ξαναρχίσουν μιά νέα ζωή. Καί τοὺς ἐπέτρεψε νά πάρουν μαζί τους λίγα ρούχα, λίγα πράγματα, ὅσα τέλος πάντων θά μπορούσε ὁ καθένας νά κουβαλήσῃ. Καί σύμφωνα μ' ἓνα πρόγραμμα, ἀρχισε ἡ νέα «Ἑξόδος» τῶν Ἑβραίων, ὅχι τοῦτη τῇ φορά πρὸς τῇ σωτηρία, ἀλλὰ πρὸς τὸ βέβαιο θάνατο.

Κάθε μέρα, μιά φάλαγγα ταλαιπωρημένων ἀνθρώπων, γέροι πού σερνόντανε σχεδὸν παράλυτοι, παιδιὰ πού κρατοῦσαν τὸ χέρι τῆς μάνας τους μ' ἐντρομα μάτια, γυναῖκες ἄφωνες ἀπὸ τῇ συνείδηση τῆς μεγάλης συμφορᾶς, διασχίζανε τὴν Ἑγνατία, ἀγκομαχώντας κάτω ἀπὸ τὸ φορτίο ἐνὸς δέματος καὶ τραβοῦσαν, σὲ σιωπηλὴ παρέλαση, πρὸς τὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ. Κι ἡ κουστωδία τῶν Ἑς - Ἑς, μέ βλοσυρὸ μάτι, περιχαράκωνε τοῦτη τῇ συνοδεία τῆς συμφορᾶς, ἔτοιμη νά καταφέρει τὸν ὑποκόπανο τοῦ τουφεκιοῦ σ' ἓνα βραδυποροῦντα ἢ σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἄφωνους θεατὲς τῶν πεζοδρομίων, πού θάχε τὴν ἀποκοτιά, ἔστω καὶ μ' ἓνα νεῦμα, νά δείξῃ κάποια συμπάθεια.

Στεκόμουν, μέ τὴν ἀνάσα κομμένη, στὴν ἄκρη τοῦ πεζοδρομίου κι ἐκλαιγα μέσα μου γιὰ τοῦτη τὴν καινούργια μορφή τῆς δυστυχίας, πού μαζί μέ τὸ σῶμα σκοτώνει καί τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μᾶς κοίταζαν περιλυποὶ οἱ δύστυχοι τοῦτοι μελλοθάνατοι κι ἐμεῖς μόλις πού σαλεύαμε τὰ χεῖλη, φωνάζοντας μονάχα μέ τὴν ψυχὴ μας: «Στὸ καλὸ, ἀδέλφια τοῦ πόνου, στὸ καλὸ, φτωχὲ Ἀβραάμ, πού μοῦφερνες τὸ γάλα κάθε πρωτὶ, στὸ καλὸ, Ραχὴλ, μέ τὸ ξυρισμένο τώρα κεφάλι, πού κάποια τρελλὴ νύχτα τῆς νιότης μας, στὸ χορὸ τῆς «Ἀνεμώνης», τὰ μεγάλα σου μαῦρα μάτια μᾶς εἶχαν πεῖ τὸ μυστικὸ τραγούδι τοῦ ἔρωτα. Στὸ καλὸ, στὸ καλὸ».

Στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ παιζόταν ἡ τελευταία πράξη τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ. Τώρα ἡ δολιότητα εἶχε παραχωρήσῃ τὴ θέση τῆς στὸν κυνισμό. Οἱ Γερμανοὶ μαζεῦανε τοὺς δύστυχους μελλοθάνατους σὲ μιά μεγάλη ἀποθήκη, ἀπ' ὅπου βγαίνανε χωρὶς ἐφόδια, μέ μόνο τὸ φτωχὸ τοὺς ρούχο, ἀφοῦ εἶχαν ὑποστῇ καί τῇ στερνῇ ταπεινώσει τῆς ἔρευνας καί στὰ πιὸ ἀπόκρυφα μέρη τοῦ κορμιοῦ

τους. Καί στοιβάζανε κατόπι στὰ φορητὰ βαγόνια τοῦ τοῦ θλιβεροῦ φορτίου, ἀπ' ὅπου εἶχε λείψει καί τὸ στερνὸ ἀπόθεμα δυνάμης, γιὰ μίαν ἔστω κι ἀπεγνωσμένη ἄμυνα. Κι ἀφοῦ πετοῦσαν οἱ δῆμιοι μέσα στὸ βαγόνι ἓνα μετὰλλινον δοχεῖο γιὰ τὴ συλλογὴ τῆς ἀνθρώπινης ἀνάγκης, κλείνανε τίς βαρεῖες θύρες καὶ δίνανε τὸ σύνθημα γιὰ τὸ ξεκίνημα πρὸς τὸ θάνατο. Κι ἀνοίγαν οἱ βαρεῖες τοῦτες θύρες μονάχα στοὺς ἐνδιάμεσους σταθμούς, γιὰ ν' ἀνασυρθοῦν οἱ πεθαμένοι. Θεέ τοῦ Ἰσραὴλ, ἵνα τί ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ λαοῦ σου;

Λίγα χιλιόμετρα πρὶν ἀπὸ τὴ Λαμία, τὸ τραῖνο εἶχε πάλι σταθεῖ, κοντὰ σὲ μίαν ἐρημιὰ, ὅπου ἡ ψυχὴ μου δοκιμάσθηκε ἀπὸ τὴ φοβερὴ σκηνὴ μιᾶς δαντικῆς κόλασης. Δὲν εἶναι σχῆμα λόγου τοῦτη ἡ πολυμεταχειρισμένη ἐκφραση. Ἐκεῖ κάτω στὴ μικρὴ χαράδρα, μπροστὰ στὸ σταματημένο τραῖνο, παιζόταν ἡ τελευταία πράξη ἐνὸς ἐπεισοδίου ἀπὸ τὴν κόλαση τοῦ μεγάλου Φλωρεντίνου. Ἦσαν στημένα μερικά παραπήγματα, ὅπου πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες ἴσως στεγαζόταν κάποιο «τάγμα ἐργασίας» τῶν ταλαιπωρῶν Ἑβραίων. Τώρα εἶχαν ἀπομείνει κάμποσα ζωντανὰ ξεφτίδια, πού φαίνεται πὼς κάποτε ἦσαν ἀνθρώποι. Σκελετωμένα σώματα, μέ ἴχνη πάνω τους ἀπὸ κουρέλια, μόλις πού σαλεύανε ἀπὸ τὴν ἀνημποριά. Καί τὰ πρόσωπα, δίχως ἀνθρωπιὰ, ἔμοιαζαν μορφές πληγωμένων ζώων πού ξεψυχοῦσαν. Προσπαθοῦσαν νά περπατήσουν καί τρίκλιζαν, σκοντάφτανε πάνω στίς πέτρες καί τότε ἔτρεχε ὁ φύλακός τους, ἓνας Ἑβραῖος ἐξωμότης, καί κατέβαζε μ' ὀρμὴ στὸ κουρελιασμένο σῶμα τὸ γερμανικὸ τοῦ μαστίγιου. Κι οἱ στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς καπνίζανε μέ ἀπάθεια κι οὔτε κἀν καταδέχονταν νά ρίξουν ἓνα βλέμμα ἐπιδοκιμασίας, πού τόσο πολὺ τὸ ἀποζητοῦσε ὁ ὁμόφυλος ἐξωμότης.

Μερικά ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα ἐκεῖνα ὑπολείμματα, στέκονταν ἀσάλευτα ἀντίκρυ στὸ τραῖνο, μ' ἓνα βλέμμα κι ἐκεῖνο ἀσάλευτο, μέ τὴν ἀντρικὴ τους φύση γυμνὴ μπρὸς στὰ μάτια τῶν ἐπιβατῶν. Εἶχεν ἀπολείπει τοὺς ζωντανούς ἐκεῖνους νεκρούς ἡ ἀνθρωπιὰ, ἡ ἀπάθεια τοῦ ζώου τοὺς εἶχε φορέσει τὴ μάσκα τῆς, ἡ φυσικὴ «αἰδώς», πού ξέρει αὐθόρμητα ν' ἀντιδρᾷ, ἦταν κι ἐκεῖνη πεθαμένη μέσα τους. Καί πάρα κάτω, στὸ βάθος τῆς μικρῆς χαράδρας, ἓνα στενόμακρο σανίδι ἡ ἀνθρώπινη τίς δύο τῆς πλευρῆς. Κι ἦσαν ὑποχρεωμένες τοῦτες οἱ κινούμενες σκίες, μέ τὴν ἀπειλὴ τοῦ τουφεκιοῦ, νά κατεβαίνουν ὡς τὴ μικρὴ χαράδρα, νά στέκονται πάνω στὸ σανίδι κι ἀπὸ κεῖ νά κάμνουν τὴ φυσικὴ τους ἀνάγκη. Κι ἡ χαράδρα ἦταν τόσο βαθὺς ὀχετός, ὅπου εἶχαν ταφεῖ πολλοὶ «κεκμηκότες» Ἑβραῖοι, ὅπου μ' ἓνα παραπάτημα πέφτανε τοῦτα τὰ ἀνθρώπινα κουρέλια. Οἱ μεγάλοι σφαγεῖς τῆς ἱστορίας ποτὲ δὲν εἶχαν ἐπινοήσῃ ἓναν τέτοιου εἶδους τάφο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Τοῦτο φαίνεται πὼς ἦταν προνόμιο τοῦ δικοῦ μας «πολιτισμένου» αἵωνα.

Εἶχα κουρνιάσει σὲ μιά γωνιά τοῦ βαγονιοῦ, μέ κλεισμένα τὰ μάτια ἀπὸ ντροπὴ καί ὀδύνη. Ἐνοιωθα πὼς ἤμουν κι ἐγὼ ἓνας συνένοχος στὸ μεγάλο ἐκεῖνο ἐγκλημα, γιατί δὲν εἶχα τὴ δύναμη νά φωνάξω γιὰ τὸ σκότωμα τοῦτο τῆς ἀνθρωπιᾶς, γιατί δὲν εἶχα τὸ κουράγιο ν' ἀκολουθήσω τοὺς συνανθρώπους μου τοῦτους στὸν τάφο τῆς μεγάλης ντροπῆς. Κι ἡ ντροπὴ μαζί μέ τὴν ὀδύνη μου κορυφώθηκαν, ὅταν ἐννοιωσα νά φεύγει τὸ τραῖνο ἀπὸ τὴ σκηνὴ τῆς δαντικῆς τραγωδίας. Καί νά συναποκομίζῃ τὸ ἄλλο φθινὸ ἀνθρώπινο φορτίο, ποῦχε τὸ μέγα προνόμιο νάχει πάνω του κολλήμενη τὴν ἐτικέτα τῆς «ἀρίας φυλῆς».

(Ἀπὸ τίς «Σελίδες Αὐτοβιογραφίας», τόμος Β', σελ. 168 κ.ε.ζ.)

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τὸ Νόμο:
Ο Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Ο δήμιος των Έβραιων στα χέρια
τῆς δικαιοσύνης τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ.

“Ένας δήμιος μιλάει γιά τούς Έβραίους τῆς Ἑλλάδας!

Ο ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΒΟΥΛΦ ΚΑΙ Η ΕΞΑΓΟΡΑ ΤΗΣ
ΓΚΕΣΤΑΠΟ • ΤΟ «ΚΟΛΠΟ» ΤΟΥ ΤΥΦΟΕΙΔΟΥΣ
ΠΥΡΕΤΟΥ • ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΜΕ ΙΤΑΛΟΥΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥΣ

τοῦ Α. ΚΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀπό τό ἡμερολόγιο τοῦ “Αντολφ” Αἰχμαν

Τό δράμα τῶν Έβραίων τῆς Ἑλλάδας, κατά τή διάρ-
κεια τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς καί τά τεχνάσματα,
πού προσπάθησαν νά χρησιμοποιήσουν μερικοί ἀ-
πό αὐτούς γιά νά σωθοῦν, ἀποκαλύπτει ὁ “Αντολφ
“Αιχμαν στά ἀπομνημονεύματά του, πού κυκλοφόρησε
στή Γερμανία ἡ γυναίκα του μέσω, τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου
Ντρυφφελ.

“Ὅπως δήλωσε ἡ γυναίκα τοῦ διώκτη τῶν Έβραίων, ὁ
ὁποῖος κατάφερε μετά τόν πόλεμο νά διαφύγει στήν Ἀρ-
γεντινῇ, ὅπου ἐντοπίσθηκε καί ἐκτελέσθηκε στό Ἰσ-
ραήλ, τό βιβλίο αὐτό τό εἶχε γράψει ὁ “Αιχμαν ἀπό τό
1951 ὡς τό 1959.

“Ὁ ἐκδότης διαβεβαιώνει, ὅτι πρόκειται γιά τά αὐθεν-
τικά ἀπομνημονεύματα τοῦ “Αιχμαν. “Ένα μεγάλο μέρος
ἀπό αὐτά τό εἶχε ὑπαγορεύσει ἀρχικά σέ μαγνητόφωνο
καί κατόπιν διόρθωσε ὁ ἴδιος τό καθαρογραμμένο κείμε-
νο, πού τό συμπλήρωσε σέ πολλά σημεία. “Ὁ ἐκδοτικός
οἶκος διαθέτει τίς μαγνητοταινίες καί τά χειρόγραφα.
Σύμφωνα μέ ἐντολή βεβαίωση τῆς γυναίκας του, πού δη-
μοσιεύεται στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου, ὁ “Αιχμαν ἀφησε
ἐντολή νά δημοσιευθοῦν τά ἀπομνημονεύματά του μετά
τό θάνατό του.

“Ἡ ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων ἀρχίζει μέ τή δήλωση
τοῦ “Αιχμαν, ὅτι τά ὅσα γράφει ἀποτελοῦν τή μοναδική
ἀλήθεια γιά «ένα τρομερό κεφάλαιο τοῦ τελευταίου πο-
λέμου». “Ἡ δήλωση αὐτή φέρει ἡμερομηνία 9 Φεβρουα-
ρίου 1959.

“Ὁ φανατικός ναζιστής, ἀφοῦ μιλάει πρῶτα γιά τή ζωή
του, τή σταδιοδρομία του στήν Γκεστάπο καί τόν ρόλο
του μέσα στόν μηχανισμό τῆς χιτλερικῆς Ἀστυνομίας,
περιγράφει κατόπιν τά ποικίλα μέτρα γιά τήν “λύση τοῦ
ἐβραϊκοῦ προβλήματος» καί παραθέτει λεπτομέρειες
γιά τίς δραστηριότητες τῆς Ὑπηρεσίας του στίς διάφο-
ρες χώρες.

Σύμφωνα μέ τά στοιχεία τοῦ “Αιχμαν, ὁ ἀριθμός τῶν
Έβραίων, πού μεταφέρθηκαν ἀπό τήν Ἑλλάδα μέ τή δι-
κή του «τεχνική βοήθεια» στά διάφορα στρατόπεδα συγ-
κεντρώσεως καί ἔχασαν τή ζωή τους, ἀνέρχεται «μόνο»
σέ 30.000. Στήν πραγματικότητα τά θύματα αὐτά εἶναι
περισσότερα. Ἀλλά ὁ ναζιστής ἐγκληματίας νόμιζε, φαί-
νεται, ὅτι ἡ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τους θά περιορίζε τίς εὐ-
θύνες του καί θά ἐλάφρυνε τή θέση του.

ΟΙ ΔΩΡΟΔΟΚΙΕΣ

Από τήν ἄλλη μεριά ὁ “Αιχμαν ἀποδίδει σημασία στό νά
δείξει, ὅτι ἡ ὑπηρεσία του ἐργαζόταν καλά καί ἀποτε-
λεσματικά. “Ἐτσι σπεύδει ἀπό τήν ἀρχή νά διαψεύσει
τίς πληροφορίες, ὅτι πολλοί Έβραῖοι ἀπό τήν Ἑλλάδα, πού
ἐπρόκειτο νά μεταφερθοῦν γιά ἀναγκαστική ἐργασία
στή Γερμανία, κατάφεραν νά «ἀπαλλαγοῦν τῆς ὑποχρε-
ώσεώς τους» μέ τήν πληρωμή σημαντικῶν ποσῶν στούς
ἐκπροσώπους του στήν Ἑλλάδα. «Κάτι τέτοιο», γράφει,
«μου εἶναι τελειῶς ἀγνωστο».

Σχετικά μέ τίς θρυλούμενες δωροδοκίες Γερμανῶν ἀ-
ξιωματικῶν ἀπό “Ἕλληνες Έβραίους ἔχει ἀναφερθεῖ καί
τό ὄνομα κάποιου Α. Βούλφ, πού εἶχε πάει στήν Ἑλλάδα
σάν εἰδικός ἀπεσταλμένος τῆς ὕπηρεσίας “Αιχμαν.”
“Ἄν ἡ μεταπολεμική φιλολογία» παρατηρεῖ ὁ δήμιος ἐ-
κατομμυρίων Έβραίων, «ισχυρίζεται ὅτι αὐτός ὁ Βούλφ
εἶχε σταλεῖ σάν ἐκπρόσωπος τῆς ὑπηρεσίας μου στήν
Ἑλλάδα καί ὅτι ἀργότερα πῆγα καί ἐγώ ὁ ἴδιος ἐκεῖ, θά
πρέπει νά διευκρινίσω: πρῶτο ὅτι ἡ ὑπηρεσία μου δέν εἶ-
χε κανένα «σύμβουλο» μέ τό ὄνομα Βούλφ, οὔτε ὑπῆρχε
κανένας ἀξιωματικός τῶν “Ες - “Ες μέ τό ὄνομα αὐτό
στήν Ἑλλάδα. Δεύτερο, ὅτι γιά πρώτη καί τελευταία φο-
ρά στή ζωή μου πάτησα ἐλληνικό ἔδαφος τό 1937, ὅταν
ἔκανα ἕνα ταξίδι στή Μέση Ἀνατολή. Τέτοιοι ἰσχυρισμοί
τῶν μεταπολεμικῶν συγγραφέων ἐπιτρέπουν πολλά
συμπεράσματα γιά τήν φιλαληθείά τους».

Καί γιά νά ἀποκλείσει τελειῶς τό ἐνδεχόμενο νά κα-
τόρθωσαν μερικοί ἀπό τούς “Ἕλληνες Έβραίους νά σω-
θοῦν πληρώνοντας κάποιο χιτλερικό ὄργανο, ὁ “Αιχμαν
προσθέτει, ὅτι ὁ ἀγνωστός του Βούλφ μπορεῖ ἴσως νά ἄ-
νῃκε σέ κάποιο γραφεῖο τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Ἀ-
σφαλείας τοῦ Ράιχ. “Ὅπως ὁποῖοτε ὅμως δέν θά εἶχε δι-
καίωμα ὑπογραφῆς καί θά ἦταν τελειῶς ἀναρμόδιος νά
παίρνει τόσο μεγάλες ἀποφάσεις.

“Ἡ ἐξαγορά τῆς «συνειδήσεως» τῶν ἐκπροσώπων τοῦ
ναζισμού μέ χρήματα δέν ἦταν ὁ μόνος τρόπος πού προ-
σπαθοῦσαν νά χρησιμοποιήσουν οἱ Έβραῖοι γιά νά ἀπο-
φύγουν τό ταξίδι χωρίς γυρισμό. “Ὁ “Αιχμαν περιγράφει
στό βιβλίο του καί ἕνα τέχνασμα, πού δοκίμασαν πολλοί

‘Εβραίοι της Ελλάδας για να επιτύχουν τη σωτηρία του. Χωρίς αποτέλεσμα όμως. Γιατί επενέβη ο ίδιος και ματαίωσε τα σχέδιά τους.

«Θυμάμαι», γράφει «ότι κάποτε έγινε μία προσπάθεια στην Ελλάδα να εμποδισθεί ή μεταφορά Έβραίων με την επίκληση κάποιας δήθεν επιδημίας (τυφοειδούς πυρετού). Έδωσα εντολή να εξετασθεί η περίπτωση και αποφάσισα τελικά να γίνει η μεταφορά γιατί διαπίστωσα, ότι δεν υπήρχε καμία επιδημία. Αν δεν τό έκανα αυτό θά είχαμε ξαφνικά ανάλογες «επιδημίες» και σε όλες τις άλλες χώρες. Από τα στρατόπεδα, στα όποια οδηγήθηκαν αυτές οι δήθεν μολυσμένες «φουρνιές», δεν αναφέρθηκε ούτε μία περίπτωση τυφοειδούς πυρετού. Αυτό δεν μπορεί να τό άμφισβητήσει κανείς, λέγοντας ίσως, ότι οι Έβραίοι πού άρρώσταιναν, στέλλονταν κατ' ευθείαν για εξόντωση. Γιατί εκεί υπήρχαν και άλλοι Έβραίοι διαφόρων έθνοκτητών, πού έμειναν τελικά στη ζωή και δεν άκουσαν τίποτα για τυφοειδή πυρετό και για εκτέλεση των άρρώστων».

ΓΙΑΤΙ ΕΠΕΤΡΕΠΑΝ

Επιτυχία είχε αντίθετως μία άλλη μέθοδος σωτηρίας των Έβραίων της Ελλάδας και συγκεκριμένα των γυναικών: τελούσαν γάμους με Ιταλούς αξιωματικούς. «Είναι αλήθεια» παρατηρεί ο Άιχμαν στα απομνημονεύματά του «ότι πολλοί Ιταλοί αξιωματικοί παντρεύονταν πλούσιες Έλληνίδες Έβραίες και τις πήγαιναν μετά στην Ιταλία. Τέτοιοι στην πραγματικότητα εικονικοί γάμοι έναντι καταβολής τρομακτικών ποσών έδιναν και έπαιρναν. Τίς πιά πολλές φορές οι γάμοι αυτοί διαλύονταν κατόπιν, άμέσως, μόλις τά ζευγάρια έφταναν σε σίγουρο ξένο έδαφος».

Τό έρώτημα είναι γιατί οι ναζί επέτρεπαν τούς γάμους αυτούς, άφου ήξεραν τί κρυβόταν πίσω από την τέλεσή τους. Την άπάντηση δίνει ο Άιχμαν με την «καθησυχαστική» πληροφορία, ότι ήσαν σχετικά λίγοι και ότι δεν είχαν φθάσει σε σημείο να δημιουργήσουν πρόβλημα. «Πί-

σω από την πλάτη των Έβραίων», συμπληρώνει, με ύποκριτική συμπόνοια, «παιζόταν, ότι μπορεί να φαντασθεί κανείς: οικονομικά συμφέροντα, μεταξύ των άλλων και των Ιταλών, ποικίλες δραστηριότητες των μυστικών υπηρεσιών, ενέργειες των αντάρτων κ.λπ. Οι εικονικοί γάμοι πάντως δεν έφερναν έμπόδια στη γενικότερη έφαρμογή των μέτρων μας. Οι διάφοροι «σύμβουλοι», πού υπηρετούσαν στην Ελλάδα, θά είχαν στείλει άσφαλώς πολλές δακρύβρεκτες εκθέσεις, αν έβλεπαν όποιοδήποτε κίνδυνο στους γάμους αυτούς».

Όπωςσδήποτε ο Άιχμαν δεν δείχνει να έτρεφε ιδιαίτερη συμπάθεια προς τούς Έλληνες Έβραίους όπως άποκαλύπτει ένας ύπαινιγμός του για τη συμπεριφορά μερικών από αυτούς στη «Τερέζιενστατ», τό γνωστό στρατόπεδο, πού τό χρησιμοποιούσαν οι ναζί σαν βιτρίνα για να εξαπατούν τόν Έρυθρό Σταυρό και να άποδεικνύουν, ότι μεταχειρίζονταν καλά τούς κρατούμενους τους. «Ένας άριθμός από τούς Έλληνες Έβραίους», γράφει «μεταφέρθηκε στην Τερέζιενστατ, πράγμα πού έμεινε στη μνήμη μου, γιατί έκαναν εκεί ιδιαίτερη εντύπωση — ίσως γιατί ήσαν οι πιά πονηροί έμποροι από τούς άλλους. Τό συμβούλιο των γερόντων της Τερέζιενστατ ήταν δυστυχισμένο, πού ύποχρεώθηκε να δεχθεί αυτούς τούς Έλληνες Έβραίους. Άργότερα τούς μεταφέραμε στο Άουσβιτς».

Σε πολλά σημεία του βιβλίου του ο Άιχμαν έπικαλείται άγνοια όρισμένων περιστατικών, τά όποια όμως θυμάται και περιγράφει. Αυτό συμβαίνει π.χ. με τη μεταφορά μιάς «φουρνιάς» Έβραίων από τη Ρόδο τόν Αύγουστο του 1944, λίγες δηλαδή έβδομάδες πρίν άρχίσει η ύποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα. «Γιά τό θέμα αυτό» λέει, «δεν μπορώ να πώ πολλά πράγματα. Γιατί από τό Μάρτιο ως τό Δεκέμβριο του 1944 βρισκόμουν στην Ούγγαρία και έμφανίζομουν πού και πού στο Βερολίνο για να λύσω προβλήματα σχετικά με τούς Έβραίους της Ούγγαρίας. Με τά άλλα θέματα της ύπηρεσίας μου δεν είχα καιρό να άσχοληθώ. Βέβαια ο άναπληρωτής μου, πού ήθελε πάντα να ξέρει τίς άπόψεις μου για να κατοχυρώνει τη θέση του, θά με είχε ενημερώσει.

Συγκέντρωση στην πλατεία Έλευθερίας της Θεσσαλονίκης. Άπαρχή του διωγμού.

Σήμερα όμως δεν μπορώ να θυμηθώ ένα τέτοιο θέμα σαν τη μεταφορά των ‘Εβραίων από τη Ρόδο».

‘Ο ‘Αιχμαν ισχυρίζεται στα απομνημονεύματά του, ότι ή μεταφορά ‘Εβραίων από την ‘Ελλάδα γινόταν «κάτω από ιδιαίτερη πίεση από πάνω, από την πλευρά της κυβερνήσεως». Για τόν λόγο αυτό χρειάστηκε να στείλει στην ‘Ελλάδα τό συνεργάτη του Βισλιτσένυ, για νά ενισχύσει τόν ‘Αλόις Μπρούννερ, πού ήταν ό κανονικός αντιπρόσωπος τής υπηρεσίας του, τής διευθύνσεως IV Β4, στην ‘Ελλάδα. «Θυμάμαι ακόμη», συνεχίζει, «ότι αναγκάσθηκα νά στείλω στην ‘Ελλάδα πολλούς από τούς άνδρες μου».

Σέ ιδιαίτερο «ένδιαφέρον» τής κυβερνήσεως του Βερολίνου για τούς ‘Εβραίους τής ‘Ελλάδας αποδίδει ό ‘Αιχμαν τή συνέχιση των μεταφορών τους στη Γερμανία, ως τό τέλος σχεδόν τής παραμονής των χιτλερικών στρατευμάτων στην ‘Ελλάδα. ‘Η Βέρμαχτ είχε διαθέσει μάλιστα για τή δουλειά αυτή φορτηγά τραίνα. «‘Από δικής μου πλευράς», καταλήγει ό ‘Αιχμαν, «έστειλα εκεί τούς καλύτερους άνδρες μου, τόν Βισλιτσένυ για τίς διαπραγματεύσεις καί τόν Μπρούννερ καί τόν Μπούργκερ για τίς τεχνικές λεπτομέρειες τής έπιχειρήσεως».

(‘Από τήν έφημερίδα «‘Ακρόπολις», 24.4.1983).

Μέ μπαγκάζια καί κουβέρτες άνυποψίαστοι για τό «ταξίδι».

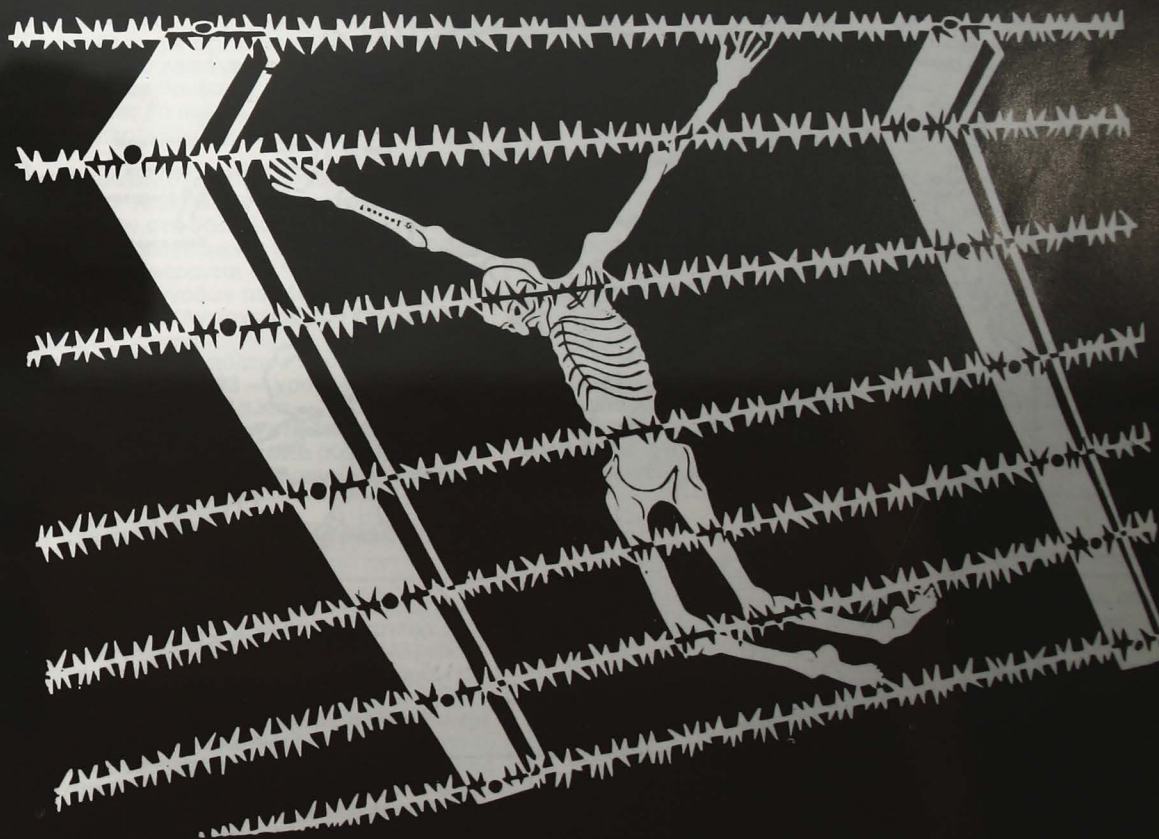

‘Εβραίοι στην πορεία χωρίς γυρισμό.

Όλοκαύτωμα

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Τό κύριο σιδηροδρομικό δίκτυο των αποστολών των έκτοπίσεων των Έβραίων πρὸς τὸ στρατόπεδο Ἀουσβιτς, ἀπὸ τὸν Μάρτιο 1942 μέχρι τὸν Νοέμβριο 1944.
 Στὸ χάρτη σημειώνονται μεταξύ ἄλλων τὸ δίκτυο τῶν έκτοπίσεων τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων.

‘Η ‘Εβραϊκή παρουσία στήν ‘Ελλάδα

Η πρώτη γνωστή εγκατάσταση ‘Εβραίων επί ελληνικού εδάφους έγινε στα μέσα του τρίτου αιώνα π.κ.π. Είναι πολύ πιθανόν, όμως, ‘Εβραίοι να εγκαταστάθηκαν ή να μεταφέρθηκαν βιαίως στην ‘Ελλάδα, μέσω Κύπρου, Μικράς ‘Ασίας και των νήσων του Αιγαίου σε ακόμη παλαιότερους χρόνους.⁽¹⁾ Ο πρώτος επώνυμος ‘Ελληνας ‘Εβραίος είναι ο «**Μόσχος, υἱός Μοσχίωνος τοῦ ‘Εβραίου**». Το όνομα αυτό αναφέρεται σε μία αρχαία επιγραφή, χρονολογούμενη από το 300-250 π.κ.π., που βρέθηκε στον ‘Ωρωπό. Προφανώς πρόκειται για το όνομα κάποιου δουλοπάροικου. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με τη βασιλεία του ‘Αρείου Α’ στη Σπάρτη, (309-265), ο οποίος είχε αλληλογραφία με τον ‘Ιουδαίο αρχιερέα ‘Ονία.⁽²⁾ Αν η πληροφορία αυτή είναι ακριβής, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι η διεξαγωγή μιάς παρόμοιας αλληλογραφίας συνεπάγεται κάποιο βαθμό επικοινωνίας και επισκέψεων ‘Ιουδαίων στην ‘Ελλάδα. Σε αυτούς τους ταξιδιώτες θα πρέπει, συνεπώς να οφείλεται ή ίδρυση μιάς τοπικής ‘Εβραϊκής κοινότητας στην ‘Ελλάδα.

‘Η ‘Εβραϊκή κοινότητα αναπτύχθηκε περαιτέρω μετά την εξέγερση των ‘Ασμοναίων, όταν μεγάλος αριθμός ‘Εβραίων οδηγήθηκαν στη δουλεία. Δύο επιγραφές από τους Δελφούς⁽³⁾, χρονολογούμενες από τα μέσα του δεύτερου αιώνα π.κ.π. αναφέρονται σε ‘Εβραίους δούλους. Μεταξύ των ‘Εβραίων φυγάδων που έφθασαν στη Σπάρτη, κατά την περίοδο του ‘Αντίοχου Δ’ του επιφανούς ήταν και ο αρχιερέας ‘Ιάσων.⁽⁴⁾

‘Από την κατάσταση των πόλεων που μνημονεύεται στο βιβλίο Α’ Μακκαβαίων 15:23 — χρονολογούμενη κατά πάσα πιθανότητα από το 142 π.κ.π. — διαφαίνεται ότι ‘Εβραίοι ζούσαν την εποχή εκείνη στη Σπάρτη, τη Δήλο, τη Σάμο, τη Ρόδο, την Κώ τη Γορτυνία (Κρήτης) και την Κύπρο. Μία παρόμοια κατάσταση ‘Εβραϊκών κοινοτήτων

στήν ‘Ελλάδα μας παρέχει ο Φίλων⁽⁵⁾. ‘Η κατάσταση αυτή αντικατοπτρίζει, πιθανότατα, την κατάσταση κατά τον πρώτο αιώνα π.κ.π.

Μεταξύ των περιοχών όπου υπάρχουν ‘Εβραίοι, ο Φίλων καταγράφει τη Θεσσαλία, τη Βοιωτία, τη Μακεδονία, την Αίτωλία, την ‘Αττική, το ‘Αργος και την Κόρινθο. ‘Εβραϊκές παροικίες αναφέρονται επίσης στην Εύβοια, την Κρήτη και την Κύπρο.

Τό γεγονός ότι στη Δήλο υπήρχε μιά αρκετά μεγάλη ‘Εβραϊκή παροικία, μαρτυρείται και από επιγραφές που ανακαλύφθηκαν εκεί, ορισμένες από τις οποίες προέρχονται από την εκεί Συναγωγή.⁽⁶⁾ Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η κοινότητα της Ρόδου εύρισκετο σε στενή επικοινωνία με τον ‘Ιουδαίο βασιλιά ‘Ηρώδη, ο οποίος είναι γνωστό ήλθε άρωγος των Ροδίων⁽⁷⁾. Επίσης οι ‘Εβραίοι της Κρήτης μνημονεύονται από τον ‘Ιώσηπο που η δεύτερη γυναίκα του είναι γνωστό ότι κατάγεται από την Κρήτη.⁽⁸⁾

Ο ‘Εβραϊκός πληθυσμός της ‘Ελλάδος πολλαπλασιάστηκε κατά τη διάρκεια και μετά τον τερματισμό του ‘Εβραϊκού Πολέμου του 66-70 κ.π. Σε μία περίπτωση ο ‘Ιώσηπος αναφέρει ότι ο Βεσπασιανός έστειλε 6.000 νέους από την Παλαιστίνη για να εργασθούν στον ‘Ισθμό της Κορίνθου.

Οι ‘Εβραίοι της Διασποράς γρήγορα ξέχασαν την ‘Εβραϊκή και υιοθέτησαν την ‘Ελληνική γλώσσα (έκτός από τη λατρεία), χρησιμοποιώντας τη μετάφραση των ‘Εβδομήκοντα.

Κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής περιόδου οι ‘Εβραίοι δέν υπέστησαν κανέναν ιδιαίτερο διωγμό. Οι αρχαίες ‘Εβραϊκές παροικίες απέτελεσαν τις βάσεις των μετέπειτα οργανωμένων ‘Εβραϊκών κοινοτήτων που αναπτύχθηκαν σε όλη τη Ρωμαϊκή και μετέπειτα Βυζαντινή αυτοκρατορία.

‘Αρχαία και Μέση Βυζαντινή Περίοδος (330-1204)

Ο ‘Εβραϊσμός του Βυζαντίου κατά τον έβδομο αιώνα διατήρησε, προφανώς, τη θέση που κατείχε κατά την Ρωμαϊκή περίοδο. Παρόλον ότι η ελληνική ύπαιθρος υπέστη πολλά δεινά από τις επιδρομές των Σλάβων, τά αστικά κέντρα, όπου ήσαν κυρίως εγκατεστημένοι οι ‘Εβραίοι δέν επηρεάστηκαν πολύ. ‘Η ιστορία των ‘Εβραίων της Θεσσαλονίκης χαρακτηρίζεται από μιά αδιάκοπη παρουσία όπως επίσης και η παρουσία των ‘Εβραίων στη Ρόδο, την Κύπρο και άλλες περιοχές.

‘Η εξάπλωση του Χριστιανισμού είχε σαν αποτέλεσμα τον περιορισμό των δικαιωμάτων των ‘Εβραίων. Ο Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος (306-337) άρνήθηκε στους ‘Εβραίους να προσηλυτίзουν, απαγόρευσε τους μικτούς γάμους και την κατοχή δούλων από ‘Εβραίους. ‘Η νομική ύπόσταση του ‘Εβραίου όριστικοποιήθηκε με τη θέσπιση ειδικών διατάξεων από τον Θεοδοσίο Β’ (408-450) που συμπεριελήφθησαν στον **Κώδικα του Θεοδοσίου**, (438).

‘Η ‘Εβραϊκή κοινότητα αναγνωρίστηκε διά νόμου, σε μιά φιλικό όμως πλαίσιο. ‘Η θρησκευτική λατρεία, όμως, προστατεύθηκε. Κατά τον έκτο αιώνα ο ‘Ιουστινιανός Α’ (527-565), παρά τό γεγονός ότι υπήρξε περισσότερο επιθετικός, διατήρησε την βασική κατάσταση ως είχε. Ο Λέων (717-741), στην επόμενη σύνταξη νόμων, «**Εκλογή**», (740), δέν αναφέρεται στους ‘Εβραίους. ‘Η διατήρηση της νομικής υποστάσεως της ‘Εβραϊκής Κοινότητας ήταν κάτι τό πολύ σημαντικό, καθόσον οι Χριστιανοί αίρετικοί δέν απολάμβαναν καμμιάς νομικής προστασίας. ‘Η τυπική, έστω, προστασία που είχε ο ‘Εβραίος, σήμαινε ότι είχε κάποια θέση στα πλαίσια της τότε κοινωνίας.

Τό 632 ο ‘Ηράκλειος διέταξε τον βίαιο προσηλυτισμό όλων των ‘Εβραίων του Βυζαντίου. ‘Η πολιτική αυτή που απέβλεπε στην ενίσχυση της ενότητας της αυτοκρατορίας επεκτάθηκε και πρός τους Χριστιανούς αίρετικούς. Ειδικά για τους ‘Εβραίους, ο νόμος αυτός ποτέ δέν ύλο-

ποιήθηκε. Τό 721 ὁ Λέων Γ' ἐξέδωσε νέο διάταγμα γιὰ τὸν προσηλυτισμὸ τῶν Ἑβραίων. Καὶ αὐτὸς ὁ νόμος, ὅμως, δὲν ἐνεργοποιήθηκε. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ τελευταίου διατάγματος ἀπετέλεσαν τὰ διάφορα μεσσιανικά κινήματα πού ἐκδηλώθηκαν στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὰ ὁποῖα ἀσκήσαν σημαντικὴ ἐπιρροή στοὺς Ἑβραίους. Παρόλες αὐτὲς τὶς κρατικές ἐνέργειες ἐναπόμεινε ἰκανοποιητικὸς χώρος δράσεως γιὰ τοὺς Ἑβραίους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ Δεύτερη Σύνοδος τῆς Νικαίας, τὸ 787, ἀναθεώρησε τὴν πολιτικὴ τοῦ Λέοντος καὶ διακήρυξε ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μποροῦν νὰ πρεσβεύουν ἀνοικτὰ τῇ θρησκείᾳ τους. Ὁ Βυζαντινὸς κώδικας «Βασιλικά», πού ἐξεδόθη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἡγεμονίας τοῦ Βασιλείου Α' (867-886), δὲν θέσπισε καμμιά οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ στὴ θέση τῶν Ἑβραίων ἀπὸ ἐκείνη πού διατύπωνε ὁ Ἰουστινιανός. Γενικά, ἡ θρησκευτικὴ ὑπόσταση τοῦ Ἑβραίου ἀνεγνωρίζετο καί, ὑπὸ κάποια ἐννοια, διέθετε κοινοτικὴ αὐτοτέλεια.

Τὰ τελευταῖα 250 χρόνια, πρὶν ἀπὸ τὴν Τετάρτη Σταυροφορία ὑπῆρξαν, ὅπως φαίνεται μιά σχετικὰ εἰρηνικὴ περίοδος γιὰ τοὺς Ἑβραίους τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ δὲ θέσις τους βελτιώθηκε. Ἐπιβεβαιωτικὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι, ὅταν ὁ μοναχὸς Νίκων (10ος αἰώνας) προέτρεψε τοὺς κατοίκους τῆς Σπάρτης νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Ἑβραίους, τὰ λόγια του δὲν εἶχαν τὴν προσδοκώμενη ἀπήχηση. Τό 1062 ἐκδόθηκε στὴ Χίο διάταγμα γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν Ἑβραίων ἐκείνων πού εἶχαν πρόσφατα ἐγκατασταθεῖ στὴ νήσο. Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Α' Σταυροφορίας, τὸ 1096, πολλὲς ἐβραϊκές συνοικίες λεηλατήθηκαν. Ὁ γενικὸς πανικὸς πού ἀκολούθησε, ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐμφάνισή τῆς Θεσσαλονίκης, στὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ σὲ ἄλλες πόλεις ἐνὸς ἐντονου μεσσιανικοῦ ἀναβρασμοῦ. Ἑβραῖοι ἀπὸ διάφορες πόλεις ἐγκατέλειψαν τὰ σπίτια τους καὶ κατευθύνθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη, ἀπὸ ὅπου σκόπευαν νὰ ἀναχωρήσουν γιὰ τὴν Ἁγία Γῆ. Τόσο ἡ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ὅσο καὶ οἱ ἀρχές τῆς πόλεως καὶ ὁ Ἐπίσκοπος ἐπέδειξαν θετικὴ στάση ἀπέναντι στοὺς πρόσφυγες καὶ τοὺς συμπαράσταθκαν.

Κοινωνικές καὶ οἰκονομικές συνθήκες

Οἱ νομικοὶ περιορισμοὶ κατὰ τῶν Ἑβραίων τὴν περίοδο αὐτὴ ἀφοροῦσαν τὸν ἀποκλεισμὸ τους ἀπὸ τὶς κυβερνητικὲς ὑπηρεσίες καὶ τὸ στρατό. Παρόλα αὐτὰ Ἑβραῖοι ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς φοροεισπράκτορες στὴν Κύπρο, κατὰ τὶς δύο πρῶτες δεκαετίες τοῦ 12ου αἰώνα. Ἀπαγορεύετο στοὺς Ἑβραίους νὰ κατέχουν δούλους — γεγονός πού δὲν τοὺς ἔθιγε ἰδιαίτερα. Ἀναφορικὰ μὲ τὰ οἰκονομικὰ θέματα, δὲν ὑπῆρξαν εἰδικοὶ περιορισμοὶ κατὰ τῶν Ἑβραίων. Τοὺς ἐπετρέπετο ἡ εἰσπραξις τόκων κατὰ τὶς ἐμπορικὲς συναλλαγές καὶ ἡ ἀγορὰ γῆς ἐκτὸς ἀπὸ ἐκτάσεις πού ἀνήκαν στὴν ἐκκλησία. Παρόλα αὐτὰ, οἱ τομεῖς αὐτοὶ τελοῦσαν πάντοτε ὑπὸ ἀπόλυτο ἔλεγχο τοῦ αὐτοκράτορα. Ἐξάλλου, οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ καταθέσουν ὡς μάρτυρες σὲ ὑποθέσεις πού ἀφοροῦσαν Χριστιανούς ὑπὲρ τῆς ἀρχῇ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν τους ζητημάτων ἦταν ὁ αὐτοκράτορας ἀπαγορεύετο ὁ προσηλυτισμὸς στὸν Ἰουδαϊσμό.⁽¹⁰⁾ Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ περιτομὴ ἐπιτρεπόταν, καὶ ἡ ἀργία τοῦ Σαββάτου καὶ οἱ Γιορτές ἦταν σεβαστές. Ἐπιτρεπόταν ἡ λειτουργία τῶν συναγωγῶν, ὅχι ὅμως καὶ ἡ ἀνοικοδόμησι νέων. Ἡ τελευταία ἀπαγόρευση δὲν τηρεῖτο μὲ σχολαστικότητα. Παρόλο ὅτι ὁ Ἑβραῖος ἦταν ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ὑπὸ περιορισμό, γενικά ἦταν σὲ καλὴ θέση ἀπὸ ἐκείνη τῶν Χριστιανῶν

αἱρετικῶν. Ἀπὸ τὸν ἑβδόμο αἰῶνα, ἐμφανίζονται Ἑβραῖοι γιατροί, τεχνίτες, ὑφαντουργοὶ (ὅπως στὴ Σπάρτη), βαφεῖς (στὴν Κόρινθο) καὶ κατασκευαστές μεταξωτῶν ρούχων (στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Θήβα). Οἱ Ἑβραῖοι ἀσχολοῦντο ἐπίσης στὴ γεωργία καὶ ὀρισμένοι ὑπῆρξαν γαιοκτήμονες.

Στὸν χώρο τῆς λατρείας ἡ Ἑβραϊκὴ παρέμεινε ἡ γλῶσσα τῶν Ἑβραίων, παράλληλα μὲ κάποια περιορισμένη χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς. Τὸν δέκατο αἰῶνα ἐμφανίζεται ὁ **Καραϊσμός**⁽¹¹⁾ στὸν Ἑλλαδικὸ χώρο. Τό γεγονός αὐτό ἀποτελεσε ἀφορμὴ γιὰ ἐκτεταμένη λογοτεχνικὴ δραστηριότητα καὶ ἀνέδειξε πολλὰς σπουδαῖες φυσιογνωμίες. Ὁ Ραββῖνος Τούβια μπέν Ἐλιέζερ ἀπὸ τὴν Καστοριά, ἀναδείχθηκε σὲ σημαίνουσα ραββινικὴ προσωπικότητα.

Ὁ ταξιδιώτης Βενιαβὴν ἀπὸ τὴν Τουδέλα, 12ος αἰώνας, συνάντησε Ἑβραίους στὴν Κέρκυρα, τὴν Ἄρτα, τὴν Πάτρα, τὴ Ναύπακτο, τὴν Κόρινθο, τὴ Θήβα, τὴ Χαλκίδα, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴ Δράμα, καθὼς καὶ στὰ νησιά Λέσβο, Χίο, Σάμο, Ρόδο καὶ Κύπρο. Στὴ Θήβα ἀναφέρει ὅτι ἡ κοινότητα ἀριθμοῦσε 2.000 ἄτομα, στὴ Θεσσαλονίκη 500 καὶ στὶς ἄλλες πόλεις ἀπὸ 20 μέχρι 400. Στὴν περιοχή τοῦ Παρνασσοῦ συνάντησε 200 Ἑβραίους γεωργούς. Μεταξὺ τῶν Ἑβραίων ὑπῆρχαν ὀρισμένοι δουλοπάρικοι. Ὁ τὸν 1147 ὁ Βασιλεὺς τῆς Σικελίας Ρογήρος ὁ Β' κατέκτησε διάφορες Ἑλληνικὲς πόλεις μετέφερε στὴ γεννέτειρά του Ἑβραίους ὑφάντες γιὰ νὰ ἀναπτύξουν τὴν τέχνη αὐτὴ στὴ χώρα του. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου (1042-1055) ὑπῆρχαν στὴ Χίο 15 ἐβραϊκές οἰκογένειες πού τελοῦσαν σὲ κατάσταση μονίμων δουλοπαρίκων τοῦ μοναστηρίου Νέα Μονῆ. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Χίου πλήρωναν εἰδικὸ κεφαλικὸ φόρο ὑπὲρ τοῦ μοναστηριοῦ. Τὸν κεφαλικὸ αὐτὸ φόρο πλήρωναν καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ πλειοψηφία τῶν Ἑβραίων ἀσχολεῖτο μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς συναλλαγές μὲ χώρες τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Τετάρτη Σταυροφορία καὶ μεταγενέστερη Βυζαντινὴ Περίοδος (1204 - 1453)

Τὴν ἐποχὴ τῆς Τετάρτης Σταυροφορίας οἱ σημαντικότερες Ἑβραϊκές κοινότητες ὑπῆρχαν στὴν Κρήτη, τὴν Κόρινθο, τὴν Κορώνη, τὴ Μεθώνη, τὴν Πάτρα καὶ τὴ Χίο. Οἱ Ρωμανιώτες Ἑβραῖοι (ἢ «γκραϊκοί») ἦταν Ἑλληνόφωνοι. Οἱ κατ' ἐξοχὴν Ρωμανιώτικες κοινότητες ἦταν στὴν Ἡπειρὸ τὴ Θεσσαλία, τὴν Κρήτη καὶ τὴ Χαλκίδα. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα ἀρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται στὴν Ἑλλάδα Ἑβραῖοι πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἰσπανία καὶ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα, ἀπὸ τὴν Πορτογαλία καὶ τὴ Σικελία. Στὶς κοινότητες τῶν πόλεων Τρίκαλα, Λάρισα, Βόλος καί, πάνω ἀπ' ὅλα, τὴ Θεσσαλονίκη, οἱ Ἰσπανικὲς καταγωγῆς Ἑβραῖοι, «Σεφαραδίμ», ἐπέβαλαν τὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά τους. Ὅταν τὸ 1376 ἔλαβαν χώρα οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν Ἑβραίων τῆς Οὐγγαρίας, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγκατεστάθηκαν στὴν Καβάλα καὶ τὸ Σιδηρόκαστρο. Ἐνα δεύτερο μεταναστευτικὸ ρεῦμα ἀπὸ Οὐγγρους Ἑβραίους παρουσιάστηκε τὸ 1525. Μία τρίτη ομάδα Ἑβραίων ἦταν ἐκείνη τῶν Ἰταλοφώνων Ἑβραίων τῆς Κερκύρας, οἱ πρόγονοι τῶν ὁποίων κατέγονταν ἀπὸ τὴν Ἀπουλία τῆς νοτίου Ἰταλίας.

Κατὰ τὸν 16ο καὶ 17ο αἰῶνα ὁ Ἑβραϊκὸς πληθυσμὸς αὐξήθηκε μὲ τὸν ἐρχομὸ τῶν Ἰσπανῶν Μαρράνο. Μετὰ τοὺς διωγμούς τοῦ 1648 στὴν Πολωνία, ἀρκετοὶ Ἑβραῖοι ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα. Οἱ συναγωγές στὶς διάφορες κοινότητες ἦταν οργανωμένες καὶ ἀκολουθῶσαν τὸ τυπικὸ τῆς χώρας προελεύσεως τῆς πλειοψηφίας τῶν

μελῶν τους. Στὴν Πάτρα π.χ. τὸν 16ο αἰῶνα ὑπῆρχαν οἱ ἐξῆς **Κεῖλोट:** «**Κεῖλᾶ Γιεβανίμ**» («Συναγωγή τῶν Ἑλλήνων» — δηλ. ἐλληνοφώνων Ρωμανιωτῶν), **Κεῖλᾶ Γιασάν** («Ἀρχαία Συναγωγή» — Σικελιανῆς καταγωγῆς), **Κεῖλᾶ Χαντάς** («Νέα Συναγωγή», προσφύγων ἀπὸ τὴν Νάπολι καὶ ἄλλες Ἰταλικές πόλεις) καὶ **Κεῖλᾶ Σεφαραδίμ**.

Ῥωμανικὴ κυριαρχία

Απὸ τὸν 16ο αἰῶνα ἡ Θεσσαλονικὴ ἀναδεικνύεται ὡς ἡ πολυαριθμότερη Ἑβραϊκὴ κοινότητα σὲ ὅλο τὸν ἐλλαδικό χώρο καὶ σὲ σπουδαῖο κέντρο τοῦ Ἑβραϊσμοῦ τῆς Διασποράς. Τῇ θέσῃ αὐτῇ ἡ Θεσσαλονικὴ διατήρησε μέχρι τὴν παραμονὴ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ἀλλες σημαντικὲς κοινότητες ὑπῆρχαν στὴ Ναύπλιο, τὴν Πάτρα, τὴν Ἄρτα καὶ τὴ Θήβα, ποὺ «φημίζονταν γιὰ τὴ σοφία τῆς». Στὴν Κρήτη οἱ Ἑβραῖοι διεδραμάτισαν σπουδαῖο ρόλο στὴ διακίνηση τοῦ ἐμπορίου. Μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1552, ἤρθαν καὶ ἐγκατεστάθηκαν στὴ νήσο ἄρκετοὶ Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Β' (1566-1574) ὁ Δὸν Γιοσέφ Νασσὴ διορίσθηκε διοικητὴς τοῦ Δουκάτου τῆς Νάξου. Τὸ 1669 οἱ Βενετοὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Χίου καὶ ἡ ἐκεῖ Ἑβραϊκὴ Κοινότητα διέτρεξε μεγάλο κίνδυνο. Σὲ ἀνάμνηση τῆς διασώσεώς τους οἱ Ἑβραῖοι τοῦ νησιοῦ καθιέρωσαν τὸ «**Πουρίμ τῆς Χίου**», ποὺ συμπίπτει στὶς 8 τοῦ μηνὸς Ἰγιάρ. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Βενετῶν στὴν Πελοπόννησο τὸ 1685, πολλοὶ Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴν Πάτρα κατέφυγαν στὴ Λάρισα.

Τὴν περίοδο τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἑλλάδος ἀσχολοῦνταν κυρίως μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς μετὰξης καὶ τὴν ὑφαντουργία. Ἐλεγχαν ἐπίσης ἓνα σημαντικό τμήμα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς χρηματαγορᾶς. Συναλλάσσονταν ἐπίσης μὲ τὴν Ἰταλία, τὴ Γαλλία, τὸ Ἀμστερνταμ, τὸ Ἀμβούργο, τὸ Λονδίνο, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Σμύρνη καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Καστοριάς ἔλεγχαν τὸ ἐμπόριο τῆς γούνας καὶ τῶν μετᾶλλων. Στὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Πελοπόννησο ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν Ἑβραίων δὲν ἦταν τόσο ἀνθηρὰ. Οἱ περισσότεροί ἀπ' αὐτοὺς ἦταν γυρολόγοι ἐμποροὶ καὶ φανοποιοί. Στὴ Θεσσαλονικὴ ὅλες οἱ λιμενικὲς δραστηριότητες ἦταν σὲ Ἑβραϊκὰ χέρια, τὸ δὲ λιμάνι ἀργοῦσε τὰ Σάββατα καὶ τῆς ἑβραϊκῆς γιορτῆς.

Ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία (1821) Β' Παγκόσμιος Πόλεμος

Στὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως 5.000 Ἑβραῖοι τῆς Πελοποννήσου ἔχασαν τὴ ζωὴ τους, ἐνῶ μεγάλος ἀριθμὸς Ἑβραίων κατέφυγε στὴν Κέρκυρα. Περιστασιακὰ ἐκτοξεύθηκαν ἐναντίον τῶν Ἑβραίων κατηγορίες αἵματος, ὅπως στὴ Ρόδο (1840), τὴν Κέρκυρα (1864). Τὴν ἴδια περίοδο 1.500 περίπου Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἰταλία, τὴν Τουρκία καὶ τὴν Αἴγυπτο. Στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα οἱ Ἑβραῖοι τῆς ἀπελευθερωμένης Ἑλλάδος («παλαιοελλαδίτες») ἀνερχόταν σὲ 10.000 περίπου. Μετὰ τὸν Βαλκανικὸ Πόλεμο (1912-1913) καὶ τὴν προσάρτηση τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τῆς Ἡπείρου, τῆς Χίου καὶ τῆς Κρήτης (1908), ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων πλησίασε τὶς 100.000 άτομα.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴ Συνθήκη τῆς Λωζάνης καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας τὸ 1923, πολλοὶ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονικῆς ἀναχώρησαν γιὰ τὴν Παλαιστίνη καὶ γιὰ ἄλλες χώρες. Μέχρι τὴν παραμονὴ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου οἱ Ἑβραῖοι ἀναδεί-

Ἐνα στιγμιότυπο ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τῆς Πλατείας Ἐλευθερίας Θεσσαλονικῆς

χθηκαν σὲ δυναμικὸ παράγοντα τῆς οἰκονομίας, ἐλέγχοντες σὲ μεγάλο ποσοστὸ τὸ ἐμπόριο χάρτου, ὑφασμάτων, φαρμάκων, ὑαλικῶν, εἰδῶν σιδηρουργίας, ξυλείας. Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἐπίσης ἡ παρουσία τῶν Ἑβραίων στὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, τὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο εἰσαγωγῶν - ἐξαγωγῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ συγχρόνου Ἑλληνικοῦ κράτους ἀναγνωρίσθηκαν ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα στοὺς Ἑλληνες Ἑβραίους. Τὸ 1882 οἱ Ἑβραϊκὲς κοινότητες ἀνεγνωρίσθηκαν ὡς νομικὰ πρόσωπα. Στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἡ Alliance Israélite Universelle διατηροῦσε ἀριθμὸ σχολείων στὴν Ἑλλάδα. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς Ἑβραϊκῶν σχολείων ἦταν συγκεντρωμένα στὴ Θεσσαλονικὴ, ὅπου ἐκτός ἀπὸ τὴ Σχολὴ Alliance, λειτουργοῦσαν 12 κοινοτικὰ σχολεῖα καὶ πολλὰ ιδιωτικὰ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἰωήλ 4:6, Ἡσαΐα 66:19
2. Α' Μακ. 12:20-21, Ἰώσηπος Ἀρχ. 12:225
3. Frey Corpus, 1, (1936), ἀρ. 709,710
4. Β' Μακ. 5:9
5. Legatio ad Gaium, 281-282
6. Frey Corpus 1 (1936), ἀρ. 725-731. βλ. ἐπίσης Ἰώσηπο. Ἀρχ. 14:231-232, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τῆς Δήλου εἶχαν ἐπίσης Ρωμαϊκὴ ὑπηκοότητα.
7. Ἰώσηπος, Πόλεμοι 1:424, 7:21, Ἀρχαιολογία 16:147.
8. Ἰώσηπος, Βίοι 427
9. Ἰώσηπος, Πόλεμοι 3:540
10. βλ. J. Starr, The Jews in the Byzantine Empire.
11. Ἰουδαϊκὴ αἵρεσις τοῦ 8ου αἰῶνα. Ἀπορρίπτει τὸν Ραββινικὸ Ἰουδαϊσμό, ὅπως ἀναπτύχθηκε σύμφωνα μὲ τὴν Ταλμουδικὴ παράδοση, ἀποδεχόμενη μόνο τὸ κείμενο τῆς Γραφῆς.
12. βλ. Περιοδικὸ «Χρονικά», Νοέμβριος 1983
13. Τὰ περισσότερα στοιχεῖα ποὺ καταχωροῦνται σ' αὐτὸ τὸ ἀρθρο εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴν ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica».

ΣΤΗΝ ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ

ΟΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΝΗΓΕΙΡΑΝ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΤΟΥΤΟ ΕΙΣ ΔΙΑΙΩΝΙΣΙΝ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΧΙΛΙΑΔΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΤΩΝ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΕΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ 1943 ΕΙΣ ΤΑ ΝΑΖΙΣΤΙΚΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΘΑΝΑΤΟΥ ΟΜΟΥ ΜΕ 6.000.000 ΟΜΟΘΡΗΣΚΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΒΕ ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΩΩΝ ΑΥΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΦΥΛΕΤΙΚΟΥ ΜΙΣΟΥΣ ΝΑ ΑΨΘΗ ΔΙΔΑΓΜΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΩΣΗ ΤΑΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕ ΔΙΣΘΗΜΑΤΑ ΑΓΑΠΗΣ ΙΝΑ ΒΑΣΙΛΕΥΗ ΕΦ' ΟΛΟΚΛΗΡΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΓΕΝΟΥΣ Η ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ Η ΑΔΕΛΦΟΦΥΣΙΑ

לזכר חסידים
לחם אנשים נשים
עבאח נדמניח
ו שם באכזריות
ז של אנשי דמים
ו עולם רשעים
למען לא ידחה
בלע חסידות
לנשים

ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ

ΟΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΝΗΓΕΙΡΑΝ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΤΟΥΤΟ ΕΙΣ ΔΙΑΙΩΝΙΣΙΝ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΧΙΛΙΑΔΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΤΩΝ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΕΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ 1943 ΕΙΣ ΤΑ ΝΑΖΙΣΤΙΚΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΘΑΝΑΤΟΥ ΟΜΟΥ ΜΕ 6.000.000 ΟΜΟΘΡΗΣΚΟΥΣ ΤΩΝ. ΕΙΒΕ ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΩΩΝ ΑΥΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΦΥΛΕΤΙΚΟΥ ΜΙΣΟΥΣ ΝΑ ΑΠΟΒΗ ΔΙΔΑΓΜΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΩΣΗ ΤΑΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕ ΔΙΣΘΗΜΑΤΑ ΑΓΑΠΗΣ ΙΝΑ ΒΑΣΙΛΕΥΗ ΕΦ' ΟΛΟΚΛΗΡΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΓΕΝΟΥΣ Η ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ Η ΑΔΕΛΦΟΦΥΣΙΑ

1942: 'Η συγκέντρωση των 'Εβραίων στην πλατεία 'Ελευθερίας της Θεσσαλονίκης γιά νά δουλέψουν σέ καταναγκαστικά έργα.

‘Ο άφανισμός των 'Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης

Η εξόντωση των 'Ελλήνων 'Ισραηλιτών της Θεσ/νίκης είναι μιά αίματηρή πτυχή, ένα συνταρακτικό έπεισόδιο από τό δράμα των 6.000.000 'Εβραίων της Εύρώπης πού βρήκαν τραγικό θάνατο στά στρατόπεδα των Ναζί.

Οί Γερμανοί είσηλθαν στή Θεσ/νίκη στίς 9 'Απριλίου του 1941. Δύο ημέρες μετά τήν είσοδό τους έκλεισαν τίς ημερήσιες 'Εβραϊκές έφημερίδες: «Λέ Προγκρέ», «Λά 'Ιντεπεντάς» καί «Μεσσατζέρο». Στίς 15 του μηνός κατήργησαν τά μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Κοινότητος καί κατέσχον τά άρχεία της Κοινότητος καί ό,τι άλλο πολύτιμο ύπήρχε στα κοινοτικά γραφεία.

Λίγο μετά τήν κατάληψη της Θεσ/νίκης έφθασε στή πόλη μιά άποστολή της «όμάδος Ρόζενμπεργκ», στήν όποία συμμετείχε ό Δρ. Πόλ, της έδρας 'Εβραϊκών έπιστημών του Πανεπιστημίου της Φρανγκφούρτης. Αύτός πήγε σ' όλες τίς έβραϊκές βιβλιοθήκες, κοινοτικές καί ιδιωτικές, καί μάζεψε ό,τι σπάνιο καί πολύτιμο σέ βι-

βλία καί χειρόγραφα, ειδικές εκδόσεις καί συλλογές παλιών έφημερίδων, λαογραφικό ύλικό αναρίθμητων αιώνων καί άνυπολόγιστης άξίας. Κατέσχε, τέλος, όλα τά βιβλία πού ύπήρχαν, σέ έβραϊκά βιβλιοπωλεία, συμπεριλαμβανομένου του μεγάλου καί ιστορικού βιβλιοπωλείου του Μαΐρ Μόλχο.

'Επί ένα καί πλέον χρόνο οί 'Εβραίοι συνέχισαν νά ζοϋν κάτω από δύσκολες καί στενάχωρες συνθήκες. "Ομως, ακόμα οί Γερμανοί δέν τούς είχαν πειράξει αυτούς τούς ίδιους. 'Εφάρμοσαν ένα κύμα επιτάξεων καί κατασχέσεων έβραϊκών σπιτιών καί περιουσιών, των κοινωνικών κοινοφελών καί φιλανθρωπικών ίδρυμάτων, των έβραϊκών καταστημάτων καί επιχειρήσεων. 'Απαγόρευσαν τήν είσοδο στα καφενεΐα καί τά έστιατόρια των 'Εβραίων. Πολλές φορές μάλιστα τούς έδερναν τούς έξευτέλιζαν. Μιά φορά Γερμανοί στρατιώτες είσηλθαν στα κοινοτικά γραφεία καί έδειραν τόν εϋσεβή σέ όλους άγαπητό ραββίνο Χαΐμ Χαμπίμπ.

"Ο φοβερός χειμώνας του 1941 - 42 έρχεται νά προσθέσει στή δυστυχία τό φαρμακερό κρύο. 'Η πείνα καί τό κρύο κάνουν θραύση μεταξύ των 'Εβραίων. Τά πτώματα των άποβιτανομένων νεκρών σωρεύονται στίς γωνίες καί τά πεζοδρόμια. Στούς δρόμους ακούγονται τά βογητά των λιμασμένων ανθρώπων πού σέρνονται ψάχνοντας στα άπορρίματα νά βροϋν κάτι φαγώσιμο. "Ομως ακόμη δέν είχε άρχίσει ή συστηματική «βιομηχανική» εξόντωση των 'Εβραίων της Θεσ/νίκης.

Πρός τὰ τέλη τοῦ θέρους τοῦ 1942 ἐπισκέφθηκε τὴν πόλιν ὁ διαβόητος Ἀϊχμαν, ἐπικεφαλῆς εἰδικῆς ἀποστολῆς. Τότε, κατὰ τὰ φαινόμενα, πάρθηκε ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν «τελικὴ λύση» τῆς ἐβραϊκῆς παρουσίας. Στὴν ἐφημερίδα «Ἀπογευματινὴ» δημοσιεύεται μιὰ διαταγὴ τοῦ Γερμανοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ ποὺ καλοῦσε ὅλους τοὺς Ἕλληνας Ἰσραηλίτες, ἡλικίας 18 - 45 ἐτῶν, νὰ συγκεντρωθοῦν τὸ Σάββατο 11.6.1942, στὶς 8 τὸ πρωὶ στὴν πλατεία Ἐλευθερίας.

Ἦταν μιά καυτή καλοκαιρινή ἡμέρα. Ὁ ἥλιος ἔκαιγε σάν φούρνου, ἀλλὰ στοὺς συγκεντρωμένους ἀπαγόρευ- σαν τὰ γυαλιὰ ἡλίου, τὰ ψαθάκια, ἀκόμη καὶ νά μετακινι- θοῦν. Ἀλλοιομόνο σέ ὅποιον τολμοῦσε νά καθίσει στό πε- ζοδρόμιο νά ξεκουραθεῖ. Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες τοὺς τυτυποῦσαν μὲ λύσσα, ἔριχναν κατεπάνω τους σκυλιὰ πού τοὺς κουρέλιαζαν τὰ ροῦχα καὶ τίς σάρκες τους καὶ τοὺς ἀνάγκαζαν νά κάνουν γυμναστικές ἀσκήσεις μέχρι λυποθυμίας. Μετὰ τὸ μεσημέρι τοὺς ἐπέτρεψαν νά ἀπο- χωρήσουν καὶ «προσκληθῇσαν» νά παρουσιασθοῦν πάλι τῇ Δευτέρᾳ 13 Ἰουνίου.

Τότε άρχισαν και τὰ καταναγκαστικά έργα. Τούς ύποχρώναν νά έργάζονται σέ όρυχεία, στή διάνοιξη δρόμων και διαδρόμων προσεγγίσεως επί δέκα ώρες τήν ήμέρα, χωρίς άνάπαυση, και χωρίς κανένα μισθό, και μέ πολύ φτωχή σίτιση. Οί γιατροί Μπαταράσσο, Μενασσέ και άλλοι πού βρισκόνταν μεταξύ τους, διακρίθηκαν γιά τήν αύτοθυσία τους ύπέρ των άδελφών τους. Πολλοί από τούς στρατολογηθέντες σ' αυτά τὰ έργα πέθαναν.

«Η ΒΕΒΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ»¹²

Σέ κανένα μέρος του κόσμου οι Γερμανοί δεν ἐλεήλα-
τησαν νεκροταφεῖα. Ὅμως, στὴ Θεοδίκη ἐγινε καὶ αὐ-
τός ὁ βανδαλισμός, καὶ αὐτὴ τὴ ἱεροσουλία πάντα σὲ ἓνα χῶ-
ρο πού ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐρώτητα, εἶχε καὶ μεγάλη ἱστορικὴ
καὶ καλλιτεχνικὴ ἀξία! Σ' ἓνα χῶρο ἀπὸ δπου ἀναπηδοῦ-
σε ἡ ἱστορία ἀναριθμητῶν χιλιάδων προσώπων πολλῶν
ἐκατονταετηρίδων.

Μέ τη δικαιολογία της διανοίξεως καινούργιου δρόμου οι Ναζί ξεθεμελίωσαν χιλιάδες ιστορικά μνημεία. Κόκκαλα χιλιάδων Έβραίων πετάχθηκαν στα ρεϊθρα και στις λάσπες των δρόμων. Μόνο σέ όρισμένους Έβραίους, μετά από πολλές δυσκολίες καί άφού πλήρωσαν έναν «ειδικό - φόρο», επέτρεψαν να φυγαδεύσουν τά κόκκαλα τών αγαπημένων τους προσώπων καί νά τά ενταφιάσουν στό νέο κοινοτικό νεκροταφείο, άφού πρώτα άφαίρεσαν από τά πτώματα τά χρυσά δόντια, τίς γέφυρες καί τά σφραγίσματα. Στίς 6 Δεκεμβρίου του 1942, τό έβραϊκό νεκροταφείο δέν ήταν παρά ένας σωρός έρειπίων.

«Η ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ»

Στις 6 Φεβρουαρίου του 1943 έφθασαν στη Θεσ/νίκη οι ομάδες των «Ταγμάτων Άσφαλείας» τὰ περίφημα SD, με αντικειμενικό σκοπό τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων τῆς Νυρεμβέργης. Δύο ἡμέρες μετὰ τὴν ἀφίξη τους ἀνελάμβαναν ἀπὸ τὴν Γκεστάπο πλήρη δικαιοδοσία καὶ ἀρμοδιότητα γιὰ δὲ τὰ θέματα ποὺ ἀφορούσαν τοὺς Ἑβραίους. Μετὰ τὴν 6 - 17 Φεβρουαρίου ἐξέδωσαν τὶς ἀκόλουθες διατάξεις ποὺ ἀποτελοῦσαν, ἓνα φυλετικὸ ἀντιεβραϊκὸ δεκάλογον καὶ τὶς ὁποῖες κοινοποίησαν μὲσω τοῦ ἀρχιρρββίνου Κόρετζ:

Ἡ νέα αὐτή νομοθεσία διακήρυξε:

1. Κάθε Έβραίος άπο 5 ετών καί άνω ύποχρεούται νά φέρει στό στήθος τό διακριτικό κίτρινο «Μαγκέν Δαυίδ», μεγέθους 10 Χ 10 εκ.

2. "Όλοι οι Έβραιοι, καί εκείνοι πού άλλαξοπίστησαν πρίν δυό γενεές, ὑποχρεοῦνται νά ἀπογραφοῦν καί νά πάρουν αὐξοντα ἀριθμό καί ταυτότητα.

3. Σε κάθε οίκια πού διαμένουν Έβραιοι πρέπει νά τοιχοκολληθεῖ στήν ἐξώπορτα διακριτική ἐτικέτα μέ τό «Μαγκέν Δαυίδ».

4. "Όλα τὰ ἐβραϊκά καταστήματα πρέπει νά φέρουν σέ περίοπτη θέση τήν ἐπιγραφή «ἐβραϊκό κατάστημα», μεγέθους 50 X 30 ἐκ.

5. Ἀπαγορεύεται στους Ἑβραίους ἡ μεταβίβαση τῆς κινήτης ἢ ἀκίνητης περιουσίας τους. Ὅποιος ἀγοράσει ἢ διαφυλάξει ἐβραϊκά πράγματα θά τιμωρεῖται αὐστηρά.

6. 'Απαγορεύεται στους Έβραίους νά χρησιμοποιούν οιοδήποτε συγκοινωνιακό μέσο.

7. Κατάσχονται οί τηλεφωνικές συσκευές τῶν Ἑ-
βορίων.

8. Οί Έβραῖοι ὀφείλουν νά συγκεντρωθοῦν σέ ὀρισμέ-
νες συνοικίες πού θά ἀποτελέσουν κλειστά γκέττο.

9. Θά ἐκτελεῖται ἐπὶ τόπου κάθε Ἑβραῖος πού θά συλλαμβάνεται σέ ἀπηνορευμένες ὥρες ἔξω ἀπὸ τό γκέττο.

10. Σέ περίπτωση μικτών - γάμων, άρία μερίς τής οικογενείας θεωρούνται τά παιδιά τά προερχόμενα από άριον πατέρα. Δέν έξαιρούνται τά έβραϊκά μέλη τής οικογενείας έστω κι άν έχουν βαπτισθεί.

Οι περισσότερες από τις διαταγές έφεραν την υπογραφή του δρ. Μέρτεν και του περιβόητου τυχοδιώκτη Βισλιτσένυ. Στις 6 Μαρτίου 1943 οι Έβραίοι πρωτοφόρεσαν τό διακριτικό σήμα μέ τό Μαγκέν - Δαυίδ.

+ Sicherheitspolizei
 ab Des SD
 Berlin 22 am 2. November 1942
 11. 2417 44 270 (1944)
 Einnahmestempel: 22. 11. 42
 Kassellbrief
 Gehörte Arbeitsstelle
 An das
 Aufwärtige Amt,
 zu Bd. von Herrn Gesandtschaftsrat Dr. Kluge.
 Berlin - W 8,
 Wilhelmstr. 74 76.
 Betrifft: Endlösung der Juden
 Bezug: Bekannt.
 Anlagen: 1.
 In der Anlage übersende ich Abschrift
 einer Niederschrift über die Besprechung, die am
 27. 11. 1942 im Reichssicherheitshauptamt stattge-
 funden hat, mit der Bitte um Kenntnis- und Stellen-
 nahme innerhalb von 4 Wochen.
 Im Auftrage
 [Signature]

“Ένα άκρως απόρρητο έγγραφο της RSHA που αναφέρεται στην «τελική λύση» του Έβραϊκού προβλήματος. Υπογράφει ο διαβόητος Αϊχμαν.

Τὴν ἴδια ἡμέρα ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι ὑποχρεοῦντο νὰ ἐγκλεισθοῦν στὰ εἰδικὰ προετοιμασθέντα γκέττο, πού ἦσαν: α)στὸν συνοικισμό Βαρώνου Χίρς, παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ, β)στὸν συνοικισμό Ἀγίας Παρασκευῆς, γ)στὸν συνοικισμό Ριζί Βιδάρ, δ)στὴν περιοχή Καλαμαριάς, καί ε)στὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Ἑγνατίας παρὰ τὴ Συγροῦ.

Τώρα ὅλοι ἦσαν σκλάβοι, στὴν ἀπόλυτη διάθεση τῶν Ναζί.

Στὶς 8 Μαρτίου οἱ Γερμανοὶ κατάσχουν ἐπίσημα τὰ μαγαζιά τῶν Ἑβραίων. Τὸ πλήγμα ἦταν φοβερό. Τὸ φάσμα τῆς πείνας πλανᾶται πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους. Ἡ κατάσχεση γίνεται παρουσία τῶν ιδιοκτητῶν πού παίρνουν στὸ χέρι ἓνα χαρτί, μιά ὑποτιθέμενη ἀπογραφή τῶν ἐμπορευμάτων τους. Τὸ μέτρο αὐτὸ ἔχει τὴν ἐννοια τῆς καταληστεύσεως ἀλλὰ καὶ τοῦ σαδισμού. Οἱ ναζὶ ἀπολαμβάνουν νὰ βλέπουν τὸν ἀργὸ θάνατο τῶν Ἑβραίων.

Τὶς πρώτες ἡμέρες τοῦ Μαρτίου διαδόθηκε σέ ὅλη τὴ Θεσ/νίκη ὅτι οἱ Ναζὶ ἐτοιμαζαν κι ὅλας τὸν ὁμαδικὸ ἐκτοπισμὸ τῶν Ἑβραίων. Οἱ διαδόσεις αὐτές ἐμελλε πολὺ σύντομα νὰ ἀποδειχθοῦν ἀληθινές. Τὸ γκέττο τοῦ συνοικισμοῦ Βαρώνου Χίρς περιφράχθηκε καὶ σέ ὅλες τὶς γωνίες τοποθετήθηκαν παρατηρητήρια καὶ φρουρές. Στούς Ἑβραίους ἀπαγορεύεται ἡ ἐξοδος στοὺς δέ μὴ — Ἑβραίους ἢ εἰσόδος στὸ γκέττο. Ἡ διεύθυνση τῶν Ἑλληνικῶν Σιδηροδρόμων διετάχθηκε νὰ ἐτοιμάσει ἀμαξοστοιχίες μὲ φορτηγὰ βαγόνια πού θά εἶχαν προορισμὸ τὴν Πολωνία.

«ΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΚΑΙ ΤΟ... ΤΕΛΟΣ»

13 Μαρτίου 1943 — ὁ συνοικισμὸς Βαρώνου Χίρς περικυκλῶνεται ἀπὸ ἄνδρες τῆς Γκεστάπο καὶ οἱ πολιτοφύλακες συγκεντρώνουν τὸν κόσμον στὴν πλατεία τοῦ συνοικισμοῦ. Ἐκεῖ περνοῦν μπροστὰ ἀπὸ μιά παράγκα

ὅπου τοὺς παίρνουν τὰ στοιχεῖα καὶ σφραγίζουν τὶς «κονκάρδες» τους μὲ τὸ σῆμα τῆς ἐξορίας. Ὅσα χρήματα τοὺς ἔχουν ἀπομείνει τὰ καταθέτουν καὶ σέ ἀντάλλαγμα παίρνουν ἀπὸ ἓνα τσέκ σέ πολωνικὰ ζλότι... πληρωτέα στὴν Κρακοβία! Ἦταν καὶ αὐτὸ μιά ἀπὸ τὶς συνηθισμένες σαδιστικὲς φάρσες τῶν Ναζί. Τὰ τραῖνα εἶναι ἑτοιμα στὸ μεταξὺ γιὰ νὰ δεχθοῦν τὰ «φορτία» τους.

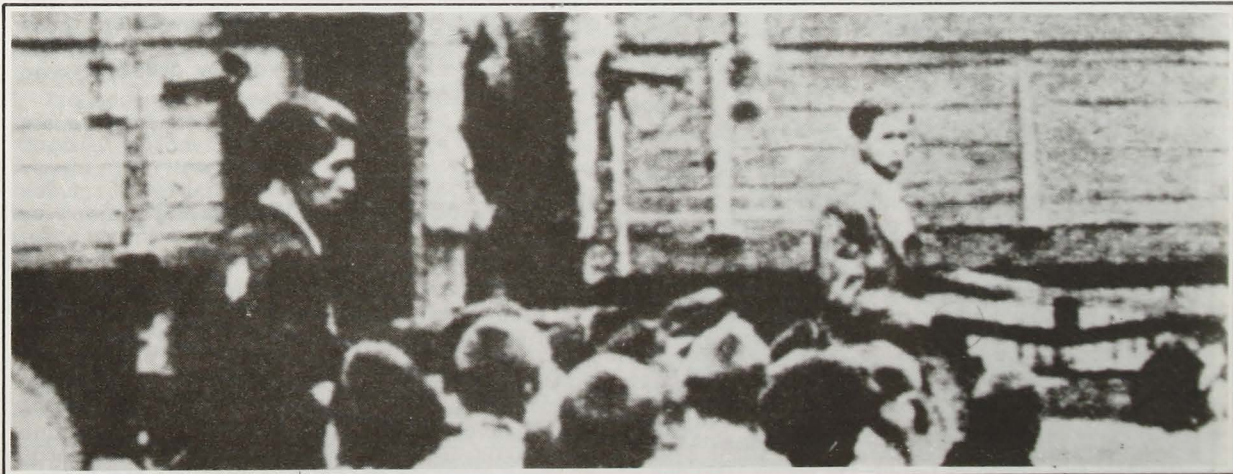
Τοὺς σπρώχνουν στὰ βαγόνια σάν κτήνη. Ἀρπάζουν τὰ μωρὰ καὶ τὰ ἐκσφενδονίζουν σάν τόπια. Μέσα στὸ Ἰδιο βαγόνι στοιβάζονται ἄρρωστοι, τραυματίες τοῦ ἀλβανικοῦ μετώπου, τυφλοὶ, παράλυτοι, ἔγκυες γυναῖκες, ἡλικιωμένοι γέροντες ἀκόμη καὶ οἱ τρόφιμοι τῶν ψυχιατρειῶν. Κανέναν δὲν ξέχασαν. Βάζουν ἀπὸ ὀδόντα σέ κάθε βαγόνι. Οἱ πόρτες κλείνουν ἐρμητικά καὶ οἱ φεγγίτες, πού εἶναι γιὰ τὸν ἀερισμὸ σφραγίζονται μὲ σανίδες. Εὐτυχῶς ὑπάρχουν ἀκόμη μερικὲς χαραμάδες γιὰ νὰ μὴ πεθάνουν οἱ «ἐπιβάτες» ἀπὸ ἀσφυξία καὶ νὰ φθάσουν στὸν προορισμὸ τους!

Ἡ πρώτη ἀποστολὴ ἀνεχώρησε στὶς 15 Μαρτίου 1943. Ἡ συνοικία Βαρώνου Χίρς ὅμως γρήγορα θά ξαναγεμίσει μὲ ἄλλους Ἑβραίους τοῦ συνοικισμοῦ Ἀγίας Παρασκευῆς. Στὶς 7 Μαρτίου ἔφυγε καὶ ἡ δεύτερη ἀποστολὴ, ἐνῶ τὸ γκέττο Χίρς ξαναγέμισε πάλι μὲ Ἑβραίους ἀπὸ τὸν συνοικισμό Ριζί Βαρδάρ.

Σύμφωνα μὲ τὶς στατιστικὲς τῶν ἐλληνικῶν σιδηροδρόμων οἱ Ναζὶ ἐξετόπισαν στὴν Πολωνία 42.830 Ἑβραίους Θεσ/νικεῖς. Ἡ 19η καὶ τελευταία ἀποστολὴ ἀνεχώρησε στὶς 7 Αὐγούστου καὶ περιελάμβανε τὰ ἀνθρώπινα ἀπομεινάρια τῆς τελευταίας καταναγκαστικῆς ἐργασίας, τοὺς ὁποίους δὲν χρειάζονταν ἄλλο οἱ Ναζὶ. Ὅλοι φύγανε γιὰ τὸ «μακάβριο ταξίδι» πού γιὰ τοὺς πολλοὺς δὲν ἔμελε νὰ ἔχει ἐπιστροφή.

Ἡ Θεσ/νίκη, τὸ φρούριο, ἡ μητρόπολη τῶν Ἑβραίων πού ἐπὶ τέσσερεις αἰῶνες εἶδε μέρες ἀκμῆς καὶ εὐημερίας ἔμεινε πιά χωρὶς Ἑβραίους...

(Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Χρονικά» Μάρτιος 1978).

Στὰ βαγόνια στριμωγμένοι ἄρρωστοι, παράλυτοι, ἔγκυες, γέροι, ψυχοπαθεῖς, στίβαγμένοι ὁ ἓνας πάνω στὸν ἄλλο.

Μετά τη Βουλγαρική εισβολή επί της Έλληνικής Ανατολικής Θράκης, οι Γερμανοί επέβαλαν τη γερμανική κυριαρχία επί της περιοχής. Υπήρχαν 1.250 Έβραίοι, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν από το Διδυμότειχο.

Στις 3 Μαρτίου 1943 οι Γερμανοί συνέλαβαν τους Έβραίους της Ανατολικής Θράκης, συμπεριλαμβανομένων και τριών που ζούσαν στη νήσο Σαμοθράκη. Πέντε μέρες αργότερα εκτοπίστηκαν σιδηροδρομικώς στο στρατόπεδο Τρεμπλίνκα. Εκτός από 40 Έβραίους της Νέας Όρεσιτιάδος και 33 από το Διδυμότειχο, που κατόρθωσαν να διαφύγουν τη σύλληψη, όλοι οι Έβραίοι

της περιοχής εξοντώθηκαν.

Υστερα ήρθε η σειρά των Έβραίων της υπόλοιπης Θράκης και της Μακεδονίας, που επίσης τελούσε υπό βουλγαρική κατοχή. Οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν αρχικά στο διαμετακομιστικό στρατόπεδο στα Σκόπια, από όπου εκτοπίστηκαν με 20 σιδηροδρομικές αποστολές στην Τρεμπλίνκα, ή στην πόλη Λόμ και από εκεί, μέσω Βιέννης, στο στρατόπεδο. Στην Τρεμπλίνκα σε διάστημα τριών εβδομάδων αφανίστηκαν οι Ισραηλικές Κοινότητες της Κομοτηνής, της Ξάνθης, της Καβάλας και των Σερρών.

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Τό Μάρτιο του 1944, 763 Καστοριανοί Ισραηλίτες εκτοπίστηκαν στο Άουσβιτς. Τό 1948 ζούσαν εκεί 35 Ισραηλίτες, τό δέ 1965 μειώθηκαν σέ 22 άτομα.

(Από την εγκυκλοπαίδεια «Judaica» τόμος 10, σελ. 814).

Η Έλιζα Ριάδη, που πλησιάζει τά 90 της χρόνια, γεννήθηκε στην Αμβέρσα και είναι γυναίκα του Β. Ριάδη, αδελφού του Αιμιλίου, που υπήρξε καλλιτεχνική φυσιογνωμία της συμπρωτεύουσας. Δούλεψε στόν Έλληνικό και Διεθνή Έρυθρό Σταυρό από τό 1939, μέ ιδιαίτερη υπηρεσία στά γερμανικά στρατόπεδα. Σήμερα θυμάται: «... πληροφορήθηκα ότι στό σταθμό δυό μέρες ήταν 88 Έβραίοι από την Καστοριά δίχως φαί και νερό. Τρέχω και βλέπω ένα φορτηγό γερμανικό μέ ψωμιά γιά τούς Άγγλους. Μέ τό έτοι θέλω τά πήρα και τά πήγα στό σταθμό. Είχα μία δύναμη βέβαια σάν Διεθνής Έρυθρός Σταυρός, αλλά είχα πιό πολύ κουράγιο, όταν ξμαθα μάλιστα ότι ετοίμαζαν ειδικό συσσίτιο γιά τά σκυλιά τους, πλέον δέν μέ κρατούσε τίποτα. Σ' αυτά τά θέματα τη ζωή σου δέν πρέπει να την λογαριάζεις, τρομάξεις τόν άλλο μέ την απόφαση που βλέπει στά μάτια σου»

(Από την εφημερίδα «Θεσσαλονίκη» 27.10.1979).

«Η πόλις έχει χρέος να τιμήσει την μνήμη 1.000 συμπολιτών μας Έβραίων που εξωλόθρευσαν οι ναζί τόν

Μάρτιο του 1944. Τά άθωα αυτά θύματα της χιτλερικής θρηριωδίας υπήρξαν Καστοριανοί φιλήσυχοι κι ή περιουσία τους έμεινε εδώ, περιελθοῦσα στά χέρια πολλών άλλων, συμπολιτών μας και μή, που ώφεληθήκαν αρκετά.

Ένα άπέριτο μνημείο — κενοτάφιο δέν θά ήταν χαρακτηριστικό του πολιτισμού και των ανθρωπιστικών μας αίσθημάτων;».

(Από την εφημερίδα «Νέα Καστοριά» 7.2.1981).

Η εξόντωση των Έβραίων της Καστοριάς

Τήν νύχτα της 23ης πρὸς τήν 24η Μαρτίου 1944 ή Καστοριά σκεπάστηκε από μισό μέτρο χιόνι... Ένα χιόνι μπούχραβο, μαλακό που δέν κράτησε ούτε μία μέρα!

Μόλις ξημέρωσε ή 24η Μαρτίου όλοι ξαφνιαστήκαμε μέ αρκετά περίεργα και άπρόσμενα φαινόμενα! Τό δψιμο χιόνι (που ή επιφάνειά του μαύριζε έλαφρά έξ αίτίας της στάχτης του ήφαιστείου του Βεζουβίου που έφερε ως εδώ ό άέρας και τήν αφύσικη παρουσία εδώ εκατοντάδων Γερμανών φαντάρων ΕΣ - ΕΣ). Έκτός άπ' αυτά, ή

ἀτμόσφαιρα τῆς χιονισμένης Καστοριᾶς ἀντηχοῦσε ἀπὸ τὸ πρῶι ἀπὸ τοὺς θρήνους καὶ ὀδυρμούς τῶν φιλησύχων πολιτῶν Ἑβραίων, πού κάτω ἀπὸ ἀπειλές καὶ ἀγριοφονίες τῶν χιτλερικών κτηνῶν ὀδηγοῦνταν μέ κλωτσιές καὶ ξυλοδαρμούς στὸν τόπο συγκεντρώσεώς τους — τὸ κτίριο τοῦ Κιαζίμ Μπέη, ὅπου ἄλλοτε στεγάζονταν τὸ Γυμνάσιο Θηλέων δίπλα στὸ σπίτι Βαλαλᾶ στὸ τζαμί.

Ἐκεῖ σ' αὐτὸ τὸ παλιὸ ἐγκαταλειμμένο κτίριο στοιβάχτηκαν ἀνηλεῶς 950 - 1000 ἀτυχοὶ συμπολίτες μας, πού τὸ μόνο φταίξιμό τους ἦταν πῶς δὲν ἄρρεσαν στὸν μανιακὸ Ἀδόλφο Χίτλερ. Οἱ συνθῆκες κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες συγκεντρώθηκαν στὰ σβέλτα, ὀδηγήθηκαν καὶ στοιβάχτηκαν βάνουσα, ἦταν κάτι παραπάνω ἀπὸ τραγικές. Σεβάσμιοι παποῦδες καὶ γερόντισσες, ἄρρωστοι, ἀλλόφρονες πατέρες καὶ μητέρες ἀδύναμα νήπια καὶ δυστυχισμένοι ἀνάπηροι δέχονταν στοὺς δρόμους μας ἄγρια χτυπήματα μέ τοὺς ὑποκόπανους ἀπὸ τὰ ἀφιονισμένα κτήνη τοῦ Χίτλερ.

Καὶ οἱ κλεισμένοι στῇ θλιβερῇ ἐκείνῃ φυλακῇ πού φρουροῦνταν νυχθημερόν ἀπο βλοσυροὺς «πεταλάδες», καταδικάσθηκαν στὸν θάνατο τῆς πείνας.

Τότε, παρά τῇ στυγνῇ τρομοκρατίᾳ, ἐγίνε ἓνα θαρραλέο διάβημα στοὺς Καστοριανούς μέ ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Δεσπότη μας — τὸν ἀείμνηστο ἅγιο Νικηφόρο — στὸν ζαβοφρούραρχο Χίλντεμπραν: Νὰ δεχθεῖ γιὰ νὰ παρέχεται ἓνα τουλάχιστο φτωχικὸ γεῦμα τὴν ἡμέρα ἀπὸ ὀσπρία ἢ πατάτες ἐκ μέρους τοῦ ΕΟΧΑ τῆς Μητροπόλεως. Τὸ θῆριό — παράξενο πράγμα — ἴσως εἶχε καὶ σχετικές διαταγές ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους του, ἔστερξε! Καὶ ἄρχισε γιὰ μέρες ἀρκετές ἡ παροχὴ αὐτοῦ τοῦ πενιχροῦ συσσιτίου, πού στῇ διανομὴ τοῦ ἐπέβλεπε ὁ ἀλησμόνητος «πατέρας» μακαρίτης τῶρα Βασίλης Παπαμιχαήλ.

Ἀλλὰ τί νὰ σοῦ κάνει ἓνα φτωχικὸ πιάττο ὀσπρία μέ ἐλάχιστο λάδι δίχως ἄλλο τίποτε ὅλη μέρα! Ὅλοι λιμοκτονοῦσαν καὶ εὐλογα οἱ δυστυχισμένοι διαμαρτύρονταν.

Στὶς διαμαρτυρίες καὶ τίς ἱκεσίες τους μία ἦταν ἡ στερότυπη ἀπάντησις.

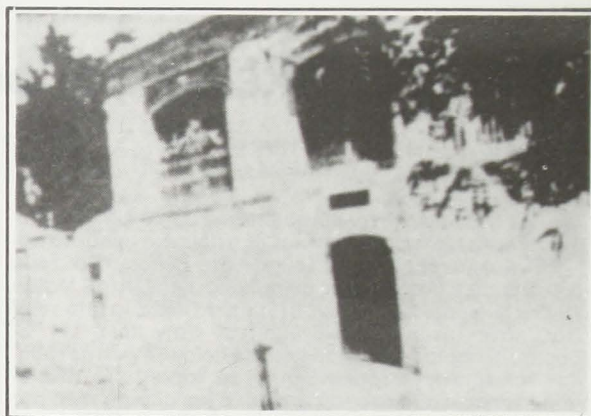
— Λίρες!

Πρότειναν, ἂν τοὺς ἀποκάλυπταν πού εἶχαν κρυμμένες τίς λίρες νὰ τοὺς ἄφηναν νὰ πάρουν λίγα τρόφιμα ἀπὸ τὰ σπιτία τους μέ συνοδεία βέβαια. Πολλοὶ πού εἶχαν πράγματι, λύγισαν καὶ κουβάλησαν λίγο ἀπὸ τὸ ἔχει τους πού τὰ διανέμονταν κατόπιν ἀδελφικά στὸ στρατόπεδο. Τὸν ἐκβιασμό αὐτὸ «λίρες» τὸν χρησιμοποίησαν δύο τρεῖς φορές στὸ διάστημα τῆς μηνιαίας ἐδῶ κρατήσεώς τους.

Στὸ διάστημα τῶν ἐφιαλτικῶν αὐτῶν τελευταίων ἡμερῶν τους στῇ γενέτειρα ὄχι λίγοι ἀτυχοὶ συμπολίτες μας Ἰσραηλίτες εἶδαν μέ ἀπόγνωση καὶ ἀπελπίσι νὰ ἀπάγονται τῇ νύχτᾳ κορίτσια καὶ γυναῖκες τους πρὸς ἱκανοποίηση τῶν ἐνστίκτων τῶν ἀποκτηνωμένων ἀξιωματικῶν καὶ φαντάρων... Καὶ τὰ δυστυχισμένα αὐτὰ πλάσματα κατατολακωμένα ἀπὸ τὰ νυχτερινὰ ὄργια πού ὑφίσταντο ἀπὸ τοὺς βάνουσους κι ἄγριους βιαστές τους, ἐπέστρεφαν τὸ πρῶι συνοδευμένα πίσω στῇ θλιβερῇ τους φυλακῇ.

Τραγικές ἦταν ἐκεῖνες οἱ μέρες... Τραγικές καὶ δραματικές ἀνεξήγητες γιὰ κάθε ἄνθρωπο πού δὲν στεροῦνταν ἀνθρωπιᾶς... Μά πῶς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀντιδράσει, ὅταν ὁ κρυφὸς φόβος ὅλα τὰ τύλιγε στῇ φριχτῇ κι ἀνήλεῃ σιωπῇ; Ποιὰ πραγματικά χριστιανικὴ καρδιά δὲν πόνεσε γιὰ τὸν ἄδικο κατατρεγμὸ τῶσων συμπαθῶν — ἀλλοθρήσκων ἔστω — φίλων καὶ συμπολιτῶν μας;

Κι ἤρθε ἡ δραματικὴ μέρα πού στοιβαγμένα ἀνάκατα στὰ γκρίζα φορτηγά τῶν Γερμανῶν ἀπήχθησαν οἱ ἀτυ-

Καστοριά: Ὁψη τῆς Συναγωγῆς πού δὲν ὑπάρχει πιά

χοὶ Καστοριανοὶ Ἑβραῖοι γιὰ νὰ ὀδηγηθοῦν τελικά στὰ ἀνθρωποβόρα κρεματόρια. Ἀπ' αὐτοὺς ζήτημα 3 - 4 δεκάδες νὰ γλύτωσαν. Κι αὐτοί, γιὰ νὰ μὴν ἀντικρύζουν τὰ ρημάδια ὅπου ζοῦσαν ἄλλοτε εὐτυχισμένοι μέ τοὺς ἀμοιρους ἀδικοχαμένους δικούς τους, σκόρπισαν σ' ὅλα τὰ μήκη καὶ πλάτη τῆς γῆς.

Ὅμως πλάϊ στῇ μελαγχολικῇ ἀναπόληση τῶσων μορφῶν καὶ περιστάτικῶν συνανθρώπων ἀπὸ τὸ πέρασμά τους στὴν κοινὴ μας γενέτειρα, μένει ἓνα καταστάλαγμα πικρό... Πῶς ὁ «πολιτισμός» καὶ ἡ ἀνθρωπότης πολὺ ἀκόμα ἀπέχει ἀπ' τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ οὐμανιστικὸ πρότυπο πού συνοψίζεται στὸ ἀθάνατο ρητό: Ὡς χαρίεν ἔστ' ἀνθρώπος ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἦ!

Ὁ Χίτλερ καὶ τὰ ἄλλα κτήνη του, οἱ σύγχρονοι μιμηταὶ καὶ θαυμασταὶ του κι οἱ ἐφαρμόζοντες μέ διάφορα «ἄλλα μέσα «προπαγάνδας καὶ ἐξόντωσης» τίς μεθόδους του, εἶναι γεννήματα τῆς ἐποχῆς μας δυστυχῶς. Θ' ἀνατέλει καὶ θὰ δῦει γιὰ πολὺ ἀκόμη ὁ ἥλιος ὥσπου νὰ ἐξανθρωπισθοῦμε!

(Δ. Γιαννοῦση, ἐφημερίδα «Νέα Καστοριά», 1.7.1983)

Καστοριά: Ἐξωτερικὴ ὀψη παλιᾶς ἑβραϊκῆς οἰκίας.

Ἐκείνη τὴν φοβερή ἡμέρα

Οἱ Ἑβραῖοι ἡσχολοῦντο ἐπίσης μέ τό ἐμπόριο γεωργικῶν προϊόντων καί μέ χρηματιστηριακές συναλλαγές. Τό 1940 ζοῦσαν στή Βέροια περί τούς 850 Ἑβραῖοι. Ἀπό αὐτούς 680 ἐξορίστηκαν στίς 9 Μαΐου 1943 μ.Χ. (Judaica, τ. 7 σελ. 879) στήν Πολωνία ἀπό τούς Ναζί κατακτητές. Τό 1948 ὑπῆρχαν στήν πόλη 111 Ἑβραῖοι, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ὁποίους ἐγκαταστάθηκαν τελικά στή Θεσσαλονίκη καί τό Ἰσραήλ. Τό 1949 ὑπῆρχαν περί τά 70 άτομα, τό 1958 36 καί περί τά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 σχεδόν κανένας (Στοιχεῖα ἀπό τήν ἐγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. 16 σελ. 112).

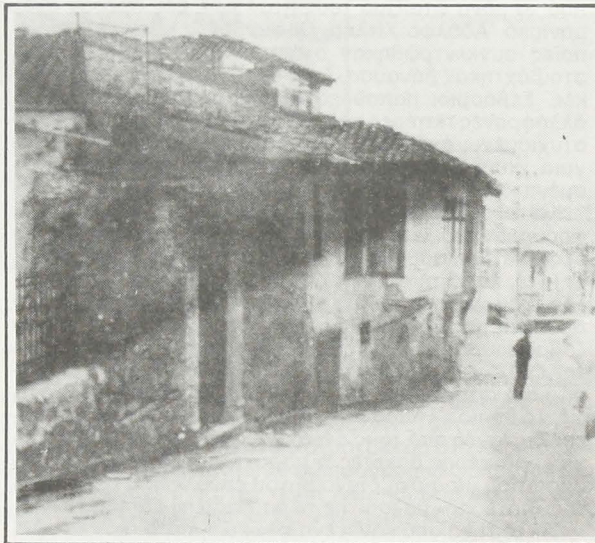
Σκίτσα ἀπό τό διωγμό τῶν Ἑβραίων τῆς Βέροιας δίνει ὁ συμβολαιογράφος τῆς πόλεως κ. Ν. Σιδηρόπουλος, στίς ἀναμνήσεις του μέ τίτλο «Ὁ Δαβίκος» (Περιοδικό «Χρονικά» Ἰουνῖος 1981). Γράφει μεταξύ ἄλλων:

«Τέλη Μαρτίου 1943, ἡμέρες πρίν ἀπό τό ξεσπίτωμα καί τήν πορεία πρὸς τόν τελικό χαμό. Ἐχω πάρει ἐντολές ἀπό τήν Ὁργάνωση νά ξεσηκώσω γιά τό βουνό καί τή σωτηρία ὅσους ἔχω Ἑβραίους φίλους. Ἐχω ἤδη πλευρίσει γι' αὐτό τόν Ἀσέρ Ρουμπέν, τά παιδιά τοῦ Γιδέκου καί ἔβαλα νά πλησιάσει τόν ὁμηλικό του, τόν Μεντές Ἀρών, τόν ἀδελφό μου Ἀριστοτέλη. Βέβαια, θά κολήσω κατάλληλα καί στόν Δαβίκο. Θά τόν διπλωρώσω καί θά τόν πιάσω ἀπό τούς κυρτούς ὤμους νά τόν ταρακουνηῶ νά μή δίνει πίστη στόν ἀρχιρραββίνο τῆς Θεσσαλονίκης, πού δέν ποιμαίνει σωστά καί σωτήρια τό ποιμνίό του. Ὁ Δαβίκος δέν εἶναι κουτός κι ὁ πατέρας του ἔχει τόν τρόπο νά βολέψει μιά ἀνεμπόδιστη φυγή στά Πιέρια ἢ στό Βέρμιο.

Θυμᾶμαι καλά ἐκείνη τήν ἡμέρα. Ἀκρες μέσες τοῦ φανέρωσα τό στόχο τῆς κουβέντας. Μέ ἄκουγε σιωπηλός, ἐνῶ κάθε τόσο ἔρριχνε λοξές ματιές στόν τρίτο τῆς παρέας καί τρεμόπαζε νευρικά τά δάχτυλά του ταμπούρ-

Ἡ ἐβραϊκή συνοικία τῆς Βέροιας

Ὁδός Χης Μεραρχίας. Στό βάθος ἀπέναντι στό σπίτι τῶν Ἀζαρία.

λο, στόν μπάγκο πού ἀραδιάζαμε τό φρεσκοξεφουρνισμένο ψωμί.

— Ἐσύ τουλάχιστον βρέ, Δαβίκο, οὔτε κακαβάνης εἶσαι οὔτε δειλός! Τί περιμένετε πλέον! Δέν ὑπάρχει ἔλεος γιά σᾶς στήν Πολωνία!

— Ἀ! ναί! στήν Πολωνία, ἔκανε σάν ἀφηρημένος. Καί ξαφνικά κάποιοι αὐτοσχέδιοι στίχοι ἐπάνω σ' ἓνα μοτίβο ἐνός παλιοῦ βάλς ἐζίτασιόν, βγήκαν ἀπό τό βραχνό λαρύγγι τοῦ καλοῦ μου φίλου:

Ὅλοι μαζί στήν Πολωνία
βαπόρια, καΐκια θά πάρουμε, θά σαλπάρουμε
εὐκαιρία!

Κι εὐθύς ἀμέσως κάποιοι ἄλλοι στίχοι μελοποιημένοι, πού μάταια κατάτειναν νά μέ δώσουν νά καταλάβω. Κάπως ἔτσι:

Ta gueule mon ami, ta gueule
ca y est d'ej'a!

Καί μόνο ἓνα φευγαλέο εὐκαιριακό κλείσιμο ματιοῦ μέ ἔδωσε νά ἐννοήσω πῶς θά ἔπρεπε, ἴσως, νά σεβαστῶ τούς κανόνες τῆς κονσπιράτσιας πού ἀξίωνε, σωστά, ὁ Δαβίκος.

Ὡστε, ὅταν ἀρχές Ἀπριλίου, παρακολουθοῦσα μέ πολλή κατῆφεια τό θλιβερό ἐκεῖνο πλήθος τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰεχωβά, πού ὅδευε περίτρομο καί προδομένο ἀπό παντοῦ, τό δρόμο τῶν κρεματόριων τοῦ Μείντανεκ τοῦ Μπούχενβαλντ καί τοῦ Ἀουσβιτς, ἓνας στεναγμός ἀνακούφισης μετρίαζε τή θλίψη μου. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μορδοχαί Ἀζαρία ἀπουσίαζε ἀπό τό ἐβελομάνι τοῦ θανάτου...».

“Επειτα από σαράντα χρόνια

«**Μ**ία θλιβερή επέτειο είχανε την Τρίτη οι συμπολίτες 'Ισραηλίτες. Πρίν 37 ολόκληρα χρόνια στις 24 Μαρτίου του 1944 τὰ γερμανικά ναζιστικά στρατεύματα κατοχής είχανε εξαπολύσει τὸ ἀγριο πογκρόμ τους κατὰ τῶν 'Εβραίων τῶν Τρικάλων. Πρίν ἀκόμα χαράξει ἡ αὐγὴ τῆς μέρας ἐκείνης ολόκληρη ἡ περιοχή πού βρίσκονται πάντοτε τὰ σπίτια τῶν μελῶν τῆς 'Ισραηλιτικῆς Κοινότητος τῆς πόλης μας γνωστὴ μέτ' ὄνομα «ἐβραϊκά» κυκλώθηκε (μπλοκαρίστηκε) σέ ὅλη τῆς τήν ἔκταση ἀπὸ ἰσχυρές γερμανικὲς δυνάμεις. “Ολοι οἱ δρόμοι πού ὁδηγοῦν σ' αὐτὴ ἡ Γ. Κονδύλη, Πλουτῶνος, Καραϊσκάκη, Σωκράτους, 'Αθ. Διάκου κ.α. εἶχανε κλειστῇ ἀπὸ καμιόνια καὶ εἶχανε στηθεῖ σέ κάθε γωνία πρόχειρα πολυβολεῖα, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ μέτ' αὐτόματα στὰ χέρια τους ἐσπαζαν τίς πόρτες τῶν σπιτιῶν καὶ βγάζανε ἀπὸ αὐτὰ ὅσους 'Ισραηλίτες βρίσκανε μέ ἀγριεὲς φωνές πού θύμιζαν γαυγίσματα σκυλιῶν. Τούς ἐπιβίβαζαν σέ «κλούβες» πού ἦτανε σταθμευμένες σέ διάφορα σημεία. Λίγοι εὐτυχῶς ἦτανε οἱ 'Ισραηλίτες πού πιάστηκαν. Οἱ περισσότεροι εἶχανε φύγει ἀπὸ τὴν πόλη, ἄλλοι κρύβονταν στὰ γύρω χωριά ντυμένοι χωριάτες καὶ ἄλλοι εἶχανε καταφύγει στὸ βουνό ἐνταχθέντες στὶς ἀνταρτικὲς ὁμάδες. 'Αλλὰ ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού πιάστηκαν ἦτανε καὶ ἄρκετοὶ πού εἶχαν φύγει ἀπὸ καιρὸ ἀπὸ τὴν πόλη μας, ἀλλὰ τελικὰ ξαναγύρισαν γιατί πίστεψαν πὼς δὲν θὰ τοὺς ἐνοχλοῦσαν οἱ Γερμανοὶ. “Ομως τὰ πράγματα ἐξελίχθηκαν ἐντελῶς διαφορετικὰ μέ ἀποτέλεσμα νὰ χαθοῦν σχεδὸν στὸ σύνολό τους στὰ γερμανικὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως καὶ στὰ κρεματόρια. Καὶ ἦτανε αὐτοὶ κυρίως γυναικόπαιδα καὶ γέροντες. Τὴν ἴδια μέρα καὶ ὥρα εἶχε εξαπολυθεῖ τὸ πογκρόμ κατὰ τῶν 'Εβραίων καὶ στὶς ἄλλες Θεσσαλικὲς πόλεις. 'Ιδιαίτερα στὴ γειτονικὴ Λάρισα εἶχανε πιαστῇ πῶς πολλοὶ ἀπ' ἐδῶ 'Εβραῖοι οἱ ὁποῖοι βλέποντες νὰ πλησιάζει τὸ τέλος τῆς γερμανικῆς κατοχῆς εἶχανε πιστέψει πὼς δὲν θὰ γινότανε τὸ ἀγριο ἐκεῖνο πογκρόμ τῶν ναζιστῶν».

('Απὸ τὴν ἐφημερίδα: «Πρωινὸς Λόγος», 27.2.1981).

'Απὸ τὶς 15 Μαρτίου 1944 μέχρι τὶς 2 'Απριλίου πάνω ἀπὸ 10.000 'Ελληνοεβραῖοι μεταφέρθηκαν στὸ 'Αουσβιτς γιὰ νὰ θανατωθοῦν οἱ περισσότεροι.

— ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΛΑΡΙΣΗΣ —

Τὸ ἀρχοντικό Σαλβαδὼρ 'Αβραάμ. Σῶζεται μέχρι σήμερα.

«**Σ**τὶς 24 Μαρτίου τοῦ 1944, οἱ Γερμανοὶ, βοηθούμενοι ἀπὸ ἐξωμότες σμπίρους, ὑπερφαλάγγισαν μέ μπλόκα ολόκληρη τὴν ἐβραϊκὴ συνοικία τῆς πόλεως καὶ τὰ μαῦρα καμιόνια τους, ἐγέμισαν σέ μίαν ὥρα ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ πράγματα, πού γιὰ νὰ γίνουν ἐχρειάστησαν αἰῶνων μόχθους, βασανισμοὺς καὶ οἰκονομίες.

Μετά ἀπὸ ὀλιγοήμερο, στρατοπέδευμα, τὰ θωρακισμένα μέτ' αὐτῶν τῶν ἀθῶων θυμάτων, πού ἐβαζαν ὡς προπομποὺς οἱ σαδισταὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, γιὰ νὰ διασφαλίσουν τοὺς κακούργους καὶ θρασυδείλους ἐαυτούς των, πῆραν μακριὰ, τοὺς 'Εβραίους ὁμήρους καὶ τὴν Λάρισα καὶ τὴν περιοχή συνεῖχε τὸ σύθνηνο καὶ ἡ ὑστεροφημία ἐκείνων «Ποῦ δὲν πέθαναν ποτέ».

('Ακολουθεῖ τὸ μαρτυρολόγιο τῶν ὀνομάτων τῶν 'Εβραίων τῆς Λαρίσας).

(B. Καλογιάννη, «Οἱ 'Εβραῖοι τῆς Λαρίσης», (Λάρισα, 1956), σελ. 167).

Ἐκείνη τὴν φοβερὴ ἡμέρα

Οἱ Ἑβραῖοι ἡσχολοῦντο ἐπίσης μέ τό ἐμπόριο γεωργικῶν προϊόντων καί μέ χρηματιστηριακές συναλλαγές. Τό 1940 ζοῦσαν στή Βέροια περί τούς 850 Ἑβραῖοι. Ἀπό αὐτούς 680 ἐξορίστηκαν στίς 9 Μαΐου 1943 μ.Χ. (Judaica, τ. 7 σελ. 879) στήν Πολωνία ἀπό τούς Ναζί κατακτητές. Τό 1948 ὑπῆρχαν στήν πόλη 111 Ἑβραῖοι, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ὁποίους ἐγκαταστάθηκαν τελικά στή Θεσσαλονίκη καί τό Ἰσραήλ. Τό 1949 ὑπῆρχαν περί τά 70 άτομα, τό 1958 36 καί περί τά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 σχεδόν κανένας (Στοιχεῖα ἀπό τήν ἐγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. 16 σελ. 112).

Σκίτσα ἀπό τό διωγμό τῶν Ἑβραίων τῆς Βέροιας δίνει ὁ συμβολαιογράφος τῆς πόλεως κ. Ν. Σιδηρόπουλος, στίς ἀναμνήσεις του μέ τίτλο «Ὁ Δαβίκος» (Περιοδικό «Χρονικά» Ἰουνίος 1981). Γράφει μεταξύ ἄλλων:

«Τέλη Μαρτίου 1943, ἡμέρες πρίν ἀπό τό ξεσπίτωμα καί τήν πορεία πρός τόν τελικό χαμό. Ἐχω πάρει ἐντολές ἀπό τήν Ὁργάνωση νά ξεσηκώσω γιά τό βουνό καί τή σωτηρία ὅσους ἔχω Ἑβραίους φίλους. Ἐχω ἤδη πλευρίσει γι' αὐτό τόν Ἀσέρ Ρουμπέν, τά παιδιά τοῦ Γιδέκου καί ἔβαλα νά πλησιάσει τόν ὁμηλικό του, τόν Μεντές Ἀρών, τόν ἀδελφό μου Ἀριστοτέλη. Βέβαια, θά κολήσω κατάλληλα καί στόν Δαβίκο. Θά τόν διπλωρώσω καί θά τόν πιάσω ἀπό τούς κυρτούς ὤμους νά τόν ταρακουνηῶ νά μή δίνει πίστη στόν ἀρχιραββῖνο τῆς Θεσσαλονίκης, πού δέν ποιμαίνει σωστά καί σωτήρια τό ποίμνιό του. Ὁ Δαβίκος δέν εἶναι κουτός κι ὁ πατέρας του ἔχει τόν τρόπο νά βολέψει μιά ἀνεμπόδιστη φυγή στά Πιέρια ἤ στό Βέρμιο.

Θυμᾶμαι καλά ἐκείνη τήν ἡμέρα. Ἀκρες μέσες τοῦ φανέρωσα τό στόχο τῆς κουβέντας. Μέ ἀκουγε σιωπηλός, ἐνῶ κάθε τόσο ἔρριχνε λοξές ματιές στόν τρίτο τῆς παρέας καί τρεμόπαιζε νευρικά τά δάχτυλά του ταμπούρ-

Ἡ ἐβραϊκή συνοικία τῆς Βέροιας

Ὁδός Χης Μεραρχίας. Στό βάθος ἀπέναντι στό σπίτι τῶν Ἀζαρία.

λο, στόν μπάγκο πού ἀραδιάζαμε τό φρεσκοξεφουρνισμένο ψωμί.

— Ἐσύ τουλάχιστον βρέ, Δαβίκο, οὔτε κακαβάνης εἶσαι οὔτε δειλός! Τί περιμένετε πλέον! Δέν ὑπάρχει ἔλεος γιά σᾶς στήν Πολωνία!

— Ἀ! ναί! στήν Πολωνία, ἔκανε σάν ἀφηρημένος. Καί ξαφνικά κάποιος αὐτοσχέδιοι στίχοι ἐπάνω σ' ἓνα μοτίβο ἐνός παλιοῦ βάλς ἐζίτασιόν, βγήκαν ἀπό τό βραχνό λαρύγγι τοῦ καλοῦ μου φίλου:

Ὅλοι μαζί στήν Πολωνία
βαπόρια, καΐκια θά πάρουμε, θά σαλπάρουμε
εὐκαιρία!

Κι εὐθύς ἀμέσως κάποιος ἄλλος στίχοι μελοποιημένοι, πού μάταια κατάτειναν νά μέ δώσουν νά καταλάβω. Κάπως ἔτσι:

Ta gueule mon ami, ta gueule
ca y est d'ej'a!

Καί μόνο ἓνα φευγαλέο εὐκαιριακό κλείσιμο ματιοῦ μέ ἔδωσε νά ἐννοήσω πῶς θά ἔπρεπε, ἴσως, νά σεβαστῶ τούς κανόνες τῆς κονσπιράτίας πού ἀξίωνε, σωστά, ὁ Δαβίκος.

Ὅστε, ὅταν ἀρχές Ἀπριλίου, παρακολουθοῦσα μέ πολλή κατῆφεια τό θλιβερό ἐκεῖνο πλήθος τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰεχωβά, πού ὅδευε περίτρομο καί προδομένο ἀπό παντοῦ, τό δρόμο τῶν κρεματόριων τοῦ Μείντανεκ τοῦ Μπούχενβαλντ καί τοῦ Ἀουσβιτς, ἓνας στεναγμός ἀνακούφισης μετρίαζε τή θλίψη μου. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μορδοχαί Ἀζαρία ἀπουσίαζε ἀπό τό ἐβελομάνι τοῦ θανάτου...

“Επειτα από σαράντα χρόνια

«**Μ**ία θλιβερή επέτειο είχανε την Τρίτη οι συμπολίτες 'Ισραηλίτες. Πρίν 37 ολόκληρα χρόνια στίς 24 Μαρτίου του 1944 τὰ γερμανικά ναζιστικά στρατεύματα κατοχής είχανε εξαπολύσει τό αγριο πογκρόμ τους κατά των 'Εβραίων των Τρικάλων. Πρίν ακόμα χαράξει ή αύγή της μέρας εκείνης ολόκληρη ή περιοχή όπου βρίσκονται πάντοτε τὰ σπίτια των μελών της 'Ισραηλτικής Κοινότητας της πόλης μας γνωστή μέ τ' όνομα «εβραϊκά» κυκλώθηκε (μπλοκαρίστηκε) σέ όλη της τήν έκταση από ισχυρές γερμανικές δυνάμεις. “Όλοι οι δρόμοι πού οδηγούν σ' αυτή ή Γ. Κονδύλη, Πλούτωνος, Καραϊσκάκη, Σωκράτους, 'Αθ. Διάκου κ.α. είχανε κλειστεί από καμiónια καί είχανε στηθεί σέ κάθε γωνία πρόχειρα πολυβολεία, ενώ οι Γερμανοί μέ τ' αυτόματα στά χέρια τους έσπαζαν τίς πόρτες των σπιτιών καί βγάζανε από αυτά όσους 'Ισραηλίτες βρίσκανε μέ άγριες φωνές πού θύμιζαν γαυγίσματα σκυλιών. Τούς επιβίβαζαν σέ «κλούβες» πού ήτανε σταθμευμένες σέ διάφορα σημεία. Λίγοι εύτυχώς ήτανε οι 'Ισραηλίτες πού πιάστηκαν. Οι περισσότεροι είχανε φύγει από τήν πόλη, άλλοι κρύβονταν στά γύρω χωριά ντυμένοι χωριάτες καί άλλοι είχανε καταφύγει στό βουνό ένταχθέντες στίς άνταρτικές ομάδες. ‘Αλλά άνάμεσα σ' αυτούς πού πιάστηκαν ήτανε καί άρκετοί πού είχαν φύγει από καιρό από τήν πόλη μας, αλλά τελικά ξαναγύρισαν γιατί πίστεψαν πώς δέν θά τούς ένοχλούσαν οι Γερμανοί. “Όμως τὰ πράγματα έξελιχθηκαν έντελώς διαφορετικά μέ αποτέλεσμα νά χαθούν σχεδόν στό σύνολό τους στά γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καί στά κρεματόρια. Καί ήτανε αυτοί κυρίως γυναικόπαιδα καί γέροντες. Τήν ίδια μέρα καί ώρα είχε εξαπολυθεί τό πογκρόμ κατά των 'Εβραίων καί στίς άλλες Θεσσαλικές πόλεις. ‘Ιδιαίτερα στή γειτονική Λάρισα είχανε πιαστεί πιά πολλοί άπ' έδώ 'Εβραίοι οι όποιοι βλέποντες νά πλησιάζει τό τέλος της γερμανικής κατοχής είχανε πιστέψει πώς δέν θά γινότανε τό άγριο εκείνο πογκρόμ των ναζιστών».

(‘Από τήν έφημερίδα: «Πρωινός Λόγος», 27.2.1981).

‘Από τίς 15 Μαρτίου 1944 μέχρι τίς 2 ‘Απριλίου πάνω από 10.000 ‘Ελληνοεβραίοι μεταφέρθηκαν στό ‘Αουσβιτς γιά νά θανατωθούν οι περισσότεροι.

Τό άρχοντικό Σαλαβδώρ ‘Αβραάμ. Σώζεται μέχρι σήμερα.

«**Σ**τίς 24 Μαρτίου του 1944, οι Γερμανοί, βοηθούμενοι από έξωμότες σμπήρους, υπερφάλαγγισαν μέ μπλόκα ολόκληρη τήν εβραϊκή συνοικία της πόλεως καί τὰ μαύρα καμiónια τους, έγέμισαν σέ μιάν ώρα από ανθρώπους καί πράγματα, πού γιά νά γίνουν έχρειάσθησαν αιώνων μόχθους, βασανισμούς καί οικονομίες.

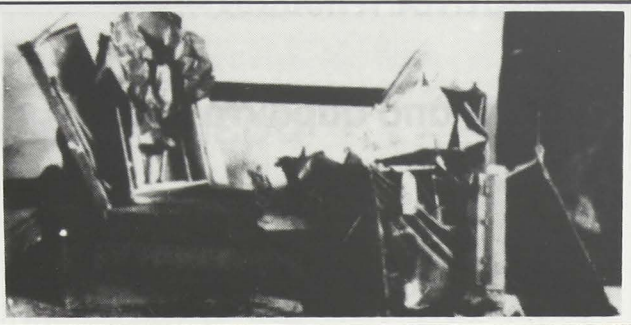
Μετά από ολιγοήμερο, στρατοπέδευμα, τὰ θωρακισμένα μέ τὰ στήθη των άθώων θυμάτων, πού έβαζαν ως προπομπούς οι σαδιστάι του ανθρωπίνου γένους, γιά νά διασφαλίσουν τούς κακούργους καί θρασυδείλους έαυτούς των, πήραν μακριά, τούς ‘Εβραίους όμήρους καί τήν Λάρισα καί τήν περιοχή συνέιχε τό σύθρηνο καί ή ύστεροφημία εκείνων «Πού δέν πέθαναν ποτέ».

(‘Ακολουθεί τό μαρτυρολόγιο των ονομάτων των ‘Εβραίων της Λάρισας).

(Β. Καλογιάννη, «Οι ‘Εβραίοι της Λάρισας», (Λάρισα, 1956), σελ. 167).

Άριστερά τὸ Ἰσραηλιτικὸ Σχολεῖο Ἄρτας, ὅπως ἦταν μετὰ τὴ γερμανικὴ κατοχὴ, τὸ 1946. Δεξιά: Κατεστραμμένα ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς «Σεφαραδεῖμ» τῆς Συναγωγῆς Ἄρτας.

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἄρτας ἦσαν κυρίως ἔμποροι ἢ πραγματευτὰδες, πού ἐμπορεύοντο στὰ χωριά. Τὸ 1896 ὁ ἀριθμὸς τοὺς ὑπελογίζετο σέ 800. Τὸ 1940 ὑπῆρχαν ἐκεῖ 389 Ἑβραῖοι κάτοικοι. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς οἱ σχέσεις μὲ τὶς ἀρχές ἦταν καλές καὶ ἡ ζωὴ συνεχίσθηκε ἐπὶ τρία χρόνια σχεδὸν ὁμαλά. Ὅμως, στὶς 24 Μαρτίου τοῦ 1944 ἀφίχθη στὴν Ἄρτα ἀποστολὴ τῆς Γκεστάπο προμηθεύτηκε ἀπὸ τὸ δημαρχεῖο ὀνομαστικὴ κατέσταση τῶν Ἑβραίων μὲ τὶς διευθύνσεις τοὺς καὶ συνέλαβε 352 Ἑβραίους. Μόνο λίγοι κατῴρθωσαν νὰ διαφύγουν.

Μεταφέρθηκαν στὴν Ἀθήνα (2 Ἀπριλίου 1944) καὶ μετὰ λίγες ἡμέρες ἐστάλησαν στὸ Ἀουσβιτς, ὅπου καὶ θανατώθηκαν.

Μετά τὴν ἀπελευθέρωση λίγες ἑβραϊκές οἰκογένειες ἐπέστρεψαν στὴν Ἄρτα. Τὸ 1948 ὑπῆρξε κάποια προσπάθεια ἀνασυγκροτήσεως τῆς κοινότητος, ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων μειώθηκε ἤδη τὸ 1958 σέ 20 ἄτομα.

(Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἐγκυκλοπαίδεια Judaica, τόμος 3, σελ. 645)

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων τῆς Ἄρτας ὁ ἐπὶ σειρά ἐτῶν πρόεδρος τῆς ἐκεί κοινότητος Ραφαὴλ Γκιούλης (1909 - 1979) ἔγραψε στὸ περιοδικό «Σκουφὰς» τῆς Ἄρτας (1957, ἐτος 7, τόμος 7 :

Τὴν τύχην τῶν ἄλλων Ἑβραίων τῆς Εὐρώπης ἀκολούθησαν καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἄρτης. Τὴν νύκτα τῆς 24ης Μαρτίου 1944 περιεκυκλώθη ἀπὸ γερμανικὰ στρατεύματα ἡ ἑβραϊκὴ παροικία τῆς Ἄρτης καὶ συνελήφθησαν 480 μέλη αὐτῆς. Ὅλοι οἱ συλληφθέντες ὁδηγήθηκαν γυμνοὶ καὶ ἀνυπόδητοι χωρὶς νὰ τοὺς ἐπιτραπεῖ νὰ πάρουν μαζί των οὔτε χρήματα οὔτε τροφίμα εἰς τὸν κινηματογράφο τῆς Ἄρτης «Ὁρφεύς». Τὴν ἐπομένη ἤρchiσε ἡ δι' αὐτοκινήτων πορεία πρὸς τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἐκεῖ ἐγένετο ἡ σχετικὴ διαλογὴ καὶ οἱ μὲν ἱκανοὶ πρὸς ἐργασίαν μετεφέρθησαν εἰς διάφορα στρατόπεδα ἐργασίας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι 430 περίπου ἐθανατώθηκαν τὴν 11ην Ἀπριλίου 1944 ριφθέντες ὁμαδικῶς εἰς θαλάμους ἀσφυξιογόνων ἀερίων. Ἀπὸ τὰ 480 μέλη τῆς Κοινότητός μας, πού ἀπῆχθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐπέστρεψαν μόνο 30 καὶ αὐτοὶ μαζί μὲ ἄλλους 40 περίπου πού εἶχον διαφύγει τὴν ὁμηρίαν ἀπέτελεσαν τὴν νέαν ἰσραηλιτικὴν κοινότητα Ἄρτης».

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«**Τ**ὰ Γιάννενα ἦταν πάντοτε ἡ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ Ρωμανιότικη κοινότητα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τοῦτο γιὰ πολλοὺς λόγους. Κατ' ἀρχὴν τὰ Γιάννενα ἦταν ἀνέκαθεν ἡ πιὸ πολυάριθμη Ἑβραϊκὴ Κοινότητα πού ἀκολουθοῦσε, στὸ σύνολό της, τὶς ρωμανιότικες παραδόσεις. Οἱ πιὸ ἡλικιωμένοι Γιαννιώτες καυχῶνται ὅτι κατὰ τὴν ἐνδοξη περίοδο τῆς ἀλλοτε Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τὸν 19ο καὶ 17ο αἰῶνα, στὰ Γιάννενα ζοῦσαν περὶ τοὺς 7.000 Ἑβραῖοι. Κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα ὁ ἑβραϊκὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως μειώθηκε στὶς 4.000, ἐνῶ στὰ τέλη τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα ὑπῆρχαν 3.000 Ἑβραῖοι. Μετὰ τὸ Βαλκανικὸ Πόλεμο τοῦ 1913, εἶχαν παραμείνει στὴν πόλιν περὶ τὰ 2.000 ἄτομα. Οἱ ὑπόλοιποι εἴτε ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀθήνα εἴτε μετανάστευσαν στὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν Παλαιστίνην. Τὸ 1940, ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὴ νازیστικὴ κατοχὴ, ζοῦσαν στὰ Γιάννενα 1950 Ἑβραῖοι, Ἐξακολουθοῦσε, δηλαδὴ, νὰ εἶναι ἡ μεγαλύτερη ρωμανιότικη κοινότητα στὴν Ἑλλάδα».

(R. Dalven, «Γιάννενα: Μιά Ρωμανιότικη ἢ Ρωμῆικη Κοινότητα», Περιοδικό «Χρονικά», Μάρτιος 1979).

Ἐγκατεστημένοι ὅλοι τοὺς ἀπὸ τὸ 1943 στὰ Γιάννενα ἀκολούθησαν τὴν τραγικὴ μοῖρα τῶν ἐκεῖ Ἑβραίων, πού

Οἱ τελειόφοιτοι τῆς 9ης τάξεως Δημοτικοῦ τῆς Alliance στὰ Γιάννενα 1933.

τὴν ἡμέρα τῆς 25ης Μαρτίου 1944 ἀπελάθηκαν ἀπὸ τοὺς χιτλερικοὺς Γερμανοὺς. Ἀπὸ τοὺς 1.800 κατοίκους τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος τῶν Γιαννίνων, οἱ νεκροὶ τοὺς ἀνῆλθαν στοὺς 1.700 περίπου, ἀνάμεσά τοὺς δὲ καὶ ὅλοι — πλὴν δύο — οἱ Ἑβραῖοι τῆς Παραμυθιάς»

(B. Κραψίτη, «Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Παραμυθιάς», Περιοδικό «Χρονικά», Δεκέμβριος 1983).

‘Ο «χασάπης της Βαρσοβίας» στην ‘Αθήνα

«Όταν την 1η Μαρτίου 1941 τὰ πρῶτα Ναζιστικά στρατεύματα ἐφθασαν στὰ Ἑλληνοβουλγαρικά σύνορα, ἑκατοντάδες Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴν Βόρειο Ἑλλάδα κατέφυγαν στὴν Ἀθήνα. Ἐνα δεύτερο κύμα προσφύγων, τῆς ἴδιας περίπου ἐκτάσεως, ἐφθασε στὴν Ἀθήνα στὶς ἀρχές τοῦ 1943. Οἱ περισσότεροι Ἑβραῖοι βρῆκαν καταφύγιο μέσα στὴν πόλη, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι διασκορπίστηκαν σὲ ὅλο τὸν νομὸ Ἀττικῆς.

Οἱ Ἱταλοὶ, στὶς ζώνες ἐπιρροῆς τους, ἐπέδειξαν ἀνθρωπιστικὴ στάση καὶ προστάτησαν τοὺς Ἑβραίους μὲ κάθε δυνατό τρόπο. Ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς συνεργάστηκε μὲ αὐτοθυσίᾳ στὶς προσπάθειες διασώσεως τῶν Ἑβραίων. Στὴν προσπάθεια αὕτὴ ἐνθαρρύνθηκε ἀπὸ τὶς ἐπανειλημμένες ἐκκλήσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ.

Μετά τὴν πτῶση τοῦ Μουσολίνι, οἱ Γερμανοὶ ἀνέλαβαν (Σεπτέμβριος 1943) τὴ διοίκηση στὴν Κεντρικὴ καὶ Νότια Ἑλλάδα. Στὶς 27 Σεπτεμβρίου 1943 ὁ «Χασάπης τῆς Βαρσοβίας» Στρατηγὸς STROOP, ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ S.S. στὴν Ἑλλάδα διέταξε τοὺς Ἑβραίους Ἑλληνικῆς ὑπηκοότητας νὰ παρουσιασθοῦν στὴ Συναγωγὴ γιὰ ἀπογραφή στὶς 7-8 Ὀκτωβρίου καὶ τοὺς ἄλλοδαποὺς στὶς 11-18 Ὀκτωβρίου. Ἀπὸ τοὺς Ἑ-

βραίους Ἑλληνικῆς ὑπηκοότητας περίπου εἴκοσι ἄτομα παρουσιάσθηκαν ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἄλλοδαποὺς σχεδὸν ὅλοι (100-130 ἄτομα).

Πολλοὶ ἦταν ἐκεῖνοι πού κατέστρεψαν κάθε ἀποδεικτικό στοιχεῖο, υἱοθέτησαν Χριστιανικά ὀνόματα καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τὸ Χριστιανικὸ στοιχεῖο κυρίως ἀπὸ τὸν τότε Διευθυντὴ Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν Ἄγγ. Ἐβερτ, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐφοδίασε μὲ ψεύτικες ταυτότητες, ἀναζήτησαν καὶ βρῆκαν ἀσφαλὴ καταφύγια.

Στὴν ἀρχὴ οἱ Γερμανοὶ δὲν πείραξαν τοὺς Ἑβραίους. Ξαφνικά, στὶς 24 Μαρτίου 1944, συνέλαβαν 750 Ἑβραίους, τοὺς ὁποῖους τελικὰ ἐκτόπισαν στὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

Τὴν ἐπομένη μέρα (25-3-1944) συνελήφθησαν ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι πού εἶχαν Ἰσπανικὴ ἢ Τουρκικὴ ὑπηκοότητα. Ὅσοι εἶχαν Τουρκικὰ διαβατήρια ἐπαναπατρίσθηκαν ἀμέσως. 300 περίπου Ἑβραῖοι, μὲ Ἰσπανικὴ ὑπηκοότητα ἐκτοπίσθηκαν σὲ ἓνα στρατόπεδο κοντὰ στὴν πόλη Ἀννόβερο, ἀπὸ ὅπου, μετὰ ἀρκετοῦς μῆνες ἐστάλησαν στὴν Ἰσπανία».

(Institute of Jewish Affairs: «European Jewry ten years after the war», New York 1956, σελ. 164).

Πίσω ἀπὸ τὰ συρματοπλέγματα τοῦ στρατοπέδου

ΔΙΑΤΑΓΗ

1) "Απαντες οι εις την περιοχὴν Γερμανικῆς Διοικήσεως εὐρισκόμενοι Ἑβραῖοι ὀφείλουν νά μεταβοῦν ἀνυπερθέτως εις τὰς μονίμους κατοικίας των, ὅπου παρέμενον τὴν 1-6-1943.

2) Ἀπαγορεύεται εις τοὺς Ἑβραίους νά ἐγκαταλείπουν τὴν μόνιμον κατοικίαν των ἢ νά ἀλλάσσουν κατοικίαν.

3) Οι εις τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ προάστια εὐρισκόμενοι Ἑβραῖοι ὑποχρεοῦνται ὅπως προσερχόμενοι ἐντὸς 5 ἡμερῶν εις τὴν ἐβραϊκὴν θρησκευτικὴν κοινότητα Ἀθηνῶν, ἐγγραφοῦν εις τὰ ἐκεῖ μητρώα. Κατὰ τὴν ἐγγραφὴν ὀφείλουν νά δηλώσουν τὴν μόνιμον κατοικίαν των. Εἰς τὰς ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν περιοχὰς ἡ δῆλωσις πρέπει νά διενεργηθῇ εἰς τὰ ἀρμόδια ἑλληνικὰ δημοτικά ἢ κοινοτικά γραφεῖα.

4) Ἑβραῖοι, μὴ συμμορφούμενοι πρὸς τὰς διαταγὰς ταύτας, θὰ τουφεκίζονται. Μὴ Ἑβραῖοι, οἱ ὅποιοι ἀποκρύπτουν Ἑβραίους, παρέχουν αὐτοῖς καταφύγιον ἢ βοηθοῦν αὐτοὺς ὅπως δραπετεύσουν, θὰ μεταφέρωνται εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιβάλλεται εἰς αὐτοὺς ἐτι βαρυτέρα ποινὴ.

5) Οι ξένης ὑπηκοότητος Ἑβραῖοι ὀφείλουν νά παρουσιασθοῦν τὴν 18-10-1943 καὶ ὡραν 8ην εἰς τὴν ἐβραϊκὴν θρησκευτικὴν κοινότητα Ἀθηνῶν καὶ ἐγγραφοῦν ἐκεῖ, ὑποβάλλοντες τὰ πιστοποιητικά τῆς ὑπηκοότητός των. Ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν ἡ δῆλωσις θὰ γίνεται πρὸς τὰς ἀνωτέρω μνημονευόμενας ἑλληνικὰς ἀρχὰς.

6) Ἡ ἐβραϊκὴ θρησκευτικὴ κοινότης Ἀθηνῶν ὀρίζεται, μὲ ἀμεσον ἰσχύν, ὡς μόνη ἀντιπρόσωπος τῶν συμφερόντων ὅλων τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑβραίων. Αὕτη ὀφείλει νά καταρτίσῃ ἄνευ ἀναβολῆς συμβούλιον γερόντων καὶ νά ἐπιληφθῇ τῆς δράσεώς της. Περαιτέρω ὁδηγαί δοθήσονται ἐν δέοντι χρόνῳ.

7) Μετὰ τὴν ἐγγραφὴν ἅπαντες οἱ ὑπερβαίνοντες τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των ἄρρενες Ἑβραῖοι ὀφείλουν νά παρουσιάζωνται ἡμέραν παρ' ἡμέραν εἰς τὰς ἀνω ἀναφερομένας ὑπηρεσίας.

8) Ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς Ἑβραίους νά διέρχωνται ἀπὸ τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς δημοσίας πλατείας ἀπὸ τῆς 17.00 μέχρι τῆς 07.00 ὥρας.

9) Ἐφιστάται ἡ προσοχὴ τῶν ἐλληνικῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν ὅπως ἐλέγχουν αὐστηρότητα τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνω διαταγῆς καὶ συλλαμβάνουν πάραυτα τοὺς παραβαίνοντας αὐτὴν Ἑβραίους ἢ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑποβοηθοῦν αὐτοὺς ὅπως παραβοῦν τὴν διαταγὴν αὐτὴν.

ANORDNUNG

1) Alle Juden im Befehlsbereich haben sich unverzüglich in ihren ständigen Wohnitz, den sie am 1.6.1943 bewohnten, zu begeben.

2) Es ist den Juden verboten, ihren ständigen Wohnitz zu verlassen oder die Wohnung zu wechseln.

3) Die Juden in Athen und Vororten sind verpflichtet, sich binnen 5 Tagen bei der Jüdischen Kultusgemeinde in Athen einzufinden und sich dort registrieren zu lassen. Bei der Registrierung ist die ständige Wohnung anzugeben. Auerhalb Athens hat die Meldung bei den zuständigen griechischen Bürgermeister — oder Gemeindegemeinern zu erfolgen.

4) Juden, die diesen Anordnungen nicht nachkommen, werden erschossen. Nicht Juden, die Juden versteckt halten, ihnen Unterschlupf gewähren oder ihnen zur Flucht beihilflich sind, werden in Arbeitslager eingewiesen, falls keine schwerere Bestrafung erfolgt.

5) Juden ausländischer Staatsangehörigkeit haben sich am 18. 10. 1943 um 08.00 Uhr bei der Jüdischen Kultusgemeinde in Athen einzufinden und sich dort unter Vorlage ihrer Staatsangehörigkeitsnachweise registrieren zu lassen. Ausserhalb Athens hat die Meldung bei den oben angeführten griechischen Behörden zu erfolgen.

6) Die Jüdische Kultusgemeinde in Athen wird mit sofortiger Wirkung zur alleinigen Interessenvertretung aller Juden in Griechenland bestimmt. Sie hat unverzüglich einen Ältestenrat zu bilden und ihre Tätigkeit aufzunehmen. Weitere Anweisungen ergeben zu gegebener Zeit.

7) Nach erfolgter Registrierung haben alle männlichen Juden vom vollendeten 14. Lebensjahre ab sich jeden zweiten Tag bei den oben angeführten Stellen zu melden.

8) Es ist den Juden verboten, Strassen und öffentliche Plätze in der Zeit von 17.00 Uhr bis 07.00 Uhr zu betreten.

9) Die griechischen Polizeibehörden werden angewiesen, die Durchführung obiger Anordnung auf das schärfste zu kontrollieren und zuwiderhandelnde Juden oder Personen, die ihnen bei der Nichtbeachtung der Anordnung beihilflich sind, sofort festzunehmen.

10) Als Jude im Sinne dieser Anordnung gilt, wer von mindestens drei der Rasse nach Jüdischen Grosseltern abstammt, ohne Rücksicht auf die derzeitige Religionszugehörigkeit.

Athen, den 4.10.1943

Der Höhere SS — und Polizeiführer

ges. **STROOP**

SS — Brigadeführer und Generalmajor
der Polizei

10) Ἑβραῖος ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς διαταγῆς ταύτης θεωρεῖται πᾶς ὅστις κατάγεται ἐκ τριῶν τουλάχιστον Ἑβραίων τὴν φυλὴν προπατόρων, χωρὶς ἐν προκειμένῳ νά λαμβάνεται ὑπ' ὅψιν τὸ θρήσκευμα, εἰς τὸ ὁποῖον οὐτὸς ἀνήκει νῦν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1943
Ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς Ταγμάτων Ἀσφαλείας
καὶ τῆς ἀστυνομίας Ἑλλάδος
(ὑπογρ.) ΣΤΡΟΟΠ
Διοικητὴς Ταξιαρχίας Ταγμάτων Ἀσφαλείας
καὶ ὑποστράτηγος τῆς Ἀστυνομίας

«**Μ**έ την κήρυξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου υπήρξαν 325 Έβραίοι στη νήσο Εύβοια. Όταν εισήλθαν οι Γερμανοί, πολλοί κρύφτηκαν στα γύρω βουνά, από όπου αργότερα κατευθύνθηκαν στην Τουρκία, προτού καταλήξουν στην Παλαιστίνη. Ένενηντα άτομα πιάστηκαν από τους Γερμανούς και εστάλησαν στο Άουσβιτς στις 2 Απριλίου 1944. Τό 1948 υπήρχαν περίπου 180 Έβραίοι στην Εύβοια, και τό 1959 122».

Στοιχεία από την εγκυκλοπαίδεια «Judaica», τ. 5, σελ. 329.

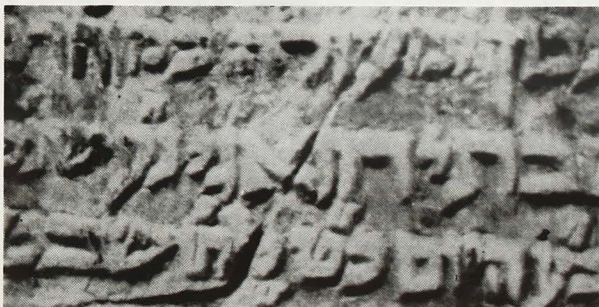
Κατά τη διάρκεια του γερμανικού διωγμού του τελευταίου πολέμου, οι Ίσραηλίτες της Χαλκίδος έβοηθήθησαν στην διάσωσή των από του Χριστιανικού πληθυσμού, επί κεφαλής του οποίου είχε τεθεί ο Σεβασμ. Μητροπολίτης Εύριπου κ. Γρηγόριος. Χάρης στην βοήθεια αυτή έσώθη τό μεγαλύτερο μέρος των Ίσραηλιτών της πόλεως. Μετά την άπελευθέρωση πολλοί άνεχώρησαν είτε πρός εγκατάσταση στην Άθήνα, είτε μετανάστευσαν εις Ίσραήλ και Άμερική.

Ούτω, σήμεραν ή Κοινότης Χαλκίδος έχει 100 περίπου μέλη έναντι 350 πού είχε προηγουμένως.

Περιοδικό «Χρονικά» Φεβρουάριος 1978

Οι Έβραίοι της Χαλκίδας στην Κατοχή

«Ο αριθμός των θυμάτων της Ίσραηλιτικής Κοινότητας της Χαλκίδας άνεβαίνει στους δέκα όκτώ. Δέκα όκτώ συμπολίτες μας Έβραίοι, έξοντώθηκαν άπ' τούς Γερμανούς. Κι άντιστοιχούν όλοι σέ τέσσερις οικογένειες. Κοέν - Φραγγή - Κρίσπη - Γκαμπάι.

Ταφόπετρα από τό άρχαιο νεκροταφείο

Άπ' αυτούς, ό Σίμων Ίακ. Φραγγής, ένα μεγαλόσωμο παλλικάρι 25 χρονών, πιάστηκε και σκοτώθηκε άπ' τούς Γερμανούς και τούς συνεργάτες τους στη Στρατώνα της Χαλκίδας, στις 24 του Μάρτη 1944, μέ την όμαδική εκτέλεση των 48 πατριωτών της Εύβοιας.

Οι άλλοι 17 είχαν καταφύγει μαζί μέ όλους σχεδόν τούς Έβραίους της Χαλκίδας σέ χωριά της Εύβοιας, μά στά διάφορα «χτένια» των Γερμανών πιάστηκαν και στάλθηκαν στη Γερμανία. Έκει, στά διάφορα στρατόπεδα, άλλοι άπ' αυτούς υπέκυψαν στις κακουχίες κι άλλοι έξοντώθηκαν στά κρεματόρια.

Στά φοβερά αυτά στρατόπεδα και στους φούρνους του θανάτου, άφησαν την τελευταία τους πνοή οι Χαλκίδαίοι Έβραίοι Σολομών Α. Κοέν, Ντουντου Χ. Κοέν, Ζάχος Μ. Κοέν, Μενασέ Ι. Κοέν, Άβραάμ Γκαμπάι, Σίμων

Άπελευθέρωση Χαλκίδος: δίπλα στό Μητροπολίτη στέκονται ό Ραββίνος και ό Πρόεδρος της Ίσραηλιτικής Κοινότητος της πόλεως, Ίάκωβος Κοέν.

Ισ. Φραγγής, Πασέντσια Ισ. Φραγγή, Νεφθαλήμ Α. Κρίσπη, Έσθήρ Α. Κρίσπη, Άβραάμ Ίακ. Κρίσπης και όλα τά μικρά παιδιά της οικογένειας Νεφθ. Κρίσπη.

Έλάχιστοι άπ' αυτούς πού στάλθηκαν στά στρατόπεδα είχαν τη μεγάλη τύχη νά επιζήσουν και νά γυρίσουν στην πατρίδα, όπως ό Μάκης και Λούλα Κωστή, Ίακ. Ισ. Φριζής και Ίακώβ Έλειακήμ, μέ άνεξίτηλο όλοι στό κορμί τους τό νούμερό του στό στρατόπεδο...

Πολλοί άπ' αυτούς πού 'χαν καταφύγει στά χωριά της ελεύθερης Εύβοιας, έφυγαν αργότερα, κατά διάφορα διαστήματα, άπ' τούς Τσακαίους γιά τη Μ. Άνατολή, γιά τό Τέλ Άβίβ. Κι ήταν ξεχωριστή γιά μένα χαρά, όταν κατέφθαναν στό λιμανάκι των Τσακαίων Χαλκίδαίοι Έβραίοι, γνωστοί και φίλοι οι περισσότεροι. Μού διηγόντουσαν τότε τά δικά τους, τά κυνηγητά τους, τίς συμφορές τους... λέγαμε και τά Χαλκιδεία και μιλούσαμε πολλές ώρες. Έφυγαν έτσι από τούς Τσακαίους οι οικογένειες Ίωσήφ Ν. Δουλίσκη, Ίωσάφ Χ. Καταλάν, Γκαμπάι Άβραάμ Κρίσπη, Ζακίνος και Μηνάς Κωστής, Βαρούχ Λευής, Ήλ. Χαχαμάκης, Ραφαήλ Άμάρ. Ίακ. Μόσχοβιτς, Έλιέζερ Φριζή και άλλοι.

Μαζί μέ τούς Χαλκίδαίους Έβραίους, στά χωριά της Εύβοιας είχαν καταφύγει κι άλλοι Έβραίοι, άπ' την Άθήνα κι άπ' άλλες πόλεις της Ελλάδας. Άπ' αυτούς πολλοί, όπως οι οικογένειες Νισήμ Νεγρήν, Ζαχαρία Χαμπίμ, Μπορπόλη και άλλοι έφυγαν άπ' τούς Τσακαίους γιά τό Τέλ Άβίβ. Άλλοι, όμως, άπ' αυτούς, όπως τό άντρόγυνο Άλαλούφ, πιάστηκαν άπ' τούς Γερμανούς και στάλθηκαν στά στρατόπεδα όπου έξοντώθηκαν.

Άπ' τούς Έβραίους της Χαλκίδας, πού 'φυγαν γιά τό Τέλ Άβίβ, άλλοι ξαναγύρισαν, άλλοι όμως, έμειναν γιά πάντα στην άλλη πατρίδα τους, στό Ίσραήλ. Έτσι, στην Έβραϊκή Κοινότητα της Χαλκίδας ζούν τώρα μόνο 170 άτομα.

Έμειναν και μερικοί μέσα στη Χαλκίδα, όπως ό Μωυσης Ν. Δουλίσκης, ή Μαζαλτώ Χάιμ Λευή, Φρόσω Χάιμ Λευή και άλλοι. Μαζί μ' αυτούς κι ό ραββίνος τους. Αυτοί όλοι πιάστηκαν και φυλακίστηκαν άπ' τούς Γερμανούς κι άφέθηκαν λίγες μέρες πριν άπ' την άπελευθέρωση».

Τίς παραμονές του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, η Κοινότης αριθμούσε 2.000 μέλη. Κατά τη διάρκεια της ιταλικής κατοχής (1941 - 43) επικρατούσε σχετική ήρεμία. Οι Γερμανοί κατέλαβαν την Κέρκυρα στις 27 Σεπτεμβρίου 1943. Στις 14 'Ιουνίου 1944, 1800 'Εβραίοι εκτοπίστηκαν στο 'Αουσβιτς. Τό 1948 ο αριθμός των 'Εβραίων στην Κέρκυρα μειώθηκε σε 170· τό 1968 σε 92. Σήμερα, μόνο μία από τις τέσσερις συναγωγές επιζεί».

('Από την εγκυκλοπαίδεια "Judaica", τόμος 5ος, σελ. 970 - 972).

Ο εμπορικός δρόμος — ή οδός Παλαιολόγου — της παλιάς εβραϊκής συνοικίας όπως είναι σήμερα

Κατά τη διάρκεια της ιταλικής κατοχής της Κέρκυρας ('Απρίλιος 1941 - Σεπτέμβριος 1943) οι 'Εβραίοι δεν παρενοχλήθηκαν ιδιαίτερα. Στις 6 'Ιουνίου 1944, συνελήφθησαν από την Γκεστάπο οι 1.800 'Εβραίοι κάτοικοι της Κέρκυρας και μετά από όκτώ μέρες αναχώρησαν για την «έγκατάστασή» τους, όπως ψευδώς τούς είπαν, στην Πολωνία. Οι γυναίκες μεταφέρθηκαν στη Λάρισα, οι δέ άνδρες διά θαλάσσης έφθαναν στον Πειραιά. Άρκετοί πέθαναν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Στις 20 'Ιουνίου αναχώρησαν σιδηροδρομικώς για τό 'Αουσβιτς, όπου έφθασαν μετά ταξίδι 9 ημερών. Άπό αυτούς, 1.600 οδηγήθηκαν άμέσως στους θαλάμους αερίων και οι άλλοι 200 ανέλαβαν ύπηρεσία στα καταναγκαστικά έργα.

Ο διωγμός των 'Εβραίων της Κερκύρας από τούς Ναζί

Τήν παραμονή του πολέμου, η Κοινότης της Κέρκυρας αριθμούσε περίπου δύο χιλιάδες ψυχές, πού ζούσαν στην πλειονότητά των στα στενωσόκακα ενός πραγματικού γκέτο, χρονολογούμενου από πεντακοσίωv και πλέον έτών και όπου οι πιστοί είχαν στη διάθεσή τους τέσσερις συναγωγές. Η μακρά ένετική κατοχή τούς είχε προικίσει, σάν μητρική γλώσσα, την ιταλική. Πολλοί Κερκυραίοι 'Εβραίοι ήσαν πολύ

εύποροι. Οι σχέσεις των μέ τούς χριστιανούς συμπολίτες των ήσαν ιδιαίτερα εγκάρδιες. Κατά τη μουσολινική κατοχή, η Κέρκυρα έχαιρε πλήρους ειρήνης και ήσυχίας. Η Κέρκυρα τούτη, μέ τό ιδεώδες κλίμα, πού άπεκλήθη ή Μικρή Παλαιστίνη, είχε γίνει τό καταφύγιο γιά πολλούς 'Εβραίους πού δραπέτευαν άπό την ήπειρωτική 'Ελλάδα.

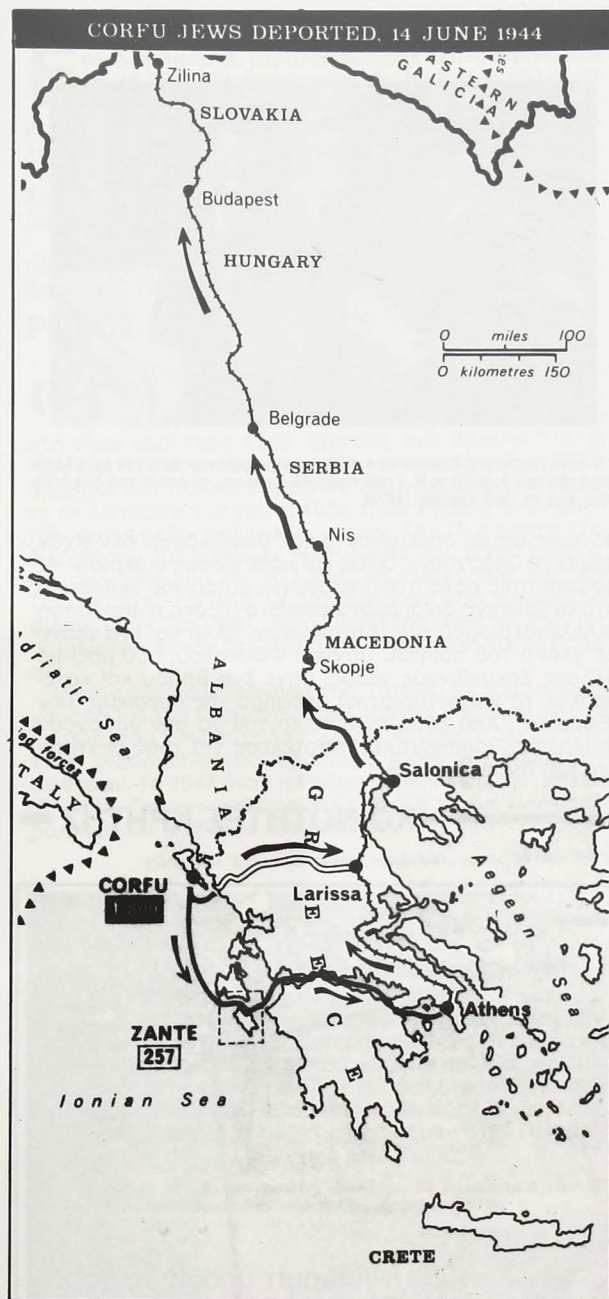
Οι Γερμανοί έγκαταστάθηκαν στό νησί στις 27 Σεπτεμβρίου 1943. Άπό τότε, οι 'Εβραίοι έγνώρισαν κάθε δυστυχία, όλη τη φρίκη της καταπίεσεως. Δοκίμασαν κάθε ταπεινώση, κάθε προσβολή, κάθε έξευτελισμό. Έμνηχανεύοντο τό κάθε τί γιά νά καταρρακώνουν τό γόητρο των πλέον εύπολ'ηπτων προσώπων. Ο σεβασμιώτατος Άρχιεραβίνος 'Ιακώβ Ναχαμά υπέχρεούτο νά στέκεται όρθιος στην είσοδο μιάς αίθουσής λουτρού, όπου ό Γερμανός Διοικητής έπαιρνε τό καθημερινό του μπάνιο. Έπρεπε έπίσης, νά κρατά μέ σεβασμό στό χέρι του την πίπα και τά παπούτσια του σατράπη και νά τού τά προσφέρει όταν θά τελείωνε τη μεγαλόπρεπη τουαλέττα του. Αυτού του είδους έξευτελισμοί έσυνηθίζοντο πολύ μεταξύ των Ναζιστών. Μήπως στή Θεσσαλονίκη οι άρχηγοί της Γκεστάπο δέν υπεχρέωναν τις άνωτερες κοινοτικές άρχές νά τούς προμηθεύουν κάποια άντιγενεσιουργά προφυλακτικά; Παρά ταύτα, γιά λόγους πού παρέμειναν άγνωστοι, ή έξολόθρευση των Κερκυραίων 'Εβραίων, δέν συνετελέσθη την ίδια έποχή μέ τούς άλλους όμοθρήσκους των της ήπειρωτικής 'Ελλάδος. Έκαθυστέρησε μάλιστα κατά δύο μήνες. Οι δύο προδότες Ρεκανάτι έφθασαν στό νησί και χροσίμευσαν σάν καθοδηγητές των Γερμανών. Στις 7 'Ιουνίου, ενώ οι Σύμμαχοι μπαίνουν θριαμβευτικά στη Ρώμη και ό Βίκτωρ Έμμανουήλ μεταβιβάζει στό γιό του, τον πρίγκηπα του ΠιEMONTE, τό βασιλικό σκήπτρο, πού τόσο κακά κράτησε πρós τό τέλος της βασιλείας, ή Γκεστάπο δέν έννοεί νά καταθέσει ακόμη τά όπλα. Έτσι, κινεί στην Κέρκυρα τη μηχανή του θανάτου.

Παντού τοιχοκολλείται ή ακόλουθη διαταγή: «Κάθε 'Εβραίος πού παραμένει έκτός πόλεως, πρέπει νά επιστρέψει στό σπίτι του ως τις 8 'Ιουνίου». Την Παρασκευή, 9 'Ιουνίου, στις 5 τό πρωί τά SS χτυπούν μέ όρμη όλες τις έβραϊκές πόρτες: Όλοι στην Πλατεία Στρατού, όλοι, δίχως διάκριση, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, γέροι, άνάπηροι, άρρωστοι, ακόμη και όσοι ψυχορραγούν. Σπεύδουν όλοι νά ύπακούσουν. Στις 6 τό πρωί, SS και Έλληνες χωροφύλακες κυκλώνουν τό πλήθος των 'Εβραίων πού είχε εν βία συγκεντρωθεί στη μεγάλη πλατεία. Ο σκόλος μικραίνει βαθμύδόν, συμπιέζει τούτη την πλαδαρή και άποχαυνωμένη μάζα, την περισφίγγει, σάν σαρδέλλες μέσα σε κουτί. Τρόμος συνέχει, τρόμος κυριεύει τούτα τά κακόμοιρα κυνηγημένα ζώα. Στις έννέα άντηχεί τό σήμα του συναγερμού: τά συμμαχικά άεροπλάνα υπερίπτανται της πόλεως. Ένστικτωδώς οι 'Εβραίοι ζητούν νά καταφύγουν κάπου. Ο σκόπος πυροβολεί στον άέρα και τούς υποχρεώνει νά παραμείνουν επί τόπου. Όταν πέρασε ό κίνδυνος, ένας Γερμανός αξιωματικός, βοηθούμενος άπό έναν διερμηνέα κάνει προσκλητήριο των οικογενειών. Άμέσως κατόπιν, κλείνουν τούς αιχμαλώτους στό παλαιό φρούριο, κοντά στην πλατεία, μέσα στην πιο άπαίσια στενότητα χώρου. Ο καθείς καλείται, επί ποινη θανάτου, νά άποθέσει μέσα σε ειδικά προετοιμασμένες βαλίτσες, ό,τι έχει στις τσέπες του: χαρτονομίσματα, χρυσάφι, ψαλίδια, ξυριστικές λεπίδες, καπνό κ.λπ. Οι Γερμανοί παίρνουν τά κλειδιά των σπιτιών και άφαιρούν όσα έπιπλα βρίσκουν της άρεσκείας των. Ο,τι άπομένει τό βγάζουν άμέσως στη δημοπρασία.

Ο διορισμένος δήμαρχος, πού εύρίσκεται επί κεφαλής του Κερκυραϊκού Δήμου, έκδηλώνει τη χαρά του. Σε λογύδριο, πού τότε έξεφώνησε, λέγει ανάμεσα σ' άλλα: «Οι μεγάλοι μας φίλοι, οι Γερμανοί, ξεκαθάρισαν τό νησί μας άπό την έβραϊκή πλεμπάγια. Στο έξής θά μπορούμε νά τρώμε έμεis οι ίδιοι τη συγκομιδή των άγρών μας».

Διακόσιοι περίπου φυγάδες, οι περισσότεροι γυναίκες, κατόρθωσαν νά φύγουν σε χωριά του έσωτερικού. Στις 11 'Ιουνίου, φορτώνουν πάνω σε μαούνες πού τις σέρνει ένα καΐκι μέ υιότερ, τριακόσιες γυναίκες. Και ώ! εϊρωνεία! φροντίζουν νά συνοδεύονται και άπό μερικές μαιές, ώστε νά βοηθήσουν εκείνες πού κατά τη διαδρομή ίσως θά κοιλοπονούσαν ή θά γεννούσαν. Η άποστολή τραβά κατά την ήπειρωτική άκτή, φθάνει στην Ήγουμενίτσα και άπό εκεί, μέ φορητή, στην Άθήνα.

Στις 14 'Ιουνίου μιά δεύτερη ομάδα, πού περιελάμβανε όλο τον άρρενα έβραϊκό πληθυσμό και τις ύπόλοιπες γυναίκες, σποϊβάζεται σε ζευγαρωτές μαούνες, πού τις έσυρε ένα μηχαν-

‘Από την Κέρκυρα στο ‘Αουσβιτς. ‘Η πορεία του τελευταίου ταξιδιού των ‘Εβραίων της Κέρκυρας

νοκίνητο πλοιαίο. ‘Η αποστολή κάμει σκάλα στη Λευκάδα. Οι κάτοικοι της νήσου υποδέχονται τούς αιχμαλώτους με αίσθημα βαθιάς συμπόνοιας και εύγενους αλληλεγγύης. Προστρέχουν από παντού, φέρνοντας σούπα, ψωμί, ποικίλα τρόφιμα, πολλά φρούτα. Οι Γερμανοί εξανίστανται. ‘Ενας παπάς πλησιάζει έναν αιχμάλωτο και του προσφέρει ένα τσιγάρο. Γερμανός στρατιώτης που παρακολουθεί τη σκηνή, πατά με τη μπότα του τό τσιγάρο, υποχρεώνει τον ‘Εβραίο να γονατίσει και άφου στή-

ριξε τό πιστόλι του στο σβέρκο του, τόν σκοτώνει.

Οι εξόριστοι παραμένουν δύο μέρες στη Λευκάδα. Στην Πάτρα, ό ‘Ερυθρός Σταυρός τούς εφοδιάζει με τρόφιμα και φάρμακα. ‘Ενα μικρό πλοίο τούς μεταφέρει στόν Πειραιά. Μόλις αποβιβάζονται, δέρονται αγριότατα από τά SS με τή δικαιολογία ότι δέν άπεκαλύφθησαν όσο θά ‘πρεπε γρήγορα στους — έν πολιτική περιβολή — Γερμανούς αξιωματικούς. Τούς άφαιρούν συστηματικά κάθε τί πού άκόμη ύπήρχε κρυμμένο στίς τσέπες των. Τούς κρατούν μερικές μέρες στο Χαϊδάρι. Στίς 20 ‘Ιουνίου, φορτώνονται στο σταθμό Λαρίσης, σέ βρωμερά βαγόνια γιά κτήνη, ως καί έβδομήντα άτομα σέ κάθε δχημα. Στους χιλίους όκτακοσίους Κερκυραίους προστίθενται κάτω από τίς ίδιες φρικτές συνθήκες, οι ‘Εβραίοι αιχμάλωτοι πού ήσαν εγκλειστοί στο Χαϊδάρι. ‘Ο αριθμός των άνήρχετο τότε σέ 575 άτομα. Γιά μοναδικό έφόδιο, έρριξαν στους άναχωρούντας μερικά δεμάτια κρομμύδια καί τεύτλα. Ούτε καν νερό.

‘Η άποστολή φθάνει στο ‘Αουσβιτς, στίς 29 ‘Ιουνίου, στίς 11.30 τό βράδυ. Μόλις κατεβαίνουν από τό τραίνο, άρχίζει άμέσως ή διαλογή: Ρωτούν τόν καθένα: ήλικία, έπάγγελμα. Οι Γερμανοί χρειάζονται εργατικά χέρια καί θέλουν νά χρησιμοποιήσουν τό ανθρώπινο ύλικό. Δέν στέλνουν πιά τούς αιχμαλώτους των, μέ κλειστά μάτια, στα κρεματόρια, εξαίρωντας πού καί πού, στην τύχη κάποιες μονάδες. Διακόσιοι Κερκυραίοι στέλνονται στο άπολυμαντήριο κι από κεί στα έργοστάσια, στους δρόμους κ.λπ. Χίλιοι έξακόσιοι τραβούν κατ’ εύθειαν γιά τά κρεματόρια. ‘Η ομάδα των ‘Ελλήνων ‘Εβραίων, πού τότε ύπηρετούσε στους φούρνους, τό λεγόμενο Σόντερ Κομμάντο, δέν άγγιξε τά πτώματα των Κερκυραίων, ούτε καί τά διάφορα αντίκειμενα πού έμεναν άκόμη κρυμμένα. ‘Ηταν κάτι σαν ταμπού, πού τούς ένέπνεε ένα πραγματικό αίσθημα ιεράς φρίκης.

Οι Κερκυραίοι πού επέστρεψαν από την Πολωνία, άφηγούνται πώς σέ δεδομένη στιγμή, καμιά έκασοτή άπ’ όσους άποτελούσαν μέρος της φάλαγγας των εργαζομένων, επελέγησαν γιά τό κρεματόριο. Σ’ αυτούς προσετέθη μία ομάδα Τσιγγάνων, πού είχαν κι αύτοί την ίδια τύχη. ‘Ολοι τούτοι οι κολασμένοι βάδιζαν μέ τάξη, τραγουδώντας, προς τίς αίθουσες των άερίων. ‘Ολοι γνώριζαν τί άκριβώς τούς περίμενε, καί δίχως δυνατό αντίσταση, ύποτάσσονταν στη μοίρα των. Ξάφνου, οι φύλακες παίρνουν μία αντίθετη διαταγή. Στροφή. ‘Ολοι πίσω στο στρατόπεδο.

‘Από τό βιβλίο του Ραββίνου Μικαέλ Μόλχο καί ‘Ιωσήφ Νεχαμά «In Memoriam», ‘Εκδοση ‘Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσ/νίκης, 1974, ελληνική άπόδοση Γεώργιος Κ. Ζωγραφάκης.

«Ο ΕΙΔΙΚΟΣ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΝ ΕΥΡΩΠΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Πολ. 4/4 ‘Αριθ. 2598/44

‘Αντίγραφον νά σταλεί προς τόν πρεσβευτήν
κ. Νώμπάχερ άπ’ εύθείας εις Βελιγράδιον.
28 ‘Ιουνίου 1944

ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

‘Αφορά: ‘Εβραίοι έν ‘Ελλάδι

ΒΕΡΟΛΙΝΟΝ

Κατά μίαν άνακοίνωσιν του άρχηγού της ‘Ασφαλείας, ή τελευταία μεταφορά έν τώ πλαισίω της έκτοπίσεως όλων των ‘Ελλήνων ‘Εβραίων έξ ‘Ελλάδος έγινε το 21ην τρέχοντος μηνός. Δι’ αύτης μετεφέρθησαν εις τό Ράιχ άνω των 2000 ‘Εβραίοι, έκ των όποιών οι 1.900 κατάγονται έκ Κερκύρας. Οι έσχατάς επίσης συλληφθέντες ‘Ελληνες ‘Εβραίοι της Κρήτης — μερικά έκασοντάδες — άπωλέσθησαν καθ’ όδόν έκ Κρήτης προς την ήπειρωτικήν ‘Ελλάδα συνεπεία ένεργείας του έχθρου.

‘Ο ειδικός άπεσταλμένος του ‘Υπουργείου ‘Εξωτερικών διά την Νοτιοανατολικήν Εύρώπην έν Βελιγραδίω, θά λάβει αντίγραφον του παρόντος χωριστά.

G.T.R. ‘Εκπροσωπεύων».

‘Επίσημο Γερμανικό ‘Εγγραφο.

Σ.Π.Κ. ‘Ενεπεκίδη, «Οι διωγμοί των ‘Εβραίων έν ‘Ελλάδι», (1941 - 1944), ‘Εκδόσεις Παπαζήση, ‘Αθήνα 1969, σελ. 16.

«Θά πάω μέ τούς Έβραίους καί θά μοιραστώ τή μοίρα τους»

Στή Ζάκυνθο τόσο ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος ὅσο καί ὁ Δήμαρχος Λουκάς Καρρέρ ἀρνήθηκαν νά ὑπακούσουν τή διαταγή τῆς Γκεστάπο γιά τή συγκέντρωση ὅλων τῶν 257 Έβραίων τοῦ νησιοῦ καί τήν ἐπιβίωσή τους στό πλοῖο πού μετέφερε τούς Έβραίους τῆς Κέρκυρας.

«Ἄν ἐκτελεσθεῖ ἡ ἐκτόπιση», διακήρυξε ὁ Μητροπολίτης», «Θά πάω μέ τούς Έβραίους καί θά μοιραστώ τή μοίρα τους». Ἀμέσως μετά οἱ Έβραῖοι φυγαδεύθηκαν σέ ἀπομακρυσμένα χωριά τοῦ νησιοῦ. Ἔτσι διασώθηκαν ὅλοι οἱ Έβραῖοι τῆς Ζακύνθου.

Σχετικά μέ τά παραπάνω γεγονότα ἡ «Καθημερινή» (8.11.1978) ἐγραψε:

«Τόν κατάλογο τῶν Έβραίων τοῦ νησιοῦ εἶχε ζητήσει ἀπό τόν δήμαρχο Ζακύνθου ὁ Γερμανός φρούραρχος. Κι ἐκεῖνος μέ γνήσια ἐπτανησιώτικη δπλωματία τοῦ χάρισε ἕνα παλιό χρυσό δαχτυλίδι — ἔθιμο παλιάς φιλοξενίας — καί τοῦ εἶπε πώς οἱ Έβραῖοι εἶναι γραμμένοι στό δημοτολόγιό του σάν ὅλους τούς ἄλλους δημότες. Καί πώς δέν εἶναι σέ θέση νά τοῦ δώσει τέτοιο χαρτί. Τήν ἐπομένη, στό πλευρό τοῦ δημάρχου βρέθηκε κι ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος. Μαζί πήγαν στό Γερμανό. Καί μαζί του παρέδωσαν πράγματι ἕνα ἐγγραφο. Ὅταν ὅμως τό ἀνοίξε, εἶδε πώς ἦταν γραμμένα μέσα μόνο δύο ὀνόματα. Τά δικά τους...»

Στήν ἴδια ἐφημερίδα (9/1/1978) ἀναφέρεται: «Σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος ὅπως καί σέ πολλά τῆς Εὐρώπης, οἱ Έβραῖοι ζοῦσαν σέ δικές τους συνοικίες, πού τίς περισ-

Ὁ τότε δήμαρχος Ζακύνθου κ. Λ. Καρρέρ λαμβάνων ἀπό τόν ἐν Ἑλλάδι πρέσβη τοῦ Ἰσραήλ κ. Ν. Γιαίς τιμητικό δίπλωμα, τό ὁποῖο τοῦ ἀπενεμήθει ἀπό τά Yad Vashem (1978).

σότερες φορές σημειώνονταν μέ σαφῆ «ὄρια» δέν εἶχαν πάψει νά υπάρχουν. Ὅπως καί κάθε εἶδους διάκριση. Ἀποφασιστικό ρόλο στή δημιουργία αὐτοῦ τοῦ σεβασμοῦ στά ἀνθρώπινα δικαιώματα ἐπαιξε ὁχι μόνο ἡ παράδοση φιλελευθερισμοῦ τῶν Ἑπτανησίων, ἀλλά καί ἕνα νεανικό γλῆντι τοῦ ποιητοῦ Οὐγγου Φώσκολου, πού μαζί μέ ἄλλους Ζακυνθινούς νέους, πήγε ἕνα βράδυ καί κατέστρεψε τά χαρακτηριστικά ὄροσημα τῆς συνοικίας τῶν Έβραίων. Ἀπό τότε, ἡ ἐπιθυμία του νά μήν υπάρχουν διακρίσεις θρησκευτικές, ἀποτέλεσε γιά τούς συντοπίτες του ἄγραφο νόμο».

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΚΡΗΤΗΣ

Στίς 21 Μαΐου 1944, ἡ Γκεστάπο συνέλαβε ὅλους τούς 260 Έβραίους τῶν Χανίων καί πέντε Έβραϊκές οἰκογένειες ἀπό τόν Ρέθυμνο. Στίς 4 Ἰουνίου μεταφέρθηκαν στό Ἡράκλειο καί δύο μέρες ἀργότερα ἐπιβιβάσθηκαν ἐπὶ πλοίου, μαζί μέ ἄλλους 400 Ἕλληνες Χριστιανούς καί 300 Ἰταλούς αἰχμαλώτους πολέμου. Τό πλοῖο βυθίστηκε αὐτανδρο 120 μίλια βόρεια ἀπό τήν Κρήτη, κοντά στή νήσο Φολέγανδρο. Ὅλοι οἱ μεταφερόμενοι πνίγηκαν.

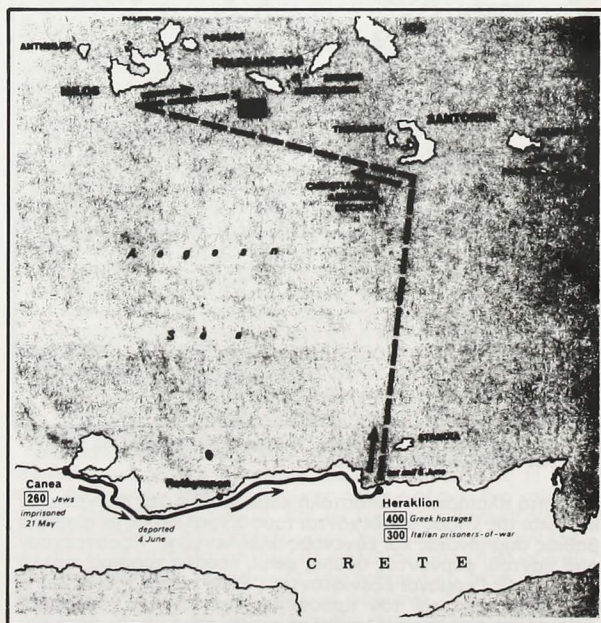
Ἀπό τήν Κρήτη μόνο 7 Έβραῖοι διασώθηκαν κρυπτόμενοι.

ΡΕΘΥΜΝΟ

Τίς παραμονές τοῦ Β' Παγκόσμιου πολέμου ἡ Κοινότητα μειώθηκε σέ 400 περίπου άτομα. Ὅταν οἱ ναζί κατέλαβαν τήν Ἑλλάδα, τό 1941, πολλοί Έβραῖοι διέφυγαν στήν Κρήτη, ἡ ὁποία λίγο ἀργότερα καταλήφθηκε κι αὐτή ἀπό τούς ναζί. Τόν Ἰούνιο τοῦ 1944 οἱ Έβραῖοι τῶν Χανίων μεταφέρθηκαν στό Ἡράκλειο καί ὑποχρεώθηκαν νά ἐπιβιβάσθουν, στίς 6 Ἰουνίου, σ' ἕνα καράβι μαζί μέ ἄλλους 400 Ἕλληνες Χριστιανούς ὁμήρους. Ὅταν τό καράβι βγήκε στά ἀνοικτά, τό γερμανικό πλήρωμα ἀπεχώρησε καί τό πλοῖο βυθίστηκε μέ ὅλους τούς ἐπιβάτες. Μόνο ἐφτά Έβραῖοι τῆς Κρήτης ἐπέζησαν ἀπό τό Ὀλοκαύτωμα...

Στοιχεῖα ἀπό τήν ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica» τ. 5 σελ. 1.088).

Περί τῶν Έβραίων τῆς Κρήτης βλέπε καί στό Σημεῖωμα περί τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Κερκύρας.

Ὁ πνιγμός τῶν Έβραίων τῆς Κρήτης ἐξω ἀπό τήν Φολέγανδρο

Ενώ ο σοβιετικός στρατός εισήρχετο στο Μαϊντάνεκ και τὰ "Ες - "Ες επιτάχυναν τὴν ἐκκένωση τοῦ στρατοπέδου "Αουσβιτς, συνεχίζοντο οἱ ἐκτοπίσεις "Εβραίων ἀπὸ ἀπομακρυσμένες περιοχές. Μεταξύ τῶν τελευταίων ἀποστολῶν πού ἐφθασαν στὸ "Αουσβιτς, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1944, ἦταν καὶ οἱ 1.700 "Εβραῖοι τῆς Ρόδου. Στὴν ἴδια ἀποστολὴ συμπεριλήφθηκαν καὶ οἱ 120 "Εβραῖοι τῆς Κῶ.

Μεταφέρθηκαν ἀτμοπλοικῶς στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ σιδηροδρομικῶς, συνέχισαν τὸ ταξίδι πρὸς τοὺς θαλάμους ἀερίων τοῦ "Αουσβιτς.

ΡΟΔΟΣ

«Τὸ 1912 μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ἡ Ρόδος, ὅπως καὶ ἄλλα νησιά τῆς Δωδεκανήσου, περιήλθε ὑπὸ ἰταλικὴ κυριαρχία. Τότε ὑπῆρχαν στὴ νῆσο περὶ τοὺς 4.500 "Εβραῖοι, ἐνῶ ἀρκετοὶ Ἰταλοὶ "Εβραῖοι ἤλθαν καὶ ἐγκατεστάθηκαν στὸ νησί. Τὸ 1927 ἰδρύθηκε ἓνα ἰταλικὸ ραββινικὸ σεμινάριο, πού παρέμεινε ἐν λειτουργίᾳ μέχρι τὸ 1938, ὅταν ἐγίνε ἡ διακήρυξη τῶν φασιστικῶν φυλετικῶν νόμων. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐξεδιώχθησαν 103 ἑβραϊκὲς οἰκογένειες πού εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν "Ηπειρωτικὴ "Ελλάδα, τὴ Βουλγαρία καὶ τὴν Τουρκία μετὰ τὸ 1919. Οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτοὺς διέφυγαν στὴν Ταγγέρη. Λίγο ἀργότερα ἀρκετοὶ Ροδίτες "Εβραῖοι διέφυγαν στὸ (τότε) Βελγικὸ Κογκό καὶ τὴ Ροδεσία.

Μετὰ τὴ συνθηκολόγηση τῆς Ἰταλίας μὲ τοὺς συμμάχους τὸ 1943, οἱ Γερμανοὶ κατέλαβαν τὴ Ρόδο καὶ στίς 24 Ἰουλίου τοῦ 1944 ἔστειλαν γιὰ τὸ "Αουσβιτς ὅλους τοὺς 1.700 ἐναπομείναντας "Εβραίους. Μόνο 161 ἄτομα διεσώθησαν. Τὸ 1947 ὅταν ἡ Ρόδος ἐνώθη μετὰ τὴν μητέρα "Ελλάδα, ζοῦσαν ἐκεῖ περὶ τοὺς 50 "Εβραίους ἐνῶ σήμερα διαβιοῦν ἐκεῖ περὶ τοὺς 35».

(Ἀπὸ τὴν "Εγκυκλοπαίδεια "Judaica", τόμος 14 σελ. 147).

Οἱ ἑβραῖοι τῆς Ρόδου

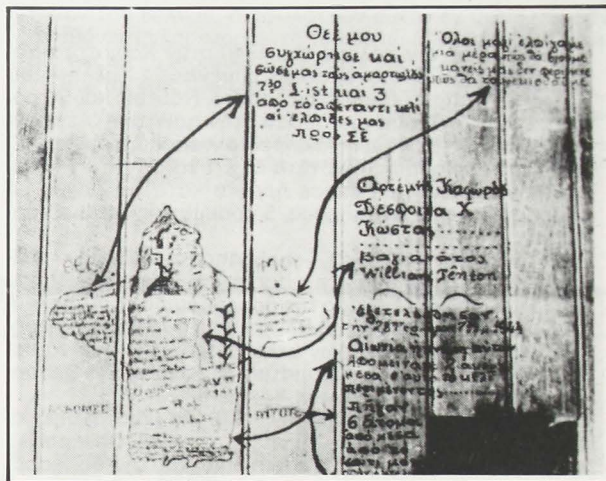
«Μετὰ τὴ συνθηκολόγηση τῆς Ἰταλίας καὶ ὅταν οἱ Γερμανοὶ κατέλαβαν τὴ Ρόδο, ὁ ἀρχηγὸς τῶν "Ες - "Ες στρατηγὸς Σιμάνα, ἔστειλε στὸ ὁμορφο νησί τοὺς ἀξιωματικούς του Μπρούγκερ καὶ Λίντεμαν μαζί με μιά ὁμάδα εἰδικευμένων στὴν ἐκτίμηση τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν πολυτίμων λίθων. Οἱ Γερμανοὶ "Ες - "Ες, ἀφοῦ ἀπογύμνωσαν τοὺς Ἰσραηλίτες τῆς Ρόδου ἀπὸ κάθε εἶδος ἀξίας, τοὺς "φόρτωσαν" σὲ πλοῖα καὶ τοὺς μετέφεραν στὸν Πειραιά, γιὰ νὰ κλειστοῦν, ἐν συνεχείᾳ, στὸ Χαϊδάρι».

(Ἀπὸ τὸ ἀρθρο τοῦ Σ. "Αστεριάδη, «Χαϊδάρι: Τὸ κολαστήριο τῶν "Εβραίων τῆς Ρόδου», περιοδικὸ «Χρονικά», Ἀπρίλιος 1979).

Ὁ δῆμος Ρόδου τίμησε τὴν μνήμη τῶν ἑβραίων μαρτύρων

Η Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα Ρόδου ἦταν μιά ἀπὸ τίς ἀρχαιότερες καὶ μεγαλύτερες κοινότητες τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρχιπελάγους, πού ἀριθμοῦσε 4.000 καὶ πλέον ἄτομα.

Τὸ 1938 τέθηκε ἐν ἰσχύει ὁ ἰταλικὸς νόμος «Περὶ μέτρων προστασίας τῆς ἰταλικῆς φυλῆς». Τὸν Νοέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου ἀρχισε ἡ διαφυγὴ Ἰσραηλιτῶν στὸ ἐξωτερικόν, ἐξαιτίας τῶν διοικητικῶν καὶ οικονομικῶν μέ-

Μιά μαρτυρία ἀπὸ τὸ Χαϊδάρι. Λέξεις καὶ φράσεις πού μαρτυροῦν ὅλο τὸ δράμα τῶν κρατουμένων. Εἶχαν γραφεῖ στὸ ἑσωτερικὸ κάποιου κελλιοῦ.

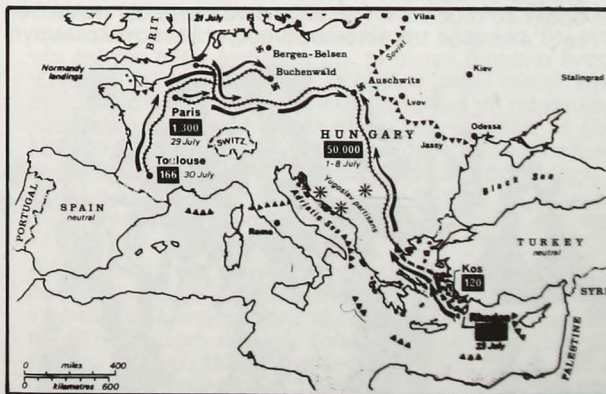
τρων πού ἐλήφθησαν εἰς βάρος τους. Δύο χιλιάδες καὶ πλέον Ἰσραηλίτες ἀπὸ τὴν Ρόδο καὶ τὴν Κῶ ἐγκατεστάθηκαν σὲ διάφορες χώρες, κυρίως δὲ στὴ Νότιο Ἀμερικὴ καὶ τὴν Νότιο Ἀφρική.

"Οἱ οἱ ἐναπομείναντες "Εβραῖοι συνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τὸ 1944 καὶ ἐκτοπίσθηκαν στὸ "Αουσβιτς.

Μιά ἀπὸ τίς πρώτες ἐνέργειες τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ρόδου τὰ 1946 ἐπὶ δημαρχίας κ. Γαβριήλ Χαρίτου, ἦταν ἡ ἐκδοσὴ ψηφίσματος στὴ μνήμη τῶν ἐξοντωθέντων Ἰσραηλιτῶν. Τὸ ψηφισμα τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Ρόδου ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο Ρόδου ἀποφασίζει ὅπως ἡ μὲν πρώτη πλατεία Πρίγκηπος μετονομασθεῖ εἰς «πλατεία "Εβραίων Μαρτύρων» εἰς μνήμη τῶν Ροδίων "Εβραίων οἵτινες εὗρον οἰκτρὸν θάνατον εἰς τὰ γερμανικὰ στρατοπεδὰ συγκεντρώσεως κατὰ τὸν τελευταῖο πόλεμο, ἡ δὲ ἐν τῇ ἑβραϊκῇ συνοικίᾳ ὁδὸς ἥτις παραμένει εἰσέτι ἀνευ ὀνομασίας μετονομασθεῖ εἰς ὁδὸ Γαβριήλ Σολομών "Αλχαδέφ ἡ ὁδὸς Ἰωσήφ Νοτρίκα κατὰ προτίμησιν τῆς "Εβραϊκῆς Κοινότητος».

"Εφημερίδα «Εβραϊκὴ "Εστία» 16.7.1948

Ἀπὸ τὴν Ρόδο στὸ "Αουσβιτς — Μπούχενβαλντ

«Κατά τον πόλεμο του 1940 στην Κοινότητα Βόλου ήταν επιστρατευμένα 71 μέλη που υπηρετούσαν στον Στρατό, Ναυτικό και Ύεροπορία, ενώ άλλοι υπηρετούσαν στην παθητική Ύεράμυνα και την Ύγειονομική Ύπηρεσία (νοσοκόμοι κ.λπ.). Σ' αυτή την περίοδο η Κοινότητα είχε 1 νεκρό (τόν Ύνσέλιμο Μουρτζούκο που έπεσε ήρωικά κατά τις μάχες με τους Ύταλούς), 2 ανάπηρους, 5 τραυματίες και 3 αιχμαλώτους.

Ύ απογραφή του 1943 — πριν από τον διωγμό — δείχνει 900 μέλη, με αναλογία προσφύγων από την Μακεδονία και Θράκη έξ αίτίας της βουλγαρικής κατοχής. Αύτη η μείωση των μελών όφείλεται στις άθρόες αναχωρήσεις, κυρίως των εύπόρων μελών, πρός την Ύθήνα και άλλου, ύστερα από τά δραματικά γεγονότα της Θεσσαλονίκης.

Ύ διωγμός των Ύσραηλιτών του Βόλου διατάχθηκε από τις άρχές Κατοχής τόν Σεπτέμβριο 1943. Οι Ύσραηλίτες του Βόλου είχαν την προστασία και την συμπαράσταση των Ύελλήνων Χριστιανών που με ανθρωπιστικά αισθήματα αλλά και με κίνδυνο της ζωής τους τούς έδωσαν καταφύγιο στά σπίτια τους, στά χωριά του Πηλίου και στό έσωτερικό της Θεσσαλίας.

Ύδιαίτερα στό σημείο αυτό πρέπει νά εξαρθεύ η συμβολή του όιοίδιμου Μητροπολίτου Ύωακεύμ, ό όποιος συμπαρεσάθη, καθώς και των άστυνομικών άρχών που έξέδωσαν άθρόως ταυτότητες, που παρουσίαζαν τούς Ύσραηλίτες ως Χριστιανούς.

Άμέσως μετά την άπελευθέρωση, τό 1944, άρχισε η έπιστροφή των Ύσραηλιτών του Βόλου, μετά από 14 μήνες διωγμών και ταλαιπωριών που στοίχισαν τη ζωή σέ 117 συλληφθέντες που έξοντώθηκαν στά στρατόπεδα της Γερμανίας, 2 νεκρούς στην αντίσταση, 5 που σκοτώθηκαν κατά τις έπιχειρήσεις των Γερμανών στά χωριά, 7 που έκτελέστηκαν μέσα στό Βόλο και 8 που πέθαναν από την έλλειψη ιατροφαρμακευτικής περιθάλψεως και από την πείνα».

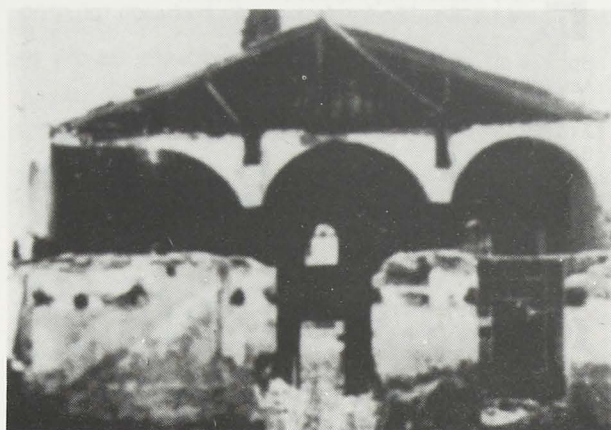
(Άπό άφιέρωμα στην Ύσραηλιτική Κοινότητα Βόλου, περιοδικό «Χρονικά», Ύανουάριος 1980).

Ύ άπολογισμός της Κατοχής

Μετά την άποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων της κατοχής, όλος ό κόσμος άνάσανε με άνακούφιση. Οι διωγμένοι Ύεβραίοι γύρισαν στά σπίτια τους και στις δουλειές τους και η ζωή πήρε σιγά-σιγά, την παλιά όψη της. Άπό τούς 135 έκτοπισμένους, οι 130 κατακρεουργή-

Πριν από χρόνια, παιδική γιορτή Πουρίμ στη Λέσχη Βόλου

Ύ παλιά Συναγωγή Βόλου που καταστράφηκε

θηκαν άπάνθρωπα στό Μπιρκενάου της Πολωνίας, και οι άλλοι 5 επέστρεψαν στό Βόλο. Χάρη στην έξυπνάδα, στην τόλμη και στην άυτοθυσία του άρχιραββίνου της Μ.Σ. Πέσαχ ή έβραϊκή παροικία του Βόλου είχε τά πιά λίγα θύματα, συγκριτικά με τις άλλες Θεσσαλικές έβραϊκές κοινότητες. Ύ κοινότητά μας, δηλ. από τά 1.200 μέλη της, που είχε με την έναρξη του διωγμού, έχασε 130 άτομα, ήτοι ποσοστό άπωλειών 10,8%.

Ύ Πέσαχ, που είχε χάσει από κατάθλιψη τη γυναίκα του Σάρα στις 22 - 10 - 1944, κατεστραμμένος οικονομικά από την κατοχή και από τούς σεισμούς του 1955, πέθανε στη Θεσσαλονίκη στις 13 - 11 - 1955 και θάφτηκε στά Ύεροςόλυμα, στό «Λόφο των Σοφών», με δαπάνες του Ύσραήλ.

Θά κλείσουμε τό Ιστόρημά μας αύτό, με την έπιστολή του άρχιεπισκόπου της Ύθήνας, που έπισφραγίζει τά όσα άναφέραμε.

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έν ΎΑθήναις της 7 Ύουλίου 1949

Τώ Σοφολογιώττω Άρχιραββίνω Βόλου
Κυρίω Μωυσή Συμεών Πέσαχ
Βόλου

Μετά πολλής χαράς και άγάπης διεξήλθομεν τό ύπ' άριθμ. 1225 ε.ε. γράμμα της ύμετέρας Σοφολογιότητος, δι' όύ αύτη εύηρεστήθη, ίνα θερμάς άπευθύνη ήμίν συγχαρητηρίους εύχάς και προορήσεις επί τη άναρρήσει ήμών εύδοκία του Παναγάθου, είς τόν Άρχιεπισκοπικόν θρόνον Ύθηνών και πάσης Ύλλάδος, πολλήν δ' έξ αύτών ήρήσθημεν την ένίσχυσιν πρός συνέχισιν της ποιμαντορικής ήμών δράσεως και από της ιεράς και θεοφρουρήτου ταύτης σκοπιάς, είς ήν έταξεν ήμås του Κυρίου ή Χάρις.

Έμνήσθημεν, έκ της άναγνώσεως της ύμετέρας έπιστολής των κοινών άγώνων και των κινδύνων κατά τούς σκοτεινούς χρόνους της έχθρικης Κατοχής και έν πόνω ψυχής άνελογίσθημεν τό φρικτόν μαρτύριον του άδελφού έλληνοεβραϊκού στοιχείου της χώρας, ότε άμείλικτος και έξοντωτική ή κακουργία του κατακτητού έστρέφeto κατ' αύτου και της έλληνικής πατρίδος. Πάν ό,τι ύπέρ αύτου έπράξαμεν κατά τάς τραγικάς εκείνας στιγ-

μάς, άψηφούντες οίονδ'όποτε κίνδυνον, είτε ήμεις είτε οί έκασταχού Σεβασμιώτατοι 'Ιεράρχαι καί ή ελληνική εκκλησία έν γένει ήτο έκτέλεσις καθήκοντος, ου μόνον έπιβαλλομένου εκ της συναισθησεως της ανάγκης προς παροχήν βοηθείας εις πάσχοντας συνανθρώπους, άλλ' έχοντος κυρίως ως κίνητρον την ειλικρινή αγάπην προς κινδυνεύοντας άδελφούς, τέκνα προσφιλή της αυτής Μητρος 'Ελλάδος, άποτελούντα αναπόσπαστον τμήμα του λαού της, άτινα πάντοτε προθύμως καί ενεργώς προσφέρουσι την πολύτιμον συμβολήν αύτων προς δόξαν καί ευημερίαν της φιλάτης Πατρίδος, εις ουδέν ύπολειπόμενα καί κοινούς λογιζόμενα τούς άγώνας καί τας θυσίας καί μετ' αύταπαρνήσεως, εις αύτάς συμμετέχοντα.

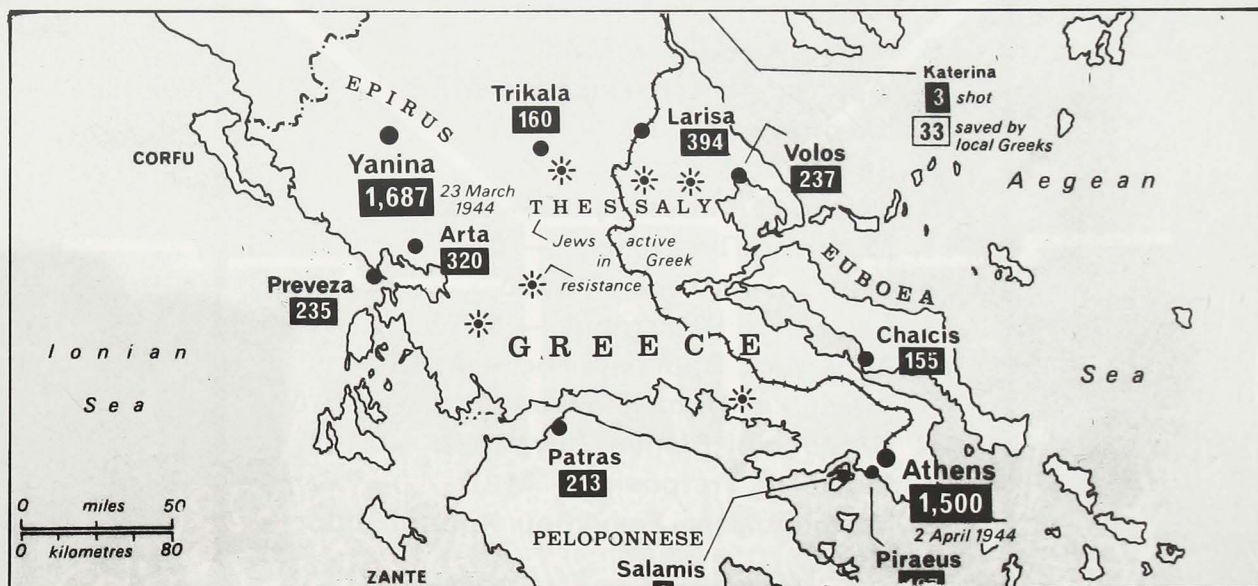
Εύχαριστούντες όθεν θερμώς τη ύμετέρα φίλη Σοφολογίότητι, επί τη έκδηλώσει των προς ήμάς αγαθών καί φιλοφρόνων αισθημάτων, εύχόμεθα από καρδίας όπως ό "Υψιστος κατευθύνει τά διαβήματα αύτης κατά τό Θεϊον Του θέλημα, διαφυλάττων αύτήν έν υγεία καί πάν αγαθόν χαριζόμενος αύτή τε καί τώ άδελφώ καί λίαν ήμιν αγαπητώ Ισραηλιτικώ κόσμω της 'Ελλάδος.

'Επί τούτοις διατελοϋμεν μετ' αγάπης βαθείας

'Ο 'Αθηνών Σπυρίδων

('Από άρθρο Δ. 'Ερανιστή, "Η αντίσταση των 'Εβραίων του Βόλου κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής (1943 - 1944)", περιοδικό "Χρονικά", Νοέμβριος 1982).

—ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ — ΠΑΤΡΩΝ—

Στις 15 Μαρτίου 1944 οι Γερμανικές άρχές ξεκίνησαν μία συστηματική αναζήτηση 10.000 'Εβραίων που δεν είχαν ακόμη συλληφθεί. Οι μισοί από αυτούς κατόρθωσαν να διαφύγουν στα βουνά, όπου βρήκαν καταφύγιο στα χωριά ή προσχώρησαν στις 'Ελληνικές ανταρτικές ομάδες. 'Ορισμένοι διέπλευσαν τό Αιγαίο προς την ουδέτερη Τουρκία. Πολλοί 'Εβραίοι διασώθηκαν χωρίς στις οδηγίες του 'Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, ό οποίος ζήτησε άπ' όλα τά μοναστήρια καί τούς κατοίκους της ύπαιθρου νά παράσχουν καταφύγιο στους 'Εβραίους που κτυπούσαν την πόρτα τους. Περισσότεροι από 5.000 'Εβραίοι, όμως, δεν απέφυγαν τη σύλληψη, καί τελικά έκτοπίσθηκαν στό "Αουσβιτς".

Οι άστερίσκοι στό Χάρτη σημειώνουν περιοχές όπου 'Εβραίοι έδρασαν μέ την 'Ελληνική αντίσταση.

Οιερολόγος Νασεχών των Πατρών ύπενθυμίζει έν παρόδω καί τούς 'Εβραίους της πελοποννησιακής πρωτευουσής. Διά τας Πάτρας καί τό 'Αγρίνιον ανήρχετο ό αριθμός των 'Εβραίων, κατά τας δηλώσεις της 'Ισραηλιτικής Κοινότητας, προπολεμικώς εις 265, εκ των οποίων επέζησαν 152. Τόν σχετικώς ύψηλόν αριθμόν των επιβιωσάντων δικαιολογεί καί τό έγγραφον του έν Πάτραις Γερμανού Προξένου. Γράφει την 23ην 'Οκτωβρίου 1943 προς την έν 'Αθήναις Γερμανικήν Πρεσβείαν:

«Έχω την τιμήν νά αναφέρω εύσεβάστως ότι μετά την δημοσίευσιν εις τόν έδω τύπον περί της ύποχρεωτικής καταγραφής των 'Εβραίων εξηφανίσθησαν ούτοι. Λέγεται ότι ανέβηκαν στα βουνά».

Είναι χαρακτηριστικόν, ότι τό μωραϊτικόν άρματωλικό παρέσυρε καί τούς υιούς του 'Ισραήλ. Αυτό ύπήρξε καί ή σωτηρία διά τούς περισσότερους. "Όσοι έμειναν εις την πόλιν ή συνελήφθησαν ή έπρεπε νά γυρίζουν περίφοβοι μέ ελληνικά όνόματα. Αυτό μάς πληροφορεί άλλο σύντομον έγγραφον του έν Πάτραις Γερμανού προξένου. 'Α-

ναφέρει προς τόν πρεσβευτήν του την 19ην 'Ιουνίου 1944: «Μοί άνεκοινώθη έξ αξιοπίστου πλευράς, ότι εις την επί της οδού Δωδώνης άρ. 14 οικίαν διαμένει ένας 'Εβραίος εκ Θεσσαλονίκης, ό οποίος φέρει αύτήν την στιγμήν τό όνομα Σπύρος Ρεκανάκης. Διά νά παραπλανήση τας γερμανικάς άρχάς προσέλαβε ψευδώς τό ελληνικόν αυτό όνομα. 'Επαφίεται εις ύμάς νά γνωστοποιήσετε τούτο εις τας γερμανικάς στρατιωτικές άρχάς».

(Π.Κ. 'Ενεπεκίδη, "Οι διωγμοί των 'Εβραίων έν 'Ελλάδι (1941-44)". 'Εκδόσεις Παπαζήση, 'Αθήναι 1969, σελ. 126

ΠΑΤΡΑ: Κατά τόν πόλεμο της 'Ανεξαρτησίας της 'Ελλάδας (1821-1829) ή 'Ισραηλιτική Κοινότητα Πατρών έπαψε νά ύπάρχει' Ξαναϊδρύθηκε τό 1905. Τό 1940, λίγο πριν άπό τη γερμανική κατοχή, ζούσαν στην Πάτρα 337 'Εβραίοι. Τό 1947, 152 διασωθέντες 'Εβραίοι επέστρεψαν στη γενέτειρα πόλη τους. Σήμερα, ύπάρχουν μόνο δύο έβραϊκές οικογένειες».

(R. Dalven, «Γιάννενα: Μιά Ρωμανιότικη ή Ρωμείκη Κοινότητα», περιοδικό "Χρονικά", Μάρτιος 1979)

**ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΑΤΟΧΩΝ ΒΡΑΒΕΙΟΥ
«ΔΙΚΑΙΟΙ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ»**

ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΓΙΑΝΤ-ΒΑΣΕΜ

1. Ἀδελφή Ἑλένη Κάπαρη — ΜΔΔ
2. Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός — ΜΔΔ
3. Ἄγγελος Ἑβερτ — ΜΔΔ
4. Μιχαήλ Γλύκας — ΜΔΔ
5. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος — ΜΔΔ
6. Μαρία Χολύβα — ΜΔΔ
7. Ἀριστείδης Κεστεκίδης — ΜΔΔ
8. Κλεοπάτρα Μίνου — ΜΔΔ
9. Βασίλειος Κραψίτης — Δ
10. Χρίστος Παπαστεργίου — ΔΔ
11. Ὁρέστης Πασχαλίδης — ΔΔ
12. Εἰρήνη Τυπάλδου — ΜΔΔ
13. Δημήτριος Βλαστάρης — ΜΔΔ
14. Δημήτριος Βρανόπουλος — ΜΔΔ
15. Ἡλίας καί Πόπη Γιαννοπούλου — ΜΔΔ
16. Πέτρος καί Εἰρήνη Ζωγράφου — ΜΔΔ
17. Μανώλης Πετράκης — ΜΔΔ
18. Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος — ΜΔΔ
19. Λουκάς Καρρέρ — ΜΔΔ
20. Μιχαήλ Σκουλάτος — ΜΔΔ
21. Ἀθανάσιος καί Βασιλική Κεφαλᾶ — Δ
22. Δρ. Γεώργιος Κηλαϊδότης — ΜΔΔ
23. Στέφανος καί Μανταλένα Κορφιιάτη — ΜΔΔ
24. Δρ. Πᾶνος Μαχαίρας — ΜΔΔ
25. Γεώργιος καί Μανταλένα Μιτζελώτης — ΜΔΔ

Σημείωση: Οἱ κάτοχοι τοῦ Βραβείου εἶναι, σ' ὁλόκληρο τόν κόσμο, ἄτομα πού βοήθησαν τοὺς Ἑβραίους νά σωθοῦν ἀπό τοὺς Ναζί. Τό «Δέντρο» σημαίνει ὅτι ἔχει φυτευθεῖ μέ τό ὄνομά τους δέντρο, τό ΜΔΔ = Μετάλλιο, Δέντρο καί Τιμητικό Δίπλωμα, ΔΔ = Δέντρο καί Τιμητικό Δίπλωμα Δ = Τιμητικό Δίπλωμα.

Κείμενα

ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΙΩΓΜΟ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Τό ιστορικό διάβημα τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καί τοῦ πνευματικοῦ κόσμου

«**Ο** Ἱεράρχες τῆς Ἑλλάδος, στρατηγέ Στρόπ, δέν τουφεκίζονται, ἀπαγχονίζονται. Σᾶς παρακαλῶ νά σεβασθῆτε αὐτή τήν παράδοσιν...»

Αὕτη ἦταν ἡ ὑπερήφανη, συντριπτική ἀπάντηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ πρὸς τόν στρατηγό τῶν Ναζὶ Στρόπ, ὁ ὁποῖος τόν ἀπειλήσε μέ τουφεκισμό, ἐξ αἰτίας τῆς παρακάτω ἐγγράφῃ διαμαρτυρίας γιά τούς διωγμούς τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ἑλλάδος.

Πρὸς τόν Κύριον
ΚΩΝ/ΝΟΝ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΝ
Πρόεδρον Κυβερνήσεως
ΕΝΤΑΥΘΑ

Κύριε Πρόεδρε,

Ὁ ἑλληνικός λαός ἐπληροφορεῖτο κατ' αὐτάς, μετ' εὐλόγου ἐκπλήξεως καὶ ὀδύνης, ὅτι αἱ Γερμανικαὶ Ἀρχαὶ κατοχῆς ἤρξαντο ἐφαρμόζουσαι ἐν Θεσσαλονίκῃ τό μέτρον τῆς βαθμιαίας ἐκτοπίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας καί ὅτι αἱ πρῶται ὁμάδες τῶν ἐκτοπιζομένων εὐρίσκονται ἤδη καθ' ὁδόν πρὸς τήν Πολωνίαν. Ἡ δέ ὀδύνη αὕτη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπῆρξε κατὰ τοσοῦτον μάλλον βαθυτέρα καθ' ὅσον:

1) Κατά τό πνεῦμα τῶν ὄρων τῆς ἀνακωχῆς, πάντες οἱ Ἕλληνες πολῖται ἐμελλον νά τύχουν τῆς αὐτῆς μεταχειρίσεως ὑπὸ τῶν ἀρχῶν Κατοχῆς, ἀδιακρίτως φυλῆς καί θρησκευματος.

2) Οἱ Ἕλληνες Ἰσραηλίται, οὐ μόνον ἀνεδείχθησαν πολῦτιμοι συντελεσταί τῆς οικονομικῆς ἐπιδόσεως τῆς χώρας, ἀλλὰ καί γενικῶς ἐπέδειξαν νομιμοφροσύνην καί πλήρη κατανόησιν τῶν καθηκόντων τῶν, ὡς Ἕλλήνων. Οὕτω, μετέσχον τῶν κοινῶν θυσιῶν ὑπέρ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος καί εὐρέθησαν εἰς τήν πρῶτην γραμμήν τῶν ἀγώνων, τούς ὁποίους διεξήγαγε τό Ἑλληνικόν Ἔθνος, ἀμυνόμενον τῶν ἀπαραγράπτων ἱστορικῶν δικαίων του.

3) Ἡ νομοταγία τοῦ ἐν Ἑλλάδι, Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου ἀποκλείει προκαταβολικῶς πᾶσαν αἰτίαν περὶ ἀναμίξεώς του εἰς ἐνεργείας καί πράξεις, δυναμένας νά ἀπειλήσουν, ἔστω πόρρωθεν, τήν ἀσφάλειαν τῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς.

4) Ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς συνειδήσεως, τά τέκνα τῆς κοινῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐμφανίζονται ἀδιάρρηκτως ἡνωμένα καί μέλη ἰσότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ὄργανισμοῦ, ἀσχετῶς πάσης διαφορᾶς θρησκευτικῆς ἢ δογματικῆς.

5) Ἡ Ἁγία ἡμῶν θρησκεία οὐδεμίαν ἀναγνωρίζει διάκρισιν ὑπεροχῆν ἢ μείωσιν, ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς φυλῆς ἢ τῆς θρησκείας, δογματίζουσα ὅτι «οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδέ Ἕλλην» (Γαλ. Γ 28), καταδικαζομένης οὕτω πάσης τάσεως πρὸς δημιουργίαν οἰασδήποτε διακρίσεως ἢ φυλετικῆς ἢ θρησκευτικῆς διαφορᾶς.

6) Ἡ κοινότης τῶν τυχῶν, ἐν ἡμέραις δόξης καί εἰς πε-

Τό μνημειῶδες αὐτό κείμενο, μοναδικό στὰ χρονικά ὀλόκληρης τῆς κατεχόμενης Εὐρώπης, προσυπογεγραμμένο ἀπὸ 29 ὁργανώσεις καί ἰδρύματα, πού ἐκπροσώπουσαν ὀλόκληρη τήν πνευματικὴ καί ἐπαγγελματικὴ Ἑλλάδα, ἀποτελεῖ τήν τρανότερη ἀπόδειξη τῆς ἐμπρακτικῆς καί μέχρις αὐτοθυσίας συμπεραστώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καί κράτους πρὸς τούς Ἰσραηλίτες ἀδελφούς του, γιά τήν ὁποία βαθύτατα εἶναι τὰ αἰσθήματα τιμῆς καί εὐγνωμοσύνης τῶν τελευταίων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23ῃ Μαρτίου 1943

ρίδους ἐθνικῶν ἀτυχημάτων, ἐσφυρηλάτησεν ἐπὶ τοῦ ἄκμονος τῆς Ἑλληνικῆς εὐψυχίας ἀκαταλύτους δεσμούς μεταξύ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, εἰς οἵανδήποτε καί ἂν ἀνήκουν φυλῆν.

Δέν ἀγνοοῦμεν βεβαίως βαθεῖαν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς νέας Γερμανίας καί Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου οὐδὲ καί προτιθέμεθα νά γίνωμεν ὑπερασπισταί ἢ ἀπλῶς κριταί τοῦ διεθνoῦς Ἰσραηλιτισμοῦ καί τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης δράσεώς του εἰς τήν σφαῖραν τῶν μεγάλων πολιτικῶν καί οικονομικῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου. **Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει σήμερον ἀποκλειστικῶς καί ἀνησυχεῖ ζωηρῶς ἡ τύχη τῶν 60.000 συμπολιτῶν Ἰσραηλιτῶν, τῶν ὁποίων ἐγνωρίσαμεν, κατὰ τήν μακράν ἐν δουλείᾳ καί ἐλευθερίᾳ συνδιαβίωσιν, καί τῶν αἰσθημάτων τήν εὐγενεῖαν καί τήν φιλάδελφον διάθεσιν καί τῶν ἰδεῶν τήν προοδευτικότητα καί τήν οικονομικὴν δραστηριότητα, καί — ὅπερ σπουδαιότερον — τήν ἀδιάβλητον φιλοπατρίαν, τοῦ τελευταίου τούτου μάλιστα μάρτυς ἀψευδῆς πρόκειται ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν θυμάτων, τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες Ἰσραηλίται προσήνεγκον ἀγογγύστως καί ἀνευ δισταγμῶν εἰς τὸν βωμόν τοῦ πρὸς τήν κινδυνεύουσαν κοινὴν πατρίδα καθήκοντος.**

Κύριε Πρόεδρε,

Ἐχομεν τήν βεβαιότητα ὅτι καί ἡ Κυβέρνησις σκέπτεται καί αἰσθάνεται, καθ' ὃν τρόπον καί πάντες οἱ λοιποὶ Ἕλληνες, ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Πιστεύομεν ἐπὶ πλέον ὅτι θά ἔχετε ἤδη προβῆ εἰς τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα πρὸς τὰς Ἀρχὰς Κατοχῆς, διὰ τήν ἀναστολήν τοῦ ὀδυνηροῦ καί ἀσκόπου μέτρου τῆς ἐκτοπίσεως τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου.

Ἐλπίζομεν μάλιστα, ὅτι θά ὑπεδείξατε πρὸς τούς ἰσχυροὺς ὅτι ἡ τοιαύτη σκληρὰ μεταχειρίσις τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τούς ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλίτας ἄλλων ὑπηκοοτήτων, καθιστᾷ μάλλον ἐτι ἀδικαιολόγητον καί κατ' ἀκολουθίαν ἠθικῶς ἀπαράδεκτον τό τεθέν εἰς ἐφαρμογὴν μέτρον. Ἐάν δέ τυχόν προβάλλωνται λόγοι ἀσφαλείας πρὸς δικαιολόγη-

σιν αυτού, φρονούμεν ότι θα ήτο δυνατόν να προταθούν λύσεις και να ληφθούν προληπτικά μέτρα, οίον ο περιορισμός μόνον του έν δράσει άρρενος πληθυσμού (παρεκτός γερόντων και παιδιών) εις ώρισμένον μέρος της 'Ελληνικής 'Επικρατείας υπό την επίτηρσιν των 'Αρχών Κατοχής εις τρόπον, ώστε και ή ασφάλεια τούτων να κατοχυρωθή έστω και κατά κινδύνου ύποθετικού, και ή τάξις των 'Ελλήνων 'Ισραηλιτών να άποφύγη τά δεινά έπακόλουθα της δι' ής άπειλείται έκτοπίσεως. 'Ως έκ περισσού σημειούμεν ότι εις τό άνωτέρω μέτρον, ό υπόλοιπος 'Ελληνικός λαός θα ήτο διατεθειμένος, εάν ήθελε ζητηθή, να προσθέση άνενδοιάστως όλόκληρον την έγγύρσιν αυτού, ύπέρ των χειμαζομένων αδελφών αυτού.

Ευχόμεθα όπως αι 'Αρχαί Κατοχής άντιληφθούν έγκαίρως τό άσκοπον της διώξεως ειδικώς των 'Ελλήνων 'Ισραηλιτών, οΐτινες καταλέγονται μεταξύ των ειρηνικωτέρων και παραγωγικωτέρων στελεχών του τόπου.

'Εάν όμως παρ' έλπίδα ήθελον έμμείνει άμεταπίστως εις την πολιτικήν της έκτοπίσεως αύτών, φρονούμεν ότι ή Κυβέρνησις, ως φορέυς της άπομενούσης πολιτικής έξουσίας έν τώ τόπω, θα έδει να λάβη θέσιν σαφή εναντί των συντελουμένων, άφίνουσα εις τούς ξένους όλόκληρον την ευθύνην της διαπραττομένης προδήλου άδικίας. Διότι νομίζομεν ότι ούδείς δικαιούται να λησμονή, ότι πάσαι αι πράξεις της δυσχερούς ταύτης περιόδου άκόμη και όσαι κείνται έξω της θελήσεως και της δυνάμεως ήμών θα έρευνηθούν μίαν ήμέραν από τό "Έθνος, διά τόν προσήκοντα ιστορικών καταλογισμόν. Κατά δε την στιγμήν της κρίσεως, θα βαρύνη μεγάλως εις την συνείδησιν του "Εθνους ή πλευρά των ήθικών ευθυνών, τάς όποιαις οι άρχοντες έπωμίζονται και δι' αύτάς έτι τάς πράξεις των ίσχυρών, έφ' όσον παρέλειψαν να εκδηλώσουν διά χειρονομίας ύψηλόφρονος και γενναίας την κατά πάντα ευλογον δυσφορίαν και την όμόθυμον διαμαρτυρίαν του "Εθνους δι' ένεργείας θιγούσας καιρίως την ένθνην ένότητα και φιλοτιμίαν, ως ή άρξαμένη έκτόπισις των 'Ελλήνων 'Ισραηλιτών.

Μετά τήης
'Ο 'Αρχιεπίσκοπος
'Αθηνών και πάσης 'Ελλάδος
ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

'Ο Πρόεδρος της 'Ακαδημίας 'Αθηνών Σ. Δοντάς
'Ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου 'Αθηνών Έρ. Σκάσσης
'Ο Πρύτανης του Ε.Μ. Πολυτεχνείου Ι. Θεοφανόπουλος
'Ο Πρύτανης της Α.Σ.Ο.Ε.Ε. Α. Νέζος
'Ο Πρόεδρος του 'Ιατρικού Σουλ. 'Αττικής Μ. Καρζής
'Ο Πρόεδρος του Δικηγορικού Σουλ. 'Αττικής Π. 'Αναστασόπουλος
'Ο Πρόεδρος του Συμβολ. Σουλ. 'Εφετ. 'Αθηνών & Αιγαίου Κ. 'Αντωνόπουλος
'Ο Πρόεδρος της 'Ενώσεως Συντακτών ΗΕΑ Γ. Καράντζας
'Ο Πρόεδρος της 'Εταιρείας 'Ελλήν. Συγγραφέων Θ. Συναδινός
'Ο Πρόεδρος της 'Εταιρείας 'Ελλήν. Λογοτεχνών Μ. 'Αργυρόπουλος
'Ο Πρόεδρος του 'Εμπορ. 'Επιμελητηρίου Πειραιώς Δ. Πετρουλάκος
'Ο Πρόεδρος του Τεχν. 'Επιμελητηρίου 'Ελλάδος Α. Καρράς
'Ο Πρόεδρος του 'Επαγγ. 'Επιμελητηρίου 'Αθηνών Σ. Χαλκιαδάκης
'Ο Πρόεδρος της 'Ενώσεως 'Ελλήνων Χημικών Κ. Νεϋρος
'Ο Πρόεδρος του Φαρμακευτικού Συλλόγου 'Αθηνών Α. Τσιτώνης
'Ο Πρόεδρος του 'Οδοντιατρικού Συλλόγου Ι. Καρεκλής
'Ο Πρόεδρος του Βιοτ. 'Επιμελητηρίου 'Αθηνών Κ. Παπαδογιάννης
'Ο Πρόεδρος του Φαρμακευτικού Σουλ. Πειραιώς Μ. Καλατζάκος
'Ο Πρόεδρος των 'Ελλήνων 'Ηθοποιών Θ. Μορίδης
'Ο Πρόεδρος του Πανελληνίου Φαρμακευτικού Συλλόγου Α. Καραμερτζάνης

'Ο Πρόεδρος του 'Ιατρικού Συλλόγου Πειραιώς Δ. Μαντούβαλος
'Ο Πρόεδρος του 'Εμπορικού Συλλόγου 'Αθηνών Δ. Βασιλόπουλος
'Ο Πρόεδρος του 'Εμπορ. & Βιομ. 'Επιμελ. 'Αθηνών Α. Πουλόπουλος
'Ο άντιπρόεδρος της 'Ενώσ. 'Ελλ. Θεατρ. & Μουσ. Κριτ. Ν. Ροδάς
'Ο Πρόεδρος του 'Ιατρικού Συλλόγου Καλλιθέας Μ. Ρημαντώνης
'Ο Γεν. Γραμματέυς του Πανελ. 'Οδοντ. Συλλόγου Χ. 'Αποστόλου
'Ο Πρόεδρος του Συνδέσμου 'Ελλήνων Βιομηχάνων Ι. Τερζάκης
'Ο Γεν. Διευθυντής των Καταφυγίων 'Επειγουσής Περιθάλψεως Θ. Σπεράντζας
'Ο Γεν. Διευθυντής του 'Ιδρύματος Κοινων. 'Ασφαλίσεων Χ. 'Αγαλόπουλος

Υ.Γ. Παρεμφερής έπιστολή έστάλη και στον τότε Πληρεξούσιο του Ράιχ γιά την 'Ελλάδα, κ. 'Αλτεμπουργκ.

Μιά προφητική διαμαρτυρία

Εϋθύς μετά την άνοδο του Χίτλερ στην έξουσία και τόν εγκαινιασμό πολιτικής διώξεως των 'Εβραίων, κορυφαίοι "Ελληνες λόγιοι κι έπιστήμονες συνέταξαν μιά ιστορική όσο και προφητική διαμαρτυρία, την όποια έπέδωσαν στην έν 'Αθήναις Γερμανική Πρεσβεία, στις 24 'Ιουνίου 1933. Τά όνόματα των υπογραφάντων τη διαμαρτυρία είναι τά παρακάτω, όπως δημοσιεύτηκαν στην έφημερίδα «Πρωία» (28.6.1933):

Π. ΝΙΡΒΑΝΑΣ, άκαδημαϊκός, Ν. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, συγγραφέας, Ν. ΜΠΕΡΤΟΣ, καθηγητής, Π. ΜΑΡΙΝΑΚΟΣ, δικηγόρος, ΣΤ. ΜΠΡΑΝΙΑΣ, δημοσιογράφος, Ν. ΚΥΝΗΓΟΣ, τραπεζ. υπάλληλος, Δ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, τραπ. υπάλληλος, Δ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, χημικός, Δ. ΑΠΑΜΗΤΡΟΣ, δικηγόρος, Γ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, δικηγόρος, Γ. ΔΕΛΗΣ, ποιητής, ΣΤ. ΜΗΛΙΑΔΗΣ, ζωγράφος, ΑΓΓ. ΤΑΝΑΓΡΑΣ, συγγραφέας, Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ζωγράφος, ΑΙΜ. ΒΕΑΚΗΣ, καλλιτέχνης, Α. ΜΙΝΩΤΗΣ, καλλιτέχνης, Ι. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, δικηγόρος, ΚΑΝΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ, διευθυντής ΤΤΤ, Γ. ΑΝΝΙΝΟΣ, δημοσιογράφος, Ν. ΚΑΡΒΟΥΝΗΣ, δημοσιογράφος, Ι. ΛΟΥΚΑΣ, μηχανικός, Ν. ΖΥΓΑΔΙΝΟΣ, δικηγόρος, Β. ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ, δικηγόρος, Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ, δημοσιογράφος, Δ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ, δημοσιογράφος, Κ. ΟΥΡΑΝΗΣ, συγγραφέας, Χ. ΕΥΕΛΠΙΔΗΣ, βουλευτής, Ν. ΣΑΝΤΟΡΙΝΑΙΟΣ, ποιητής, Μ. ΑΥΓΕΡΗΣ, ποιητής, Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ, συγγραφέας, Ν. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, συγγραφέας, ΛΑΜΠΡΙΑΝΙΔΗΣ, βουλευτής, Ι. ΧΡΥΣΙΚΟΣ, καθηγ. Πανεπιστημίου, Μ. ΜΑΤΣΑΚΗΣ, ζωγράφος, ΓΑΛΑΤΕΙΑ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ, συγγραφέας, Δ. ΓΛΗΝΟΣ, παιδαγωγός, Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, δημοσιογράφος, Ι. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ, ιατρός, Α. ΑΣΤΕΡΙΑΔΗΣ, ζωγράφος, Ι. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, ιατρός, Θ. ΜΑΛΑΒΕΤΑΣ, δημοσιογράφος, ΤΖΑΜΑΛΟΥΚΑΣ, ιατρός, Ν. ΖΕΚΑΚΟΣ, ιατρός, Κ. ΒΑΡΝΑΛΗΣ, ποιητής, ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, ιατρός, Α. ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ, δικηγόρος, Τ. ΚΟΝΤΟΣ, δικηγόρος, Α. ΠΑΤΣΟΥΡΑΣ, ιατρός, ΜΑΡΙΑ ΣΒΩΛΟΥ, Γ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ, ιατρός, Π. ΚΑΡΑΒΙΑΣ, δημοσιογράφος, Α. ΔΗΜΑΚΟΣ, δικηγόρος, Ι. ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ, δικηγόρος, Α. ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ, ζωγράφος, ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, ιατρός, Κ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, ιατρός, Γ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, υπάλληλος, Π. ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ, Γ. ΠΕΦΑΝΗΣ, μηχανικός, Π. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ, υπάλληλος, Β. ΝΑΣΙΑΚΟΣ, δικηγόρος, Α. ΤΑΜΑΣΟΚΛΗΣ, καθηγητής, Γ. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, υπάλληλος, Α. ΣΑΛΛΙΑΣ, φοιτητής, Ν. ΣΕΡΕΛΗΣ, ιατρός, ΜΥΡΣΙΝΗ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Γ. ΖΑΡΚΟΣ, συγγραφέας, Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, δικηγόρος, βουλευτής, ΑΥΡΑ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΠΟΓΓΙΟΣ, μηχανικός, ΑΓΝΗ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ, Β. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, δημοσιογράφος, Ε. ΘΕΟΛΟΓΙΤΟΥ.

Ἡρωϊσμοί Ἑλληνοεβραίων στό στρατόπεδο τοῦ Μπιργκενάου

Σημείωμα τοῦ κ. Γερ. Ἀποστολάτου

Εἶναι γνωστή σ' όλους ἡ μεγαλειώδης μάχη τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας, ἐνῶ λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ γνωρίζουν τὸ ξεσκήκωμα μιᾶς μικρῆς ομάδος Ἑλληνοεβραίων, καθὼς καὶ τῇ μάχῃ ποὺ ἔδωσαν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι στό στρατόπεδο τοῦ Μπιργκενάου, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1944.

Ἡ συγκλονιστικὴ αὐτὴ ἱστορία, ποὺ ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα μιὰ ἀκόμη λαμπρὴ πράξη ἀντιστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἦταν γνωστὴ εὐθύς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας τὸ 1945. Τὸ 1975 ὁμως ἐγιναν γνωστὲς οἱ λεπτομέρειες τῆς ἐξεγέρσεως ἀπὸ ἓνα ὁλοκληρωμένο φάκελλο ποὺ ἔφτασε στό Κέντρο Ἐνημερώσεως γιὰ τοὺς Ναζιστὲς ἐγκληματίες, στὴ Χάϊφα. Ἡ συλλογὴ αὐτῶν τῶν στοιχείων ὀφείλετο στὴν Πολωνίδα κ. Δ. Τσέχ.

Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ φακέλλου οἱ γερμανοὶ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Μπιργκενάου εἶχαν διαλέξει 320 ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοεβραίους, ποὺ παλιὰ δούλευαν σὰν ἐργάτες τοῦ Λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν στίς ομάδες τῶν «Ζόντερ Κομάντο».

Οἱ ομάδες αὐτές εἶχαν ὡς ρόλο νὰ ὁδηγοῦν τὰ ὑποψήφια θύματα στό «Λουτρό», δηλαδὴ στοὺς θαλάμους ἀερίων.

Ὅσοι μετεῖχαν σὲ αὐτὰ τὰ μακάβρια συνεργεῖα τῶν «Ζόντερ - Κομάντο» ἐδολοφονοῦντο ὁμαδικὰ ὕστερα ἀπὸ μερικοὺς μῆνες, μὲ τὰ ἴδια μέσα ποὺ εἶχαν ἤδη δολοφονηθεῖ δεκάδες χιλιάδες ὁμοθρήσκων τους.

Ἡ μικρὴ ομάδα τῶν Ἑλληνοεβραίων ἀποφάσισε νὰ ἀντισταθεῖ στοὺς Ναζί καὶ νὰ ἀρνηθεῖ νὰ ὑπηρετήσει ὡς συνεργός τῶν ἐγκλημάτων. Κατέστρωσαν λοιπὸν σχέδια γιὰ νὰ πεθάνουν σάν Ἑλληνες στρατιῶτες καὶ σάν ἄνθρωποι.

Σ' αὐτὴ τους τὴν πρωτοβουλία δύσκολα βρῆκαν συμπαράσταση ἀπὸ ἄλλους συγκρατούμενους τους στό στρατόπεδο. Μόνο 34 Ρῶσοι αἰχμάλωτοι δήλωσαν ὅτι θὰ πολεμήσουν μαζί τους.

Μὲ πολὺ δυσκολία καὶ πολλαπλάσιους κινδύνους συγκέντρωσαν χειροβομβίδες καὶ ποσότητα δυναμίτη γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ὥρα τῆς ὑπέρτατης θυσίας.

Οἱ ἥρωικοὶ αὐτοὶ Θεσσαλονικεῖς βρῆκαν ἓνα νόημα στίς ὑπόλοιπες μέρες τῆς ζωῆς τους: τὸ μεγάλο ἰδεώδες τῆς ἀρνήσεως νὰ ὑποταγοῦν στὴ βία καὶ τὴν κτηνώδη τρομοκρατία.

Εἶχε ὁρισθεῖ ἡ 15η Αὐγούστου 1944 ὡς ἡμέρα τῆς ἐξεγέρσεως. Ὅμως κάποιες λεπτομέρειες δὲν εἶχαν μελετηθεῖ καὶ μερικοὶ ζήτησαν ἀναβολή, ἐνῶ οἱ περισσότεροι εἶχαν ἤδη ἔτοιμες τὶς χειροβομβίδες καὶ τὶς καρδιές τους.

Στό μεταξύ μιὰ ομάδα ἀπὸ 4.000 περίπου Πολωνοὺς αἰχμάλωτους φθάνουν στό στρατόπεδο, νέα μακάβρια τροφή τῶν θαλάμων ἀερίων. Μαζί τους φθάνουν καὶ ἐνισχύσεις τῶν Ες-Ες.

Ἡ ἐξέγερση λοιπὸν, ἔπρεπε νὰ ἀναβληθεῖ, διαφορετικὰ θὰ μπορούσε νὰ πνιγεῖ ἀμέσως στό αἷμα, χωρὶς ἓνας ἀριθμὸς ἀπὸ τοὺς βασανιστὲς τοὺς Ναζί νὰ ἔχει ἐξουδετερωθεῖ.

Μιὰ ἀναβολὴ ὁμως χρειαζόταν τεράστια κινητοποίηση γιὰ νὰ εἰδοποιηθοῦν ὅσοι μετεῖχαν στὴ συνωμοσία.

Ὁ ἥρωικός ἀξιωματικός τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Ἰωσήφ Βαρούχ, ἐβραϊκῆς καταγωγῆς ἐκ Κερκύρας, μὲ τὴν στολή τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ. Συλληφθεὶς μὲ ἄλλους ὁμοεθνεῖς του ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, μετεφέρθη εἰς τὸ στρατόπεδο τοῦ Μπιργκενάου. Ἀουσβιτς, ὅπου ὑπεβλήθη εἰς φρικτὴ βασανιστήρια. Ἀλλ' ὁ Βαρούχ ἐξεδικήθη τοὺς δημίους του: Κατόρθωσε νὰ ὑφαρπάσῃ ποσότητα ἐκρηκτικῶν ὑλῶν, μὲ τὶς ὁποῖες μαζί μὲ ἄλλους συμπατριῶτες του ἀνετίναξε τὸ κρεματόριο, ψάλλων τὸν ἐθνικὸν ὕμνον. Ὁ ἥρωικός Ἰωσήφ Βαρούχ ἐτάφη ὑπὸ τὰ ἐρεῖπια.

(«Τὸ Βῆμα», 7.2.1967)

Στὴν ἐξέγερση τῶν κρεματορίων συμμετείχαν ἐπίσης οἱ Ἑλληνες Ἑβραῖοι:

- Ἀλέκος Ἀλεξανδρίδης ἢ Ἀλμπερτ Ἑρέρα
- Οὐγκο Μπαρούχ Βενέζια
- Ἄνρυ Ναχαρά Καπόν
- Ἰακώβ Μπρούδο
- Ντάνη Μάρκ Ναχμίας
- Ἀλμπερτ Τζαχόν
- Ζ. Ἀδελφοὶ Σελομό
- Μωῦς Βενέζια
- Ἰσαάκ Βενέζια.

Εἶναι ἀδικο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁμοψυχία γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν κατὰματα τὸν θάνατο, νὰ χαθεῖ μιὰ εὐκαιρία γιὰ νὰ ἀποδείξουν στοὺς Ναζί ὅτι ἡ μικρὴ αὐτὴ ἀσημαντὴ ἀριθμητικὰ ομάδα δὲν φοβᾶται νὰ ἀντιπαραταχθεῖ ἐναντία στὸν σιδηρόφρακτο Γολιάθ τοῦ Ναζισμού.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς συνωμότες, ὁ Καμίνσκυ ἔχει ὡς ἔργο νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς συγκρατούμενους του γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐξεγέρσεως.

Ὅταν ὁ Καμίνσκυ ὁλοκληρώνει τὴν προσπάθειά του οἱ Γερμανοὶ τὸν ἐντοπίζουν καὶ τὸν ἐκτελοῦν μὲ τὸν πιὸ βασανιστικὸ τρόπο. Ὁ Καμίνσκυ γίνεται ὁ πρωτεργάτης τῆς ἀντιστάσεως!

Ἀπὸ ψίθυρους ποὺ κυκλοφοροῦν στό στρατόπεδο, οἱ ὑποψήφιοι συνωμότες πληροφοροῦνται ὅτι ἔχει ἀποφασιστεῖ ἡ ἀμεση ἐξόντωσή τους. Ἔτσι ἡ ἡμέρα τῆς ἐξεγέρσεως προσδιορίζεται: εἶναι ἡ 7η Ὀκτωβρίου 1944. Στίς 2 τὸ μεσημέρι τὰ Ες-Ες ἀρχίζουν μιὰ νέα ἐπιλογή

μελλοθανάτων για τούς θαλάμους αερίων.

Προηγούνται μία ομάδα από 100 Ούγγρους, που βαδίζουν μοιρολατρικά στο θάνατο. Κατόπιν ο έπικεφαλής Γερμανός αξιωματικός δίνει εντολή να προχωρήσουν οι "Έλληνες προς τούς θαλάμους.

Μέ ένα στόμα οι 320 "Ελληνοεβραίοι αρνούνται. "Αρπάζουν ξύλα και ότιδήποτε άλλο βρίσκουν μπροστά τους και επιτίθενται με λύσσα έναντιόν των Ες-Ες.

Τούς αφοπλίζουν και οργανώνουν την άμυνά τους για να αντιμετωπίσουν τα κύματα των Ες-Ες που τούς επιτίθενται.

Οι "Ελληνοεβραίοι της Θεσσαλονίκης ζούν τις τελευταίες ώρες τους αλλά με έναν ήρωισμό που καταπλήσσει τούς βασανιστές τους. "Η εξέγερση κράτησε τέσσε-

ρις ολόκληρες ώρες μέσα στο στρατόπεδο.

Τά πυρομαχικά τελειώνουν και βάζουν φωτιά στα κιβώτια με τόν δυναμίτη που έχουν προμηθευτεί στους μήνες της προετοιμασίας της εξέγερσής τους. "Ενώ ψάλλουν τόν "Ελληνικό "Εθνικό "Υμνο τό κτίριο που είχαν όχυρωθεί τινάζεται στον αέρα. Καί οι 320 "Ελληνες, "Εβραίοι τό θρήσκευμα σωριάζονται στα έρείπια.

Λίγο αργότερα ή εξέγερση επεκτείνεται και στα άλλα κρεματόρια. "Η "Ελληνική αντίσταση γίνεται παράδειγμα προς μίμηση.

"Υπάρχουν βεβαιωμένα στοιχεία ότι για πολλές έβδομάδες οι εκτελέσεις σταμάτησαν στο στρατόπεδο Μπιργκενάου, μία και οι Ναζί φοβήθηκαν επανάληψη τών έπεισοδιών.

Μιά ακόμα σελίδα "Ελληνικού ήρωισμού έχει γραφεί.

ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΕΒΡΑΪΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΤΙΜΟΥΝ ΤΗΝ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ ΠΟΛΕΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ ΠΟΛΕΩΝ ΣΤΗ ΧΡΥΣΗ ΒΙΒΛΟ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Στις 18 Μαΐου 1953 στα γραφεία της Διπλωματικής Αντιπροσωπείας του "Ισραήλ έγινε ή επίδοσις στον τότε "Αρχηγό της "Αστυνομίας Πόλεων κ. "Αγγ. "Έβερτ του Διπλώματος έγγραφής του Σώματος της "Αστυνομίας Πόλεως στην έν "Ιερουσαλήμ Χρυσή Βίβλο του "Εθνικού "Εβραϊκού Κεφαλαίου, σέ ένδειξη ευγνωμοσύνης των "Ισραηλιτών της "Ελλάδος για την πατριωτική, γενναϊόψυχη και αγαθοποιό στάση των αξιωματικών και ανδρών του Σώματος έναντι του έβραϊκού στοιχείου κατά τις τραγικές μέρες του χιτλερικού διωγμού. Στην τελετή παρέστη και ό τότε "Υπουργός "Εσωτερικών κ. Π. Λυκουρέζος.

Τό κείμενο του τιμητικού Διπλώματος, γραμμένο στην ελληνική και την έβραϊκή γλώσσα, είχε ως εξής:

"Τό Σώμα της "Αστυνομίας Πόλεων "Ελλάδος ένεγράφη εις την Χρυσήν Βίβλον πρωτοβουλία των "Ισραηλιτών της "Ελλάδος εις αναγνώρισιν της θαρραλέας και ανθρωπιστικής συμπεριφοράς των αξιωματικών και ανδρών αυτού απέναντι των "Ισραηλιτών κατά την περίοδον των γερμανικών διωγμών".

Μιλώντας κατά την τελετή ό "Αρχηγός της "Αστυνομίας κ. "Έβερτ είπε μεταξύ άλλων:

"Οι κατά την περίοδον της έχθρικής κατοχής έθνικα ύπηρεσία του "Αστυνομικού Σώματος άνεγνωρίσθησαν παρά του "Ελληνικού Κράτους και των Συμμάχων, άλλ' άποτελεί ιδιαιτέραν τιμήν διά τό "Ελληνικόν "Αστυνομικόν Σώμα και δι' όλους ήμας, διότι ή "Αστυνομία Πόλεων έξαιρετικώς έξ όλων των "Αστυνομιών των τότε κατεχομένων χωρών, αυτή μόνον άνεγράφη εις την Χρυσήν Βίβλον του "Εθνικού "Εβραϊκού Κεφαλαίου, την εύρισκομένην εις την "Ιεράν Πόλιν της "Ιερουσαλήμ...

"Ο άπάνης διωγμός, τά βασανιστήρια, οι έκβιασμοί και αί ληστεΐαι εις βάρος του "Ισραηλιτικού στοιχείου δέν ήτο δυνατόν παρά να έξεγείρωσι πάντα πολιτισμένον και έλεύθερον άνθρωπον και ίδια τόν "Ελληνικόν λαόν, ό όποιος συνέπασχε και συνεμερίζετο τόν πόνον κάθε άδίκης δικωομένου.

Οι "Έλληνες "Αστυνομικοί, τέκνα του "Ελληνικού λαού, δέν έμειναν άσυγκίνητοι, πρό της τραγωδίας των "Ισραηλιτών, και με πραγματικών κίνδυνον της ζωής των έβοήθησαν ώστε να διαφύγουν πολλοί την σύλληψιν και έν συνεχεία την τύχην των κρατουμένων εις τά φρικτά στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

Είναι άληθές ότι παρά της "Αστυνομίας έχορηγήθησαν χιλιάδες πλαστών ταυτοτήτων και κάθε ύπογραφη μιάς πλαστής ταυτότητος ήτο και μία ύπογραφη καταδίκης εις θάνατον διά τόν ύπογράφοντα.

Κανείς όμως κίνδυνος δέν ήτο δυνατόν να άποτρέψει την όφειλομένην ταύτην ένέργειαν της ανθρωπίνης άλληλεγγύης

πρός τό "Ισραηλιτικόν στοιχείον και είναι ή μεγαλύτερα ήμών ικανοποίησις σήμεραν να βλέπωμεν τούς διασωθέντας έκ της τρομεράς και άπηνοϋς θυέλλης να έπιζούν μεταξύ ήμών και μετά τόσης εύγενίας ν' άποτίωσι φόρον τιμής των άληθμονήτων έκείνων πράξεων της ανθρωπίνης άλληλοβοηθείας.

Βαθύτα συγκινημένος δέχομαι ως "Αρχηγός του Σώματος της "Αστυνομίας Πόλεων τό Δίπλωμα τουτο της τιμητικής διακρίσεως και παρακαλώ να εύαρεστηθείτε και διαβιβάσατε τας εύχαριστίας μου προς τό κατ' έξοχήν φιλόνομον "Ισραηλιτικόν στοιχείον".

«ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΟΙΠΟΡΟΙ»

«Λοιπόν, Θεανώ Γαλάτη, συνέχισε ό κατήγορος, τόν είδα κι εγώ, μία φορά, τόν έραστή σου, και θά σου πώ πώς και τότε τόν είδα, για να τ' ακούσουν όλοι εδώ μέσα. "Ηταν τόν "Ιούλιο του 1942, στή Θεσσαλονίκη, στην πλατεία της "Ελευθερίας, μία μέρα που έκαιε πολύ ό ήλιος. "Εκει, οι Γερμανοί είχανε μαζέψει τούς "Εβραίους της Θεσσαλονίκης, τούς άντρες από όρισμένες ηλικίες, χιλιάδες ανθρώπους, για να τούς καταγράψουν, καθώς έλεγαν, και να τούς βάλουνε σέ δουλειά. Τούς είχανε δηλ μέρα στον ήλιο, να ξεροψήνονται ολόρθοι. "Ενώ γινότανε ή καταγραφή, όμιλοι από "Ες - "Ες γυρνούσαν ανάμεσά τους, κρατώντας από τό λουρί κάτι πελώρια, άγριεμένα λυκόσκυλα, και άπασχολούσαν τούς "Εβραίους με διάφορα παιχνίδια, για να περνά ή ώρα. Τούς προστάζανε να ξεγυμνωθούν και τούς ανάγκαζαν, παρές - παρές να κάνουν γυμναστική ή να χρεεύουν. "Όταν κανείς σωριαζότανε λιγοθυμισμένος από την κάψα και την κούραση, του άδειαζαν κουβάδες νερό στο κεφάλι για να τόν συνεφέρουν και να ξαναρχίσει. "Άλλους έβαζαν να κυλιούνται γυμνοί, σάν βαρέλια, σ' όλη την πλατεία, από άκρη σ' άκρη. και, τότε - τότε, όταν κορυφωνότανε τό γλέντι, άμολούσαν άπάνω τους τά λυκόσκυλα για να τούς έσκόψουν. Ξέρεις ποιός είχε τό γενικό πρόσταγμα σ' αυτή την επιχείρηση, ποιός τά είχε όργανώσει όλα τουτα, αληθινά σάν σκηνοθέτης, και τά πρόσταζε και τά επιθεωρούσε και τά χαϊρότανε άπ' όλους πιό πολύ; Τόν είδα με τά μάτια μου, Θεανώ Γαλάτη. "Ηταν ό ταγματάρχης Χίλεμπραντ, ό φίλος σου, ό άνθρωπος, ό καλλιτέχνης!».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

("Από τό όμώνυμο βιβλίο, "Εκδοτικός Οίκος Γ. Φέξη, "Αθήναι 1961, σελ. 340).

SURVIVORS, AND THOSE WHO RETURNED, 1945

Επιζήσαντες Έβραίοι και επιστρέψαντες από την όμηρεια τó 1945 (52).

Παράρτημα

ΜΕ ΑΓΓΛΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ — ENGLISH TEXTS

Historical survey of Jewish presence in Greece

The first known settlement of Jews on Greek territory took place in the middle of the third century, B.C.E. It is most probable, however, that Jews settled or were carried by force to Greece via Cyprus, Asia Minor and the Aegean Islands, even earlier.¹

The first Greek Jew, known by name, is "Moschos" the son of Moschion the Jew. This name is mentioned in an ancient inscription, dated approximately 300-250 B.C.E., which was discovered at Oropos. Apparently, it is the name of a serf. This period coincides with the reign of Areios I in Sparta, (309-265) who corresponded with the Judean high priest Onias.² If this information is accurate, we must assume that the carrying out of a similar correspondence entails some degree of communication and visits of Jews to Greece.

Consequently, it was due to those travellers the establishment of a local Jewish community in Greece. The Jewish Community developed further after the uprising of the Hasmoneans, when a large number of Jews were led to slavery.

Two inscriptions from Delphi³ dated from the middle of the second century B.C.E. are referring to Jewish slaves. Among the Jewish fugitives who reached Sparta during the period of Antiochus IV Epiphanes, was the high priest Jason.⁴ From the list of cities mentioned in the book I Maccabees 15:23 — dated most probably from 142 B.C.E. — it appears that Jews lived at that period in Sparta, Delos, Samos, Rhodes, Kos, Gortyna (Crete) and Cyprus. A similar list of Jewish communities in Greece is given by Philo.⁵ This account reflects most probably the situation during the first century C.E.

Among the regions where Jews exist Philo registers Thessaly, Boeotia, Macedonia, Aetolia, Attica, Argos and Corinth. Jewish settlements are mentioned also in Euboea, Crete and Cyprus.

The fact that at Delos existed quite a large Jewish settlement is attested by the inscriptions discovered there, a number of which are from the local Synagogue.⁶ We may assume that the community of Rhodes was in close contact with the Judean King Herod, who is known he came to the aid of the Rhodians.⁷ Also the Jews of Crete are mentioned by Josephus, whose second wife was from Crete.⁸

The Jewish population of Greece increased during and after the end of the Jewish War (66-70 C.E.). On one occasion Josephus mentions that Vespasian sent 6,000 young men from Palestine to work at the Isthmus of Corinth.⁹

The Jews of the Diaspora soon forgot Hebrew and adopted the Greek language (except for liturgical purposes), using the translation of the Septuagint.

During the Roman period Jews did not suffer any special persecution. The ancient Jewish settlements served as the basis for the later organised Jewish communities which sprang throughout the Roman and afterwards Byzantine Empire.

Early and middle Byzantine period (330-1204)

The Jewry at Byzantium during the seventh century is assumed to have continued in the status it held during the Roman period. Although Greece suffered greatly from Slavic raids, the urban centers, where the Jews were mainly settled, were not much affected. The history of the Jews of Salonica is marked by a continuous

presence just like their presence in Rhodes, Cyprus and other regions.

The spread of Christianity resulted in the restriction of the rights of the Jews. Emperor Constantine (306-337) refused the Jews the right of proselytizing, forbade mixed marriages and the possession of slaves by Jews. The legal status of the Jew was determined by the enactment of special provisions by Theodosius II (408-450) which were incorporated in his Codex Theodosianus (438).

The Jewish Community was recognised by law not, however, in a friendly manner. Religious worship, however, was protected. During the sixth century Justinian I (527-565), in spite of the fact that he was more aggressive, maintained the basic situation unaltered. Leo III (717-741) in the next compilation of laws "Selections" (740) makes no reference to the Jews. The maintenance of the legal status of the Jewish community was very significant, since Christian heretics did not enjoy any legal protection at all. The formal protection, that the Jew enjoyed, meant that he had a place in the social structure.

In 632 Heraclius ordered the conversion of all the Jews living in Byzantium. This policy, aimed at the strengthening of the unity of the Empire, was extended to the Christian heretics. Concerning the Jews, this law was never fully materialized. In 721 Leo III issued a new decree for the conversion of all Jews. This law too was not put into effect. The reason for issuing this last decree, was the different messianic movements which broke out in the East and which exerted considerable influence upon the Jews. In spite of these state actions there remained sufficient room for activity for the Jews of the Empire.

The Second Council of Nicaea in 787 revised the policy of Leo and declared that the Jews can profess openly their religion. The Byzantine code "Basilica" which was issued during the reign of Basil I (867-886) did not decree any basic changes as to the position of the Jews which had been formulated by Justinian. Generally, the religious status of the Jews was recognized and in some respects enjoyed communal independence.

The last 250 years, before the Fourth Crusade were, apparently, a relatively peaceful period for the Jews of the Empire, and their position actually improved. The truth of this condition is affirmed by the fact that when the monk Nikon (10th century) incited the inhabitants of Sparta to drive the Jews away, his words were to no effect. In 1602 a decree was issued at Chios for the expulsion of those Jews who had recently settled on the island. During the First Crusade in 1096 a great number of Jewish neighbourhoods were looted. The general panic that followed was the cause for the appearance of an intense Messianic agitation in Salonica, Andrianople and other cities. Jews from various cities left their homes and headed to Salonica from where they planned to depart for the Promised Land. The community of Salonica as well as the authorities of the city and the Bishop showed a positive attitude towards the refugees and offered their support.

Social and Economic Conditions

The legal restrictions against the Jews during the period, concerned their exclusion from service in the government and the army. Despite this, Jews were employed as tax collectors in Cyprus, during the first two decades of the 12th century. It was forbidden to Jews to

have slaves — a fact which did not particularly hurt them. As regards the economic affairs, there were no special restrictions against Jews. They were allowed to charge interest in their commercial transactions and to purchase land, except Church land. Nevertheless, these sectors were always under the absolute control of the emperor. Furthermore, Jews did not have the right to give evidence as witnesses in cases concerning Christians; supreme Authority on religious matters was the Emperor; conversion to Judaism was prohibited.¹⁰ On the other hand, circumcision, the Sabbath and the Festivals were revered. Synagogues were allowed to function, but no new ones were allowed to be erected. The latter prohibition was not strictly observed. Although the Jew was, from many aspects, under restraint, in general, he was in a better position than Christian heretics. Since the seventh century there appeared Jewish doctors, skilled artisans, weavers (as in Sparta), dyers (Corinth) and makers of silk garments (in Salonica and Thebes). Jews occupied themselves also with farming and some of them were owners of land.

In religious matters, Hebrew remained the language of the Jews along with some limited use of Greek. In the 10th century Karaism¹¹ makes its appearance in Greece. This caused an extensive literary activity and appear important Rabbinic personalities. Rabbi Tobiah ben Eliezer from Kastoria distinguished himself as an important rabbinic personality. The traveler Benjamin of Tudela in the 12th century met Jews at Corfu, Arta, Patras, Naupaktos, Corinth, Thebes, Chalcis, Salonica, Drama as well as on the islands Lesbos, Chios, Samos, Rhodes and Cyprus. At Thebes, he states, the community numbered 2,000 persons, in Salonica 500 and in other cities the numbers ranged from twenty (20) to four hundred (400). In the region of mount Parnassus, he met 200 Jewish farmers, among whom there were some serfs. When, in 1147, the King of Sicily Roger II conquered various Greek cities he carried to his kingdom Jewish weavers to develop the craft of weaving. During the reign of Emperor Constantine IX Monomachus (1042-1055) there were 15 Jewish families at Chios which were perpetual serfs to the Nea Moné monastery. The Jews of Chios paid a special poll tax to the monastery. This tax was paid also by the Jews of Salonica. At that time, the majority of the Jews were in commerce and had transactions with foreign countries.

Fourth Crusade and Late Byzantine Era (1204-1453)

In the period of the Fourth Crusade the most important Jewish communities were in Crete, Corinth, Korone, Modon, Patras and Chios. The Romaniots Jews (or Gregos) were Greek-speaking. The par excellence Romaniot communities were in Epirus, Thessaly, Crete and Chalcis. From the end of the 14th century Jewish refugees from Spain started settling in Greece, and at the end of the 15th century, from Portugal and Sicily. In the communities of Trikkala, Larissa, Volos, and above all, Salonica, the Jews of Spanish origin, "Sefaradim", imposed their language and customs. When in 1376 persecutions took place against the Jews of Hungary, many of them settled in Kavalla and Siderokastron. A second emigration stream, consisting of Hungarian Jews, appeared in 1524. A third group of Jewish immigrants was of Italian-speaking Jews to Corfu, whose ancestors were from Apulia in Southern Italy.

During the 16th and 17th centuries the Jewish population increased with the coming of the Spanish Marranos. After the persecutions of 1648 in Poland, several Polish Jews settled in Greece. The congregations at the various communities were organised according to the rite of the country where the majority of their members came from.

In Patras, for instance, in the 16th century there were the following Kehalim: "Kehilah Yevanim" ("Greek Congregation", that is of Greek-speaking Romaniots); "Kehilla Yashan" ("Ancient Congregation", of Sicilian origin); "Kehilla Hadash" ("New Congregation", refugees from Naples and other Italian cities), and "Kehilla Sefardim".

Ottoman Rule (1453-1821)

From the 16th century Salonica is the city with the most numerous Jewish Community throughout Greece, and an important center of the Diaspora. Salonica kept this position until the beginning of World War II. Other important communities existed at Naupaktos, Patras, Arta and Thebes, which was "renowned for its wisdom". On Crete the Jews played an important part in the growth of commerce. After the conquest of Rhodes by the Turks, in 1552, Jews from Salonica came and settled on the island. During the reign of Selim II (1566-1574) Don Joseph Nasi was appointed duke of Naxos and the surrounding isles. In 1669 the Venetians attacked Chios and the Jewish community was in great danger. In memory of their salvation the Jews of the island celebrated the "Purim of Chios" on the 8th of Iyyar. Following the invasion of the Venetians in Peloponnesos in 1685 many Jews from Patras, fled to Larissa. During the period of Turkish rule the Jews of Greece were engaged with the spinning of silk and the textile industry. They controlled a considerable part of commerce and they did business with Italy, France, Amsterdam, Hamburg, London, Constantinople, Smyrna and Alexandria. The Jews of Kastoria controlled the trade of furs and metals. In Thessaly and Peloponnesos the economic condition of the Jews was not so prosperous. Most of them were peddlers and tinsmiths. In Salonica all the port activities were in Jewish hands, and the port was closed on Sabbaths and Jewish festivals.

Greek Independence (1821) — World War II (1940)

During the Greek revolution 5,000 Jews from Peloponnesos lost their lives, while a large number of them fled to Corfu. Occasionally, the Jews were charged with blood libels, as in Rhodes (1840) and in Corfu (1864). At the same period some 1,500 Jews from Corfu settled in Italy, Turkey and Egypt. The beginning of the 20th century the Jews of Greece were about 10,000. After the Balkan War (1912-13) and the annexation of Northern Greece, Epirus, Chios and Crete (1908), the number of Jews grew to 100,000.

After the Treaty of Lausanne and the exchange of the population between Greece and Turkey in 1923, many Jews from Salonica departed for Palestine and other countries. By the beginning of World War II the Jews had become a dynamic factor of the economy, and controlled the markets of paper, textiles, medicines, glassware, ironware and wood. The Jews had a significant presence in the professions, industry and the import-export commerce.

Since the establishment of the modern Greek State, Greek Jews have been granted equal civil rights. In 1882 the Jewish communities were recognized as legal bodies. At the beginning of the 20th century the Alliance Israélite Universelle operated a number of schools in Greece. The greatest number of these schools were concen-

p.t.o. page 56

In memory of 6,000,000 souls

By Lambros G. Koromilas

Today, all over the world, a humble ceremony is held to commemorate the most horrible crime in modern history. In all the cities of the civilized world people will assemble in remembrance of the six million of their fellow men of the Jewish religion vanished from earth through violence, with one single aim: Genocide. We encounter similar phenomena, on a smaller scale, of course, in the earlier years of world history.

At that time, the sovereign victor exterminated the defeated and demolished their cities out of sheer revenge. Obviously, this was not genocide; nor were the deeds of the ancients, whether Greeks or Barbarians, characterized by the totality which we experienced in our days. Moreover, the extermination of the Jews by the Nazis was the result of a premeditated plan conceived in cold blood and prepared as a military operation, long before the outbreak of World War II. The war merely provided the pretext and the "technical" means for the mass executions and perfected the systems of extermination. What Jews went through in the German camps, and from the little information we received after the end of the war, our mind cannot grasp, as only the science of psychiatry can explain the conception of such actions.

Since the end of the war and especially since the trial of Nuremberg, what has been said, written or filmed cannot be compared to the unlimited horrifying crimes that took place. Place names like Auschwitz, Belsen, Birkenau, etc. will always recall to the mind of future generations places of hell. It is not surprising, therefore, that even today, tourists revolt at the sight of a "Dachau Street", in German big cities like Munich.

Under the Greek sun and in our peculiar climate which is remoulding people, all foreigners who stay and live near us become Greeks. This has been historically proved and that is what happened with the Jews who, centuries ago, settled in the land of our forefathers. Very soon they too became Greeks, and also acquired many of our traditional faults. Nothing whatsoever has ever stood between us; not even this very religion, as it is proved by the repeated overwhelming events in our recent history. Whenever our country was endangered, whether by alien invaders or by a natural calamity, an epidemic or an earthquake, Jews felt as Greeks, simply because they were Greeks. That is why when in 1943 the Germans started persecuting them here, every Christian did his utmost to save his Jewish brother, to whom he became even more attached on the mountains of North Epirus, when both Christian and Jewish blood was shed for the common cause. As a result of all this, apart from other private activities, a document addressed to the Prime Minister at the time, as well as to the proxy of the occupation authorities, signed by the late Archbishop Damaskinos and another 29 eminent Greeks, heads of organisations, from the Athens Academy and Universities to the Technical Chamber and the Chamber of Trade. This document was written in a very strict tone and referred to the firmness of the bonds which unite the Greek Orthodox with the Greek Jews, as "Greeks". Furthermore, this document implied a threat (which is noteworthy, considering the time it was written), with the signatories stating that: "No one can forget that all the actions during this difficult period, even those which lie beyond our will and power will be investigated some day by the Nation for due historical imputation. At the moment of judgement, the

conscience of the Nation will be heavily weighted by moral responsibilities which the rulers are assuming, no less by the deeds of the powerful, since they failed to express, by a brave and proud gesture their justifiable indignation and the unanimous protest of the nation against actions detrimental to our national unity and honour, such as the expulsion of the Greek Jews". That is how the afore mentioned document ends; I doubt whether, in any other country of Europe, occupied by the Nazis and the Fascists, was ventured something similar by those "enslaved".

It is a fact that out of 77,000 Greek Jews only 10,000 survived the persecution; 86% perished on account of enemy actions and in many cities where prosperous Jewish communities existed, there remained only but a few individuals.

At Serres, out of 600, only three survived; in Xanthi six out of 550; in Ioannina 163 out of 1850, and in Kastoria 50 out of 900. The list of horror is very long ending with the 56,000 Jews in Salonica, of whom only 1950 survived. The same happened in all countries of Europe where, temporarily, the reign of violence ruled and genocide reached the total number of 6,097,000.

Poland is on the top of this sad account. There, nearly three million Jews were lost, in Russia one million, five hundred thousand in Rumania and Germany. Therefore, tomorrow a commemoration will take place to honour the memory of those who perished. Today, being Sunday, prayers will be read all over the world. In Athens, at 11 o'clock, a commemoration will be held at the Synagogue, on Melidoni Street.

(Taken from the daily "Kathimerini" 21.4.1963, on the occasion of the 20 anniversary since the extermination of the Greek Jewry).

(from page 55)

trated in Salonica where, existed another 12 Communal schools, as well as a great number of private schools.

Notes

1. Joel 4:6 Isaiah 66:19.
2. I' Macc. 12:20-21, Jos. Ant. 12:225.
3. Frey Corpus, 1(1936), Nos. 709, 710.
4. II Macc. 5:9.
5. Legatio ad Gaium, 281-282.
6. Frey Corpus 1(1936), Nos 725-731. See also Jos. Ant. 14:231-232, that the Jews of Delos were also Roman citizens.
7. Jos., Wars 1:424, 7:21; Ant. 16:147.
8. Jos., Life, 427.
9. Jos., Wars 3:540.
10. See J. Starr, "The Jews in the Byzantine Empire".
11. Jewish sect appearing during the 8th century. Rejects Rabbinic Judaism as it developed in accordance with Talmoudic tradition, accepting only the Scriptures.
12. See magazine "Chronica" November 1983.
13. Most of the information included in this article is taken from the encyclopedea judaica.

VIRTUE AND COURAGE

The Greek Orthodox Church and the academic world of the Greek people protest against the persecution

The letter that was sent by Archbishop Damaskinos to the Prime Minister K. Logothetopoulos at the time, is a monument of courage, national dignity and respect for human ideals.

This historical document, unique in the annals of occupied Europe, was signed by representatives of the major cultural institutions and organisations, speaking on behalf of the silenced Greek people. It required "virtue and courage" to sign such a document in those dark times.

To
The Prime Minister
Mr. K. Logothetopoulos
ATHENS

Mr. Prime Minister

The Greek people were rightfully surprised and deeply grieved to be informed that the German Occupation Authorities have already started to put into effect a programme of gradual deportation of the Greek Jewish community of Salonica to places beyond our national borders and that the first groups of deportees are already on their way to Poland. The grief of the Greek people was even deeper since:

- 1) According to the terms of the armistice, all greek citizens, without distinction of race or religion, were to be treated equally by the Occupation Authorities.
- 2) The Greek Jews have proven themselves not only valuable contributors to the economic growth of the country - but also law-abiding citizens who understand fully their duties as Greeks. They had their share in the common sacrifices for the Greek country and were always on the front line of the struggles of the greek nation to defend its inalienable historical rights.
- 3) The law-abiding nature of the Jewish community in Greece excludes a priori any reason that it may be involved in actions or acts that might endanger even in the slightest, the safety of the Military Occupation Authorities.
- 4) To the national conscience all the children of common mother Greece appear to be an inseparable unity; they are all equal members of the national body without re-

gard to religion or dogmatic differences.

5) Our Holy Religion does not recognize any superior or inferior qualities based on race or religion, stating that: "there is neither Jew nor Greek", (Gal. 3:28) and in this manner, condemning any attempt to discriminate or create racial or religious differences.

6) Our common fate, in days of glory and in periods of national misfortune, forged inseparable bonds among all Greek citizens, without exemption, no matter what their race.

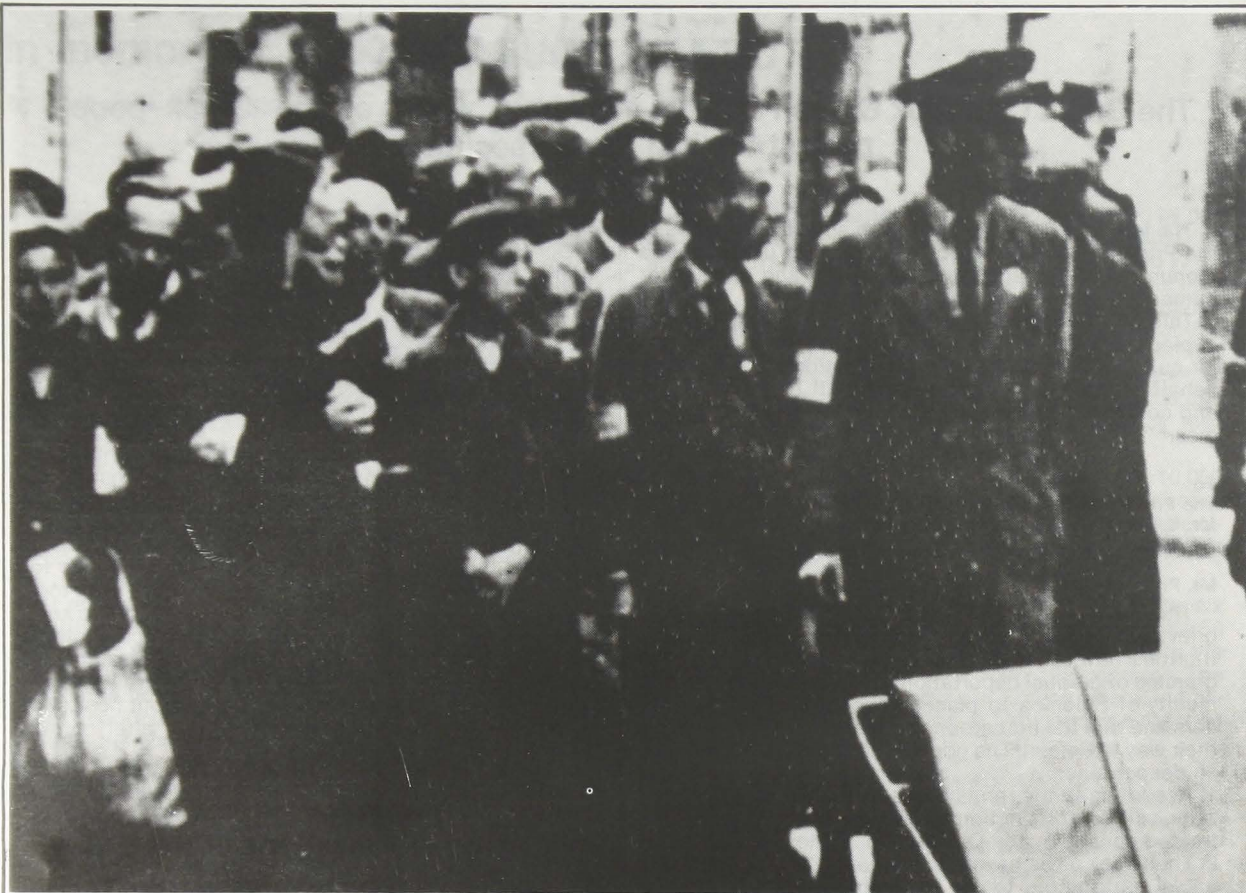
Certainly, we are not unaware of the deep conflict between the new Germany and the Jewish community nor do we intend to become defenders or even simply judges of world Jewry in the sphere of the great political and economic affairs of the world. Today we are interested and deeply concerned with the fate of 60.000 of our fellow citizens, who are Jews. For long, we have lived together in slavery and in freedom and we have come to know their feelings, their brotherly attitude, their economic activity and what is even more important their irreproachable patriotism. True witness of this is the great number of victims offered without regret and without hesitation by the Greek Jewish community on the altar of duty when our country was in peril.

Mr. Prime Minister,

We are certain that the thoughts and feelings of the Government agree with those of all the rest of the greek people on this matter. We believe also that you have already taken the necessary steps and applied to the Occupation Authorities to rescind the grievous and aimless measure to deport the members of the Jewish community of Greece.

We hope indeed, that you have indicated to those in power that such a harsh treatment of Jews who are Greek citizens, as opposed to Jews of other nationalities in Greece, makes the instituted measure even more unjustifiable and therefore morally unacceptable. If it is security reasons that justify it, we think that it is possible to suggest a solution, and to take measures such as the detention of the active male population (except children and the old) at a specific place on greek territory

under the surveillance of the Occupation Authorities, so that their security is guaranteed even against a hypothetical danger, and the Greek Jewish community will be spared of this deportation which is threatening it. In addition, we note with regard to the above measure that the rest of the Greek people will be willing if asked, to guarantee without hesitation for their brothers in need.

We hope that the Occupation Authorities will realise in time the aimlessness of the persecution of Greek Jews in particular, who are among the most peaceful and productive elements of the country.

If, however, they insist on this policy of deportation, we believe that the Government as the bearer of any political authority left in the country, should take a clear stance with regard to these events and let the foreigners bear the full responsibility of committing this obvious injustice. For we believe that no one should forget that all actions during these difficult times, even those that lie beyond our will and power will be reviewed someday by the nation and will be subjected to historical investigation. During that time of judgement, the aspect of responsibility assumed by the leaders will weigh heavily upon the conscience of the nation, if the leaders fail, to make bold and express the most justified protest of the Nation against measures like the initiation of the deportation of the Greek Jews which insult our national unity and honour.

With respect
Damaskinos

Archbishop of Athens and all Greece

Follow signatures of the heads of the major cultural institutions and organizations:

The President of the Academy of Athens, the Rector of the University of Athens, the Rector of the Polytechnical School of Athens, the Rector of the High School of Economic Studies, the President of the Medical Association of Attica, the President of the Roll of Barristers of Attica, the President of the Union of Notaries of Athens and Aegean, the President of the Journalist's Union, the President of the Association of Greek authors, the President of the Culture Association, the President of the Piraeus Chamber of Commerce, the President of the Athens Professional Chamber, the President of the Greek Association of Chemists, the President of the Athens Association of Pharmacists, the President of the Dentist's Association, the President of the Athens Craftsman Chamber, the President of the Piraeus Association of Pharmacists, the President of the Greeks Actors, the President of the Greek Association of Pharmacists, the President of the Medical Association of Piraeus, the President of the Athens Association of Merchants, the President of the Athens Chamber of Commerce and Industry, the Vice-President of the Greek Union of theatrical and musical Critics, the President of the Medical Association of Callithea, the Secretary General of the Panhellenic Association of Dentists, the President of the Greek Industrialists Union, the General Director of the Refugee's Organisation, the General Director of Social Health Organisation.